

Φράντς Κάφκα

Τό Σινικό Τείχος
καί άλλα διηγήματα



 ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΣΗΜΕΡΑ 8
ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ: ΤΟ ΣΙΝΙΚΟ ΤΕΙΧΟΣ

ΑΘΗΝΑ 1981

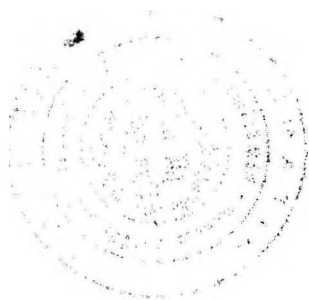
Φράντς Κάφκα

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΥΠΡΟΥ
ΚΕΡΕΤΣΗ
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
ΚΑΡΤΑ

ΤΟ ΣΙΝΙΚΟ ΤΕΙΧΟΣ

καί άλλα διηγήματα

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Γιώργος Βαμβαλής



ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΑΘΗΝΑ

*Η μετάφραση έγινε από τό γερμανικό πρωτότυπο. Χρησιμοποιήθηκε ή έκδοση: Franz Kafka, Sämtliche Erzählungen, Fischer Bucherei GmbH, Frankfurt am Main und Hamburg, 1970. Οί τίτλοι τών διηγημάτων στά Γερμανικά, μέ τή σειρά πού έχουν περιληφθει σέ αὐτή τήν ἑλληνική συλλογή, εἶναι: 1. Beim Bau der Chinesischen Mauer. 2. Die Truppenaushebung. 3. Der Schlag ans Hoftor. 4. Die Prüfung. 5. Die Brücke. 6. Die Wahrheit über Sancho Pansa. 7. Gibs auf! 8. Der Bau.

© Ἐκδόσεις ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ, Ἀθήνα 1981

Ἐκδόσεις ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ, Σόλωνος 116,
Ἀθήνα 145, τηλ. 3619724

EPICOUROS Publications, 116, Solonos St.,
Athens 145, Greece, tel. 3619724

Περιεχόμενα

1. ΤΟ ΣΙΝΙΚΟ ΤΕΙΧΟΣ	7
2. Ή στρατολόγηση	25
3. Τό χτύπημα στην πύλη	29
4. Ή δοκιμασία	31
5. Ή γέφυρα	33
6. Ή αλήθεια για τόν Σάντσο Πάντσα	35
7. Παρατήσου!	36
8. Τό χτίσμα "Η ΣΤΟΑ"	37

Τό Σινικό Τείχος

Τό Σινικό Τείχος ολοκληρώθηκε στό βορειότερο σημείο του. Τό χτίσμα προχώρησε από τά νοτιοανατολικά καί τά νοτιοδυτικά καί ἐνώθηκε ἐδῶ. Αὐτό τό σύστημα τοῦ κομματιαστοῦ χτισίματος τηρήθηκε καί σέ μικρή κλίμακα μέσα στίς δύο μεγάλες στρατιές ἐργατῶν, στήν ἀνατολική στρατιά καί στή δυτική στρατιά. Γι' αὐτό εἶχαν σχηματιστεῖ ὁμάδες ἀπό εἴκοσι περίπου ἐργάτες, πού εἶχαν νά χτίσουν ἕνα κομμάτι τείχους πεντακοσίων περίπου μέτρων, ἐνῶ μιά γειτονική ὁμάδα ἐχτιζε καταπάνω τους ἕνα κομμάτι τείχους ἴδιου μήκους. Ἀφοῦ ὁμως γινόταν ἡ ἐνωση, τό χτίσιμο δέν συνεχιζόταν δηλαδή πέρα ἀπό αὐτά τά χίλια μέτρα, ἀλλά οἱ ὁμάδες των ἐργατῶν στέλνονταν νά χτίσουν σέ ἐντελῶς ἄλλες περιοχές. Φυσικά μέ αὐτόν τόν τρόπο ἔμεναν στό τεῖχος πολλά μεγάλα κενά, πού ἔκλειναν μέ τά χρόνια οἰγά-οἰγά, μερικά μάλιστα ἀφοῦ τό τεῖχος εἶχε κηρυχτεῖ πιά τελειωμένο. Λέγεται ἀκόμα πῶς ὑπάρχουν καί σημεῖα πού δέν ἔχουν χτιστεῖ καθόλου, ἕνας ἰσχυρισμός ἐξάλλου, πού μᾶλλον ἀνήκει στούς πολλούς μύθους, πού δημιουργήθηκαν γύρω ἀπό τό χτίσιμο, καί τοῖς ὁποίους ὁ ἀπλός ἄνθρωπος, τουλάχιστον, μέ τά ἴδια του τά μάτια καί τά δικά του μέτρα δέν μπορεῖ νά πταληθεύσει ἐξαιτίας τῆς ἔκτασης τοῦ τείχους.

Λίχως ἄλλο θά πίστευε κανεῖς, πῶς ἀπό κάθε ὑποψη θά ἦταν σωστότερο νά χτιζόταν ὀλόκληρο τό τεῖχος ἑνιαία ἢ τουλάχιστον σέ κάθε ἕνα ἀπό τά δύο μεγάλα του κομμάτια ἑνιαῖα. Γιατί τό τεῖχος, ὅπως διαδίδεται καί εἶναι γνωστό γενικά, χτιζεται γιά νά προστατεύει ἀπό τοῦς βόρειους λαούς. Πῶς εἶναι ὁμως δυνατό νά προστατεύει ἕνα τεῖχος, ὅταν δέν ἔχει συνοχή. Naί, ἕνα

τέτοιο τείχος όχι μόνο δέν μπορεί νά προστατεύει, αλλά και τό ἴδιο βρίσκεται διαρκῶς σέ κίνδυνο. Αὐτά τά σέ ἔρημες περιοχές ἐγκαταλειμμένα κομμάτια τείχους μποροῦν νά καταστρέφονται ὀλοένα εὐκόλα ἀπό τούς νομάδες, καθώς μάλιστα αὐτοί, τρομαγμένοι τότε ἀπό τό χτίσιμο τοῦ τείχους, ἄλλαζαν μέ ἀσύλληπτη ταχύτητα τόν τόπο διαμονῆς τους σάν ἀκρίδες κι εἶχαν ἔτσι γιά τήν πρόοδο τοῦ τείχους ἐποπτεία καλύτερη ἴσως κι ἀπό μᾶς, τούς χτίστες. Κι ὅμως τό χτίσιμο δέν μποροῦσε νά γίνει μέ τρόπο ἄλλον ἀπ' αὐτόν πού ἐφαρμόστηκε. Γιά νά τό καταλάβει κανεῖς αὐτό, πρέπει νά λάβει ὑπόψη του τό ἔξις: Τό τείχος προοριζόταν νά προστατεύει γιά αἰῶνες· προσεκτικότερο χτίσιμο, χρήση τῆς οἰκοδομικῆς σοφίας ὅλων τῶν γνωστῶν ἐποχῶν καί λαῶν, διαρκῆς συναίσθησις τῆς προσωπικῆς εὐθύνης τῶν χτιστῶν ἦταν συνεπῶς ἀπαρέγκλιτη προϋπόθεσις γιά τήν ἐργασία. Γιά τίς κατώτερες δουλειές μποροῦσαν δέβαια νά χρησιμοποιηθοῦν ἄξεστοι μεροκαματιάρηδες ἀπό τόν λαό, ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιά, ὅσοι προσφέρονταν νά δουλέψουν γιά καλή ἀμοιβή· ἀλλά μόνο γιά τήν καθοδήγησις τεσσάρων μεροκαματιάρηδων χρειαζόταν ἓνας εἰδικός, ἓνας ἄνδρας σπουδασμένος στήν οἰκοδομική· ἓνας ἄνδρας ἱκανός νά νιώθει μέχρι τά δάθη τῆς ψυχῆς του περί τίνος ἐρόκειτο ἐδῶ. Κι ὅσο ἀνώτερο τό ἔργο, τόσο ψηλότερες οἱ ἀπαιτήσεις. Καί τέτοιοι ἄνδρες βρίσκονταν πράγματι διαθέσιμοι, ἂν καί ὄχι ὅπωςδήποτε στόν ἀριθμό, πού θά μποροῦσε νά ἀναλώσει τοῦτο τό χτίσμα, ὑπῆρχαν πάντως ἀρκετοί.

Ἡ ἀνάληψις τοῦ ἔργου δέν ἔγινε ἀπερίσκεπτα. Πενήντα χρόνια πρὶν ἀρχίσει τό χτίσιμο ἀνακηρύχτηκε σέ ὀλόκληρη τήν Κίνα, μᾶς κι ἡ χώρα θά περικτειχιζόταν, ἡ οἰκοδομική, καί ἰδιαίτερα ἡ τειχοποιία, πρώτη ἐπι-

στήμη και όλα τα άλλα αναγνωρίζονταν μόνο εφόσον σχετίζονταν με αυτή. Θυμάμαι πολύ καλά, πώς εμάς, μικρά παιδιά που μόλις στηριζόμασταν στα πόδια μας, μάς έδαξε ο δάσκαλος στο κηπάριό του και φτιάχναμε με αμμόπετρες ένα είδος τείχους και πώς ο δάσκαλος συμμαζεύε τα ρούχα του κι όρμουσε πάνω στο τείχος, τό γκρέμιζε φυσικά και μάς έκανε τέτοιες επιπλήξεις για την σαθρότητα του χτίσμάτος μας, που εμείς πιά τρέχαμε απ' όλες τις μεριές κλαίγοντας στους γονείς μας. Αυτό είναι ένα άσήμαντο περιστατικό, αλλά χαρακτηριστικό για τό πνεύμα της εποχής.

Είχα την τύχη νά αρχίζει τό χτίσιμο του τείχους μόλις εγώ, είκοσι χρονών, τέλειωνα τις ανώτερες εξετάσεις του κατώτερου σχολείου. Λέω τύχη, γιατί πολλοί πριν, που είχαν φτάσει στην ανώτατη βαθμίδα της προσιτής σ' αυτούς εκπαίδευσης, δέν ήξεραν για πολλά χρόνια τί νά κάνουν μέ τις γνώσεις τους, τριγύριζαν άσκοπα, έχοντας στό κεφάλι τά πίο μεγαλεπήβολα οικοδομικά σχέδια, και ξέπεφταν κατά στίφη. Έκείνοι όμως, που έρχονταν στό χτίσμα σάν έργοδηγοί, έστω και κατώτατου βαθμού, ήταν πραγματικά αντίξιοί του. Ήταν χτίστες, που πολύ είχαν δουλέψει στό μυαλό τους τό χτίσμα και δέν σταματούσαν νά τό σκέφτονται, χτίστες, που μέ την πρώτη πέτρα, που τοποθετούσαν στό έδαφος, ένιωθαν ένα μέ τό χτίσμα. Αυτούς τούς χτίστες τούς ώθοϋσε φυσικά, εκτός από τόν πόθο, νά κάνουν καθαρή δουλειά, και ή ανυπομονησία νά δούν κάποτε τό χτίσμα νά όρθώνεται σέ όλη του την τελειότητα. Ο μεροκαματιάρης δέν γνωρίζει αυτή την ανυπομονησία, αυτόν τόν τραβάει μόνο ο μισθός, ένω οι ανώτεροι έργοδηγοί, αλλά και οι κατώτεροι, βλέπουν αρκετά από την πολύπτυχη ανάπτυξη του χτίσματος, για νά κρατιούνται απ' αυτό δυνατοί στό πνεύμα.

Ἄλλά γιά τούς κατώτερους, τούς πνευματικά πολύ πάνω ἀπό τό ἔξωτερικά μικρό καθήκον τους εὐρισκόμενους ἄνδρες, ἔπρεπε νά γίνουν ἄλλες φροντίδες. Αὐτούς δέν μποροῦν νά τούς ἀφήσουν λογουχάρη σέ μιὰ ἀκατοίκητη ὄρεινή περιοχὴ, ἑκατὸ μίλια μακριὰ ἀπὸ τὰ σπίτια τους, νά στεριώνουν ἐπὶ μῆνες ἢ καί χρόνια τὴ μιὰ πέτρα πάνω στὴν ἄλλη· ἢ κενότητα μιᾶς τέτοιας ἐπίπονης ἐργασίας, πού ἀκόμα καί στή διάρκεια μιᾶς ἀνθρώπινης ζωῆς δέν ὀδηγεῖ σέ ἓνα τέλος, θά τούς ἔριχνε σέ ἀπελπισία καί, κυρίως, θά τούς ἔκανε πιο ἄχρηστους γιά δουλειά. Γι' αὐτό τό λόγο προτιμήθηκε τό σύστημα τοῦ κομματιαστοῦ χτισίματος. Πεντακόσια μέτρα τείχους μποροῦσαν νά χτιστοῦν σέ πέντε χρόνια, ἀλλά συνήθως πέρα ἀπ' αὐτά οἱ ἐργοδηγοὶ δέν ἄντεχαν ἄλλο, εἶχαν χάσει κάθε πίστη στὸν ἑαυτό τους, στό χτίσμα, στὸν κόσμο. Γι' αὐτό τοῦτοι οἱ χτίστες, ἐνῶ θρῖσκονταν ἀκόμα στὴν ἔπαρση τῆς γιορτῆς γιά τὴν ἔνωση τῶν χιλίων μέτρων τείχους, στέλνονταν μακριὰ, πολύ μακριὰ, ἔβλεπαν στό δρόμο τους ἐδῶ κι ἐκεῖ νά ὀρθώνονται τελειωμένα κομμάτια τείχους, περνοῦσαν ἀπὸ καταλύματα ἀνώτερων ἐργοδηγῶν, οἱ ὁποῖοι τούς τιμοῦσαν μέ παράσημα, ἄκουγαν τούς ἀλαλαγμούς νέων ἐργατικῶν στρατιῶν, πού συνέρεαν ἀπὸ τὰ βάρη τῶν χωρῶν, ἔβλεπαν δάση νά κόβονται, γιά νά γίνουν σκαλωσιές στό τεῖχος, ἄκουγαν στοὺς ἱερούς τόπους ψαλμούς τῶν εὐσεβῶν, πού ἰκέτευαν γιά τὴν μελλοντικὴ τελείωση τοῦ τείχους. Ὅλα αὐτὰ κατεύναζαν τὴν ἀνυπομονησίαν τους. Ἡ ἥρεμη ζωὴ στὴν πατρίδα, πού περνοῦσαν γιά λίγο χρόνο, τούς δυνάμωνε, τό κύρος, πού περιέβαλε ὅλους τούς χτίστες, ἢ κατάνυξη, μέ τὴν ὁποία οἱ ἄλλοι ἄκουγαν τίς διηγήσεις τους, ἢ πίστη, πού ὁ ἀπλός, ἡσυχος πολίτης ἀπόθετε στὴν μελλοντικὴ τελείωση τοῦ τείχους, ὅλα αὐτὰ ἀγγι-

ζαν τις χορδές τῆς ψυχῆς. Σάν παιδιά μέ ἀκλόνητη πίστη ἀποχαιρετοῦσαν τήν πατρίδα, ὁ πόθος, νά δοθοῦν πάλι στό λαϊκό ἔργο, γινόταν ἀκατανίκητος. Πρίν ἀκόμα φτάσει ἡ καθορισμένη ὥρα, φεῦγαν ἀπό τό σπίτι, καί τό χωριό τούς ἀκολουθοῦσε μακριά γιά κατευόδιο. Σ' ὄλους τούς δρόμους ομάδες ἀνθρώπων, σημαιοῦλες, λάβαρα, ποτέ τους δέν εἶχαν δεῖ, πόσο μεγάλη καί πλούσια καί ὁμορφη ἦταν ἡ χώρα τους. Κάθε συμπατριώτης ἦταν ἀδελφός, πού γι' αὐτόν ἔχιζαν τό προστατευτικό τεῖχος, καί πού αὐτός, μέ ὄλα ὅσα εἶχε καί κατεῖχε τούς εὐχαριστοῦσε γιά ὄλη του τή ζωή. Ἐνότητα! Ἐνότητα! Στήθος μέ στήθος, ὁ λαός πιασμένος χέρι-χέρι στό χορό, αἶμα, ὄχι πιά φυλακισμένο στή λευρή κυκλοφορία τοῦ σώματος, ἀλλά πού κυλάει γλυκά καί ξαναγυρίζει πάλι μέσα ἀπό τήν ἀπέραντη Κίνα.

Ἔτσι λοιπόν ἐξηγεῖται τό σύστημα τοῦ κομματιαστοῦ χρισίματος· ὑπῆρχαν ὅμως κι ἄλλοι λόγοι. Καί δέν εἶναι κάποια ἰδιαιτερότητα, πού μέ κάνει νά ἀναφέρομαι μέ τόση πλατύτητα σέ αὐτό τό ζήτημα, ὅσο ἐπουσιῶδες κι ἂν φαίνεται μέ τήν πρώτη ματιά. Κι ἂν θελήσω νά μεταφέρω καί νά ἐξηγήσω τό πνεῦμα καί τά διώματα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ἐξαιτίας αὐτοῦ τοῦ ζητήματος πάλι δέν θά μπορέσω νά ἐμβαθύνω ἀρκετά.

Πρῶτα-πρῶτα πρέπει νά λεχθεῖ, πώς τά ἐπιτεύγματα ἐκείνου τοῦ καιροῦ ἐλάχιστα ὑπολείπονται αὐτῶν γιά τό χτίσιμο τοῦ Πύργου τῆς Βαβέλ, καί ὅσον ἀφορᾶ τή θεϊκή εὐαρέσκεια, τουλάχιστον κατά ἀνθρώπινη κρίση, ἀποτελοῦν ἀκριδῶς τό ἀντίθετο ἐκείνου τοῦ χτίσματος. Αὐτό τό ἀναφέρω, ἐπειδή κατά τά πρῶτα χρόνια τοῦ χρισίματος κάποιος λόγιος ἔγραψε ἕνα βιβλίο, ὅπου παρέθετε ἐπακριδῶς αὐτές τίς συγκρίσεις. Ἦθελε νά ἀποδείξει, ὅτι γιά τό χτίσιμο τοῦ Πύργου τῆς Βαβέλ,

πού δέν ὀδηγήθηκε σέ πέρας, δέν φταίνει καθόλου οἱ αἰτίες, πού ἐπικαλεῖται γενικά ὁ πολύς κόσμος, ἢ τουλάχιστον ὅτι ἀνάμεσα σέ αὐτές τίς γνωστές αἰτίες δέν συγκαταλέγονται οἱ πρῶτες καί κύριες. Οἱ ἀποδείξεις του στηρίζονταν ὄχι μόνο σέ γραφτά καί σέ ἀναφορές, ἀλλά ἰσχυριζόταν κιόλας, πῶς καί μόνος του εἶχε κάνει ἔρευνες καί εἶχε βρεῖ, πῶς τό χτίσμα εἶχε ἀστοχήσει καί δέν μπορούσε παρά νά ἀστοχήσει, ἐπειδή τά θεμέλιά του δέν ἦταν γερά. Σέ αὐτό τό σημεῖο βέβαια ἡ ἐποχή μας ὑπερτεροῦσε φανερά ἀπέναντι σέ ἐκείνη τήν πολύ παλιά ἐποχή. Σχεδόν κάθε μορφωμένος σύγχρονός μας εἶχε εἰδικότητα χτίστη καί στό ζήτημα τῆς θεμελίωσης ἦταν ἀλάθης. Ὁ λόγιος ὅμως δέν στεκόταν καθόλου σέ αὐτά τά πράγματα, ἀλλά ἰσχυριζόταν, πῶς μόνο τό μεγάλο τεῖχος θά ἀποτελέσει γιά πρώτη φορά στήν ἀνθρώπινη ἱστορία ἕνα στέρεο θεμέλιο γιά τόν Πύργο τῆς Βαβέλ. Πρῶτα δηλαδή τό τεῖχος καί μετά ὁ πύργος. Τό βιβλίον βρισκόταν τότε στά χέρια ὄλων, ἀλλά ὁμολογῶ, πῶς ἀκόμα μέχρι σήμερα δέν ἔχω καταλάβει ἀκριβῶς, πῶς ἐννοοῦσε αὐτόν τόν πύργο. Τό τεῖχος, πού δέν σχημάτιζε καν κύκλο, παρά μονάχα ἕνα εἶδος μισοῦ ἢ ἐνός τέταρτου κύκλου, θά μπορούσε ποτέ νά ἀποδώσει τά θεμέλια ἐνός πύργου; Αὐτό μόνο σέ μεταφορική ἔννοια θά ἦταν δυνατό. Ἀλλά πρὸς τί τότε τό τεῖχος, πού μολοντοῦτο ἦταν κάτι τό χειροπιαστό, ἀποτέλεσμα τοῦ κόπου καί τῆς ζωῆς ἑκατοντάδων χιλιάδων ἀνθρώπων; Καί γιατί νά ὑπάρχουν στό ἔργο σχέδια γιά τόν πύργο, ἂν καί, ἀλήθεια, ὀμιχλώδη σχέδια, καί προτάσεις, διατυπωμένες μέχρι τήν τελευταία λεπτομέρεια, γιά τό πῶς νά συγκεντρωθεῖ ἡ λαϊκή δύναμη στό νέο μεγάλο ἔργο;

Ἵπῆρχε – κι αὐτό τό βιβλίον εἶναι ἕνα μόνο παράδειγμα – πολλή σύγχυση στά κεφάλια ἐκείνων τόν και-

ρῶ, ἴσως ἀκριβῶς γιά τόν λόγο, πού τόσοι πολλοί ἀναζητοῦσαν νά συναχτοῦν ὅσο τό δυνατό σέ ἕναν σκοπό. Ἡ ἀνθρώπινη φύση, κατά βάση ἀσυλλόγιστη, σάν τήν σκόνη πού τινάζεται, δέν ἀντέχει στά δεσμά· ἔτσι καί δεσμευτεῖ μόνη της, ἀρχίζει σέ λίγο νά τραντάζει τρελά τά δεσμά καί νά γίνεται μέ τείχος κι ἀλυσίδες μαζί χίλια κομμάτια.

Εἶναι πιθανό πώς ἡ ἡγεσία, ὅταν ἔπαιρνε τήν ἀπόφαση γιά κομματιαστό χτίσιμο, δέν ἄφησε ἀνεξέταστες κι αὐτές τίς ἀντίθετες ἀκόμα καί στό χτίσιμο τοῦ τείχους σταθμίσεις. Ἐμεῖς – κι ἐδῶ μιλάω στό ὄνομα πολλῶν – διαβάζοντας ἀνιχνευτικά τίς διατάξεις τῆς ἀνώτατης ἡγεσίας, γνωριστήκαμε μεταξύ μας καί βρήκαμε, πώς γιά τή μικρή θέση, πού κατείχαμε στό μεγάλο σύνολο, δέν ἀρκοῦσαν οὔτε οἱ σχολικές μας γνώσεις οὔτε ἡ ἀνθρώπινη λογική μας, ἂν ἀποπάνω μας δύν στεκόταν ἡ ἡγεσία. Στό δωμάτιο τῆς ἡγεσίας – πού θρισκόταν καί ποιός μετεῖχε ἐκεῖ, δέν ξέρει καί δέν ἤξερε κανένας ἀπ' αὐτούς πού ρωτοῦσα – σέ αὐτό τό δωμάτιο στριφογύριζαν ὅλες οἱ ἀνθρώπινες σκέψεις καί ἀπό τήν ἄλλη μεριά ὅλοι οἱ ἀνθρώπινοι σκοποί καί οἱ ἐκπληρώσεις. Μέσα ἀπό τό παράθυρο ἔπεφτε ὁμως ἰό ἀντιφέγγισμα θεϊκῶν κόσμων πάνω στά χέρια τῆς ἡγεσίας, πού χάραζαν τά σχέδια.

Καί γι' αὐτό ὁ ἀμερόληπτος παρατηρητής δέν μπορεῖ νά πιστέψει, πώς ἡ ἡγεσία, ἂν ἤθελε πραγματικά, δέν θά μποροῦσε νά ξεπεράσει καί ἐκεῖνες τίς δυσκολίες, πού ἀντιστέκονταν σέ ἕνα ἐνιαῖο χτίσιμο τοῦ τείχους. Απομένει, λοιπόν, μόνο τό συμπέρασμα, πώς ἡ ἡγεσία εἶχε κατά νοῦ τό κομματιαστό χτίσιμο. Ἄλλά τό κομματιαστό χτίσιμο ἦταν ἕνα μέτρο προσωρινό καί ἀσκοπο. Απομένει τό συμπέρασμα, πώς ἡ ἡγεσία ἤθελε κάτι ἄσκοπο. – Παράξενο συμπέρασμα! – Ἄλλά καί ὁμως,

ἀπό τήν ἄλλη μεριά ὑπάρχει κάποια δικαιολόγηση. Σήμερα μπορεί κανείς νά μιλάει γι' αὐτό χωρίς κίνδυνο. Τόν καιρό ἐκεῖνο, ὅμως, ἡ μυστική ἀρχή πολλῶν, καί μάλιστα τῶν ἀριστῶν, ἦταν: Κοίταζε μέ ὅλες τίς δυνάμεις σου νά καταλαβαίνεις τίς διατάξεις τῆς ἡγεσίας, ἀλλά μόνο μέχρι ἓνα ὀρισμένο σημεῖο, μετά σταμάτα νά συλλογίζεσαι. Μιά πολύ λογική ἀρχή, ἡ ὁποία ἐξάλλου ὄρηκε ἀργότερα μιᾶ παραπέρα ἐρμηνεία σέ μιᾶ συχνά ἐπαναλαμβανόμενη σύγκριση: Ὅχι γιατί τάχα θά ζημιωθεῖς, σταμάτα νά ψάχνεις παραπέρα, δέν εἶναι κἀν σίγουρο, πῶς θά ζημιωθεῖς. Ἐδῶ δέν μπορεί νά γίνει λόγος γιά ζημιᾶ ἢ μὴ ζημιᾶ. Θά συμβεῖ καί σέ σένα ὅ,τι καί στό ποτάμι τήν ἀνοιξη. Φουσκώνει, γίνεται πιό ὀρητικό, τρέφει πιό πλούσια τή γῆ στίς μακριές ὄχθες του, κρατάει τή δική του φύση μέχρι βαθιά μέσα στή θάλασσα, τῆς μοιάζει πιό πολύ κι αὐτή τό καλοδέχεται. – Μέχρι ἐδῶ κάνε σκέψεις γιά τίς διατάξεις τῆς ἡγεσίας. – Μετά ὅμως τό ποτάμι καθαλάει τίς ὄχθες, χάνει διαστάσεις καί μορφή, ἐπιβραδύνει τή ροή του, προσπαθεῖ ἐναντία στόν προορισμό του νά σχηματίσει μικρές λίμνες στήν ἐνδοχώρα, προξενεῖ ζημιές στά χωράφια, ἂν καί στή διάρκεια δέν μπορεί νά κρατηθεῖ σ' αὐτή του τήν ἐξάπλωση, παρᾶ συμμαζεῦεται πάλι στήν κοίτη του, στεγνώνει μάλιστα θλιβερά στή θερμή ἐποχὴ πού ἀκολουθεῖ. – Μέχρι ἐδῶ μὴν κάνεις σκέψεις γιά τίς διατάξεις τῆς ἡγεσίας.

Κι αὐτή ἡ σύγκριση μπορεί βέβαια νά εὐσταθοῦσε ἀπόλυτα, ὅσο χτιζόταν τό τεῖχος, ἀλλά γιά τήν τωρινή μου ἐκθεση ἔχει μόνο περιορισμένη ἰσχύ. Ἡ ἐρευνά μου εἶναι μόνο ἱστορική· ἀπό τά διαλυμένα πιά σύννεφα τῆς θύελλας δέν βγαίνει ἄλλη ἀστραπή, κι ἔτσι μπορῶ νά ψάχνω γιά μιᾶ ἐξήγηση τοῦ κομματιαστοῦ χτισίματος, πού νά προχωρεῖ παραπέρα ἀπ' αὐτό, στό

οποιο ἀρχοῦμασταν τότε. Τά ὄρια, πού μοῦ θέτει ἡ διανοητική μου ἱκανότητα, εἶναι ἀρκετά περιορισμένα, το πιεῖδιο ὅμως, πού πρέπει ἐδῶ νά διανυθεῖ, εἶναι τό ἴσκιρο.

Ἀπό ποιούς ἔπρεπε νά προστατεύει τό μεγάλο τεῖχος. Ἀπό τούς βόρειους λαούς. Κατάγομαι ἀπό τήν νοτιοανατολική Κίνα. Κανένας βόρειος λαός δέν μπορεῖ νά μᾶς ἀπειλήσει ἐκεῖ. Διαβάζουμε γι' αὐτούς στά στίχια τῶν παλιῶν, οἱ ὠμότητες, πού διαπράττουν αὐτοί σύμφωνα μέ τή φύση τους, μᾶς κάνουν νά ἀναστενασσοῦμε, καθώς καθόμαστε εἰρηνικά στίς κρεβατίνες μας. Στούς ρεαλιστικούς πίνακες τῶν ζωγράφων βλέπουμε αὐτά τά πρόσωπα τῆς κατάρας, τά ἀνοιγμένα στόματα, τά σαρόνια μέ τά σουβλερά δόντια, τά μισόκλειστα μάτια, πού εἶναι σάν νά στραβοκοιτάζουν τή γη, πού θά τήν ξεσκίσει καί θά τήν ἀλέσει τό στόμα. Όταν τά παιδιά δέν κάθονται φρόνιμα, τούς δείχνουμε σιτούς τούς πίνακες κι ἀμέσως πέφτουν μέ λυγμούς στο λαιμό μας. Ἄλλά περισσότερα πράγματα δέν γνωρίζουμε γι' αὐτούς τούς βόρειους λαούς. Δέν τούς εἶχουμε δεῖ ποτέ, καί μένοντας στό χωριό μας, δέν θά τοῦ, δοῦμε ποτέ, ἀκόμα κι ἂν αὐτοί καθάλα στ' ἄγρια ἀπογὰ τους ἐρθοῦνε καταπάνω μας σάν σίφουνες, πολύ μικρή εἶναι ἡ χώρα καί δέν τούς ἀφήνει νά ἔρθοῦν σέ μας, σιόν κενό ἀέρα θά πάρουν λάθος δρόμο.

Γιατί λοιπόν, ἀφοῦ ἔτσι ἔχουν τά πράγματα, ἀφήνουμε τήν πατρίδα, τό ποτάμι καί τίς γέφυρες, τή μητέρα καί τόν πατέρα, τή γυναίκα πού κλαίει, τό παιδί που ρωτᾶει καί πηγαίνουμε στό σχολεῖο στή μακρινή πόλη καί οἱ σκέψεις μας πετᾶνε ἀκόμα πιο μακριά στό πιεζο, τοῦ βορά; Γιατί; Πρώτα τήν ἠγεσία. Αὕτη μᾶς ξέρεται. Αὕτη, πού φροντίζει γιά ὅλα, μᾶς ξέρεει, γνωρίζει τή μικρή δουλειά μας, μᾶς βλέπει ὅλους μαζί νά καθό-

μαστε στή χαμηλή καλύβα, κι ή προσευχή, πού λέει τό βράδι ό πατέρας μέ τούς δικούς του γύρω-γύρω τής εἶναι εὐπρόσδεκτη, ή δέν τής εἶναι ἀρεστή. Κι ἂν μοῦ ἐπιτρέπεται νά κάνω μιά τέτοια σκέψη γιά τήν ἡγεσία, πρέπει νά πῶ, πώς κατά τή γνώμη μου ή ἡγεσία ὑπῆρχε ἀπό πρῖν, δέν συγκεντρώθηκε ὅπως λογουχάρη ἀνώτεροι Μανδαρίνοι, πού, παρακινημένοι ἀπό ὠραῖο πρωῖνό ὄνειρο, συγκαλοῦν στά γρήγορα μιά συνέλευση, παίρνουν ἀπόφαση χωρίς χρονοτριβή, καί τό ἴδιο βράδι κιόλας ξεσηκώνουν τούς ἀνθρώπους ἀπό τά κρεβάτια, γιά νά ἐκτελέσουν τίς ἀποφάσεις, ἔστω κι ἂν πρόκειται μόνο γιά μιά φωταγωγία πρὸς τιμή ἑνός θεοῦ, πού χθές φάνηκε γενναιόδωρος στούς ἄρχοντες, κι αὔριο, μόλις σβήσουν τά φανάρια, νά τούς ξυλοφορτώσουν σέ μιά σκοτεινή γωνιά. Ἡ ἡγεσία ὑπῆρχε μάλλον ἀνεκαθεν καί ή ἀπόφαση γιά τό χτίσιμο τοῦ τείχους ἐπίσης. Οἱ ἀθῶοι βόρειοι λαοί, πού πίστευαν, πώς ἔγινε ἐξαιτίας τους, ὁ σεβαστός, ὁ ἀθῶος αὐτοκράτορας, πού πίστευε, πώς ἔδωσε τή διαταγή. Ἐμεῖς οἱ χτίστες τοῦ τείχους τά ξέρομε ἀλλιῶς καί δέν μιλάμε.

Ἀπό τότε ἀκόμα, ὅσο χτιζόταν τό τεῖχος, καί μετά μέχρι σήμερα ἀσχολοῦμαι σχεδόν ἀποκλειστικά μέ συγκριτική ἐθνολογία – ὑπάρχουν ὀρισμένα ζητήματα, πού κατά κάποιον τρόπο μόνο μέ αὐτό τό μέσο μπορεῖ νά τά πλησιάσει κανεῖς – καί βρῆκα, πώς ἐμεῖς οἱ Κινέζοι διατηροῦμε ὀρισμένους λαϊκούς καί κρατικούς θεσμούς μέ μοναδική σαφήνεια, καί ἄλλους πάλι μέ μοναδική ἀσάφεια. Πάντα μέ γοήτευε, καί μέ γοητεύει ἀκόμα, νά ἀνιχνεύω γιά τίς αἰτίες ἰδιαίτερα τοῦ τελευταίου φαινομένου, πού ἔχουν ἐπηρεάσει οὐσιαστικά καί τό χτίσιμο τοῦ τείχους.

Στοῦς πῖο μπερδεμένους θεσμούς μας ἀνήκει πάντως ή αὐτοκρατορία. Στό Πεκίνο φυσικά, καί ἰδιαίτερα

στην κοινότητα τῶν αὐλικῶν, ἐπικρατεῖ γιά τό θέμα αὐτό κάποια σαφήνεια, ἂν καί αὕτη εἶναι μᾶλλον ἐπιφανειακή παρά πραγματική. Καί οἱ δάσκαλοι τοῦ δημοσίου δικαίου καί τῆς ἱστορίας στά ἀνώτατα σχολεῖα κάνουν τάχα πῶς εἶναι ἄριστα πληροφορημένοι πάνω σ' αὐτά τά ζητήματα καί πῶς μποροῦν νά μεταβιβάσουν αὐτές τίς γνώσεις καί στούς σπουδαστές. Ὅπως εἶναι φυσικό, ὅσο χαμηλότερα κατεβαίνει κανεῖς στά κατώτερα σχολεῖα, τόσο πῶς πολύ διαλύονται οἱ ἀμφιβολίες, στήν προσωπική γνώση καί ἡ ἡμιμάθεια ὀρθῶθαι θωροῦ γύρω ἀπό λίγα, ἀπό αἰῶνες κατασταλαγμένα ἀξιώματα, πού βέβαια δέν ἔχουν χάσει τίποτε ἀπό τήν αἰώνια ἀλήθεια τους, ἀλλά μέσα σ' αὕτη τήν ἀγνῶν καί τήν ὀμίχλη μένουν αἰῶνια ἀφώτιστα.

Ἀλλά ἀκριδῶς γιά τήν αὐτοκρατορία δέν θά ἔπρεπε καί τῆ γνώμη μου νά ρωτηθεῖ ὁ λαός, ἀφοῦ ἡ αὐτοκρατορία ἔχει σ' αὐτόν τά τελευταῖα της στηρίγματα. Ἐδῶ ἐξᾴλλου μιλάω πάλι μόνο γιά τήν πατρίδα μου. Ἐπειδή ἀπό τούς ἀγροτικούς θεούς καί τήν ὑπηρεσία τους ἐκτελοῦν αὐτοί ὅλο τόν χρόνο μέ τέτοια ποικιλία καί τόσο ὥραϊα, ἔχουμε πάντα στό νοῦ μας μόνο τόν αὐτοκράτορα. Ἄλλά ὄχι τόν τωρινό· ἢ μᾶλλον θά μπορούσε νά εἶναι ὁ τωρινός, ἂν τόν γνωρίζαμε, ἂν ἔμαθα γι' αὐτόν κάτι συγκεκριμένο. Πάντα βέβαια προσπαθοῦσαμε – ἡ μοναδική περιέργεια, πού μᾶς γέμει – νά μάθουμε κάτι πρός αὕτη τήν κατεύθυνση, ἀλλά ὅσο κι ἂν φαίνεται παράξενο, ἦταν ἐντελῶς ἀδύνατο νά μάθουμε κάτι, οὔτε ἀπό τούς προσκυνητές, πού περπατοῦνε πολύ στή χώρα, οὔτε στά κοντινά, οὔτε στα μακρινά χωριά, οὔτε ἀπό τούς ναυτικούς, πού ταξιδεύουν ὄχι μόνο στά δικά μας ποταμάκια, ἀλλά στά ἄλλα μεγάλα ποτάμια. Ἀκούγαμε βέβαια πολλά, ἀλλά ἀπό τα πολλά δέν δγάζαμε τίποτε.

Τόσο μεγάλη είναι ἡ χώρα μας, κανένα παραμύθι δὲν φτάνει τὸ μέγεθός της, ὁ οὐρανὸς μόλις τῆ σκεπάζει – καί τὸ Πεκίνο εἶναι μιὰ κονκίδα καί τὸ αὐτοκρατορικό παλάτι μιὰ κονκιδίτσα. Ὁ αὐτοκράτορας σάν ἀξίωμα ἐξάλλου πάλι μεγάλος, διαπερνάει ὅλα τὰ πατώματα τοῦ κόσμου. Ὁ ζωντανὸς αὐτοκράτορας ὅμως, ἓνας ἄνθρωπος ὅπως ἐμεῖς, ἀναπαύεται ὅπως κι ἐμεῖς πάνω σ' ἓνα κρεβάτι, πού τὰ μέτρα του εἶναι βέβαια πλούσια, ἀλλὰ μᾶλλον ἔρχεται πρὸς τὸ στενὸ καί κοντό. Ὅπως ἐμεῖς τεντώνει κι αὐτὸς καμιά φορὰ τὰ μέλη του, κι ὅταν εἶναι πολὺ κουρασμένος, ἀνοίγει τὰ τρυφερά •διαγραμμένα χεῖλη του καί χασμουριέται. Πῶς ὅμως νὰ πληροφορηθοῦμε γι' αὐτὰ τὰ πράγματα – χιλιάδες μίλια στό νότο – συνορεύουμε σχεδόν μέ τὸ θιβετιανὸ ὄροπέδιο. Ἐξάλλου κάθε εἶδηση, ἀκόμα κι ἂν ἔφτανε ὡς ἐμᾶς, θὰ εἶχε ἀπὸ καιρὸ παλιώσει. Γύρω ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα συνωθεῖται τὸ λαμπερὸ μὰ κι ὅμως σκοτεινὸ πλῆθος τῶν αὐλικῶν – δολιότητα καί ἔχθρα μέ τὸ ἔνδυμα τῶν ὑπηρετῶν καί τῶν φίλων –, τὸ ἀντίβαρο τῆς αὐτοκρατορίας, ἔτοιμοι πάντα μέ δηλητηριασμένα βέλη νὰ γκρεμίσουν τὸν αὐτοκράτορα ἀπὸ τῆ ζυγαριά του. Ἡ αὐτοκρατορία εἶναι ἀθάνατη, ἀλλὰ ὁ αὐτοκράτορας ἀνατρέπεται καί χάνεται, ὀλόκληρες δυναστείες καταποντίζονται τελικὰ καί παραδίδουν τὸ πνεῦμα τους μ' ἓναν μοναδικὸ ρόγχο. Ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἀγῶνες κι ἀπὸ αὐτὰ τὰ πάθη ὁ λαὸς δὲν μαθαίνει ποτέ τίποτε, σάν ἀργοπορημένοι ταξιδιωτὲς, σάν ἄγνωστοι στὴν πόλη στέκονται στό τέλος τῶν στενῶν σοκακιῶν, μασώντας ἡσυχὰ ἀπὸ τὴν προμήθεια πού σέρνουν μαζί τους, ἐνῶ στὴν ἀγορὰ, μπροστά στὴ μέση, λαβαίνει χώρα ἡ ἐκτέλεση τοῦ κυρίου τους.

Ἐπάρχει ἓνας θρύλος, πού περιγράφει καλὰ αὐτὴ τὴ σχέση. Ὁ αὐτοκράτορας, ἔτσι λέει ὁ θρύλος, ἔστειλε σέ

οίνα, τόν μοναδικό, τόν ἀξιοθρήνητο ὑπήκοο, τόν μικρότατο ἴσκιο, πού μπρός στόν αὐτοκρατορικό ἥλιο διέφυγε στό πιά ἀπόμακρο σημείο, εἰδικά σέ σένα ἴσφιλε ὁ αὐτοκράτορας ἀπό τό κρεβάτι τοῦ θανάτου του ἕνα μήνυμα. Τόν ἀγγελιαφόρο τόν ἄφησε νά γονατίσει δίπλα στό κρεβάτι καί τοῦ ψιθύρισε τό μήνυμα· τόσο ἀκριβό τοῦ ἦταν, πού ζήτησε ἀπό τόν ἀγγελιαφόρο νά τοῦ ἐπαναλάβει τό μήνυμα σ' αὐτί. Μέ γέννημο τοῦ κεφαλιοῦ πιστοποίησε τήν ὀρθότητα τοῦ μηνύματος. Καί μπροστά σ' ὅλους τούς θεατές τοῦ θανάτου του – ὅλοι οἱ τοῖχοι, πού ἐμποδίζουν, γκρεμίζονται καί στίς πλατιά καί ψηλά αἰωρούμενες ἐξωτερικές σκάλες στέκουν σέ κύκλο οἱ μεγάλοι τῆς αὐτοκρατορίας – μπροστά σ' ὅλους αὐτούς ἀπολύει τόν ἀγγελιαφόρο. Ὁ ἀγγελιαφόρος παίρνει κιάλας δρόμο· ἕνας δυνατός, ἕνας ἀκούραστος ἄνθρωπος· τή μιὰ τό ἕνα, τή μιὰ τό ἄλλο χέρι προτείνοντας, ἀνοίγει δρόμο ἀνάμεσα στό πλῆθος· ὅταν συναντάει ἀντίσταση, δείχνει τό στήθος του, ὅπου εἶναι τό σῆμα τοῦ ἡλίου καί προχωράει εὐκολά ὅσο κανεῖς ἄλλος. Ἀλλά τό πλῆθος εἶναι πυκνό· οἱ κατοικίες τους δέν παίρνουν τέλος. Ἄν ἴδρισκε τόν δρόμο ἐλεύθερο, πῶς θά πετοῦσε καί θ' ἄκουγες σέ λίγο τό χαρούμενο χτύπημα τῶν γροθιῶν του στήν πόρτα σου. Ἀλλά ἀντί γι' αὐτό πόσο ἀνώφελα πασχίζει· ἀκόμα κατατριβεται στά δωμάτια τοῦ μέσα παλατιοῦ· ποτέ δέν θά τά προσπεράσει· κι ἂν ἀκόμα τό κατάφερνε, δέν θά εἶχε κερδηθεῖ τίποτε· θά τοῦμενε ὁ ἀγώνας νά κατέβει τίς σκάλες· κι ἂν τό κατάφερνε κι αὐτό, δέν θά εἶχε κερδηθεῖ τίποτε· θά εἶχε νά περάσει τίς αὐλές· καί μετά τίς αὐλές τό ἔξω παλάτι· καί πάλι σκάλες καί αὐλές· καί ἀκόμα ἕνα παλάτι· καί ἔτσι θά συνέχιζε στούς αἰῶνες τῶν αἰῶνων· κι ἂν τελικά ὀρμοῦσε ἔξω ἀπό τήν τελευταία πύ-

λη – πράγμα πού ποτέ, μά ποτέ δέν μπορεῖ νά γίνει –, μπροστά του ἀπλώνεται ἡ πρωτεύουσα, τό κέντρο τοῦ κόσμου, ἀναχυμένη ἀπό τό κατακάθι της. Κανένας δέν μπορεῖ, ἀκόμα καί μέ τό μήνυμα ἑνός νεκροῦ, νά εἰσχωρήσει ἐδῶ. Ἐσύ ὁμως κάθεσαι στό παράθυρό σου καί ὄνειρεύεσαι τό μήνυμα, καθῶς βραδιάζει.

Ἄκριβῶς ἔτσι, γεμάτος ἀπελπισία καί γεμάτος ἐλπίδες, βλέπει ὁ λαός μας τόν αὐτοκράτορα. Δέν ξέρει, ποιός αὐτοκράτορας κυθερνᾶ, καί ἀκόμα καί γιά τό ὄνομα τῆς δυναστείας ὑπάρχουν ἀμφιβολίες. Στό σχολεῖο διδάσκονται πολλά ἀπ' αὐτά τά πράγματα τό ἕνα μετά τό ἄλλο, ἀλλά ἡ γενική ἀβεβαιότητα σέ αὐτό τό θέμα εἶναι τόσο μεγάλη, πού παρασύρει μαζί της καί τόν καλύτερο μαθητή. Τά χωριά μας ἀνεβάξουν στόν θρόνο αὐτοκράτορες, πού ἔχουν πεθάνει ἀπό παλιά, κι αὐτός πού περιβάλλεται ἀκόμα στή μνήμη τους μέ ἀγάπη, ἐξέδωσε τώρα τελευταῖα μιά ἀνακοίνωση, πού τή διαβάζει ὁ ἱερέας μπροστά στό βωμό. Μάχες τῆς παλαιότατης ἱστορίας μας διεξάγονται μόλις τώρα, κι ὁ γείτονας μέ πυρωμένο πρόσωπο σοῦρχεται στό σπίτι νά σοῦ ἀναγγεῖλει τήν εἶδηση. Οἱ αὐτοκρατορικές γυναῖκες, καλοθρεμένες πάνω στά μεταξωτά μαξιλάρια, παρασυρμένες ἀπό πονηροῦς αὐλικούς μακριά ἀπό τά χρηστά ἦθη, πλημμυρισμένες ἀπό τό πάθος τῆς κυριαρχίας, ξαναμένες ἀπό ἀπληστία, παραδομένες στήν ἡδονή, κάνουν καί ξανακάνουν τίς ἄτιμες πράξεις τους. Ὅσο περισσότερος χρόνος ἔχει περάσει, τόσο πιά τρομαχτικά λάμπουν ὅλα τά χρώματα, καί πεσμένο σέ βαρῦ θρηνο μαθαίνει κάποτε τό χωριό, πῶς μιά αὐτοκράτειρα πρὶν ἀπό χιλιετηρίδες ἔπινε μέ βαθιές ρουφηξιές τό αἷμα τοῦ ἄντρα της.

Αὐτά κάνει λοιπόν ὁ λαός μέ τούς παλιούς ἄρχοντες, πού καί τούς τωρινούς τούς ἀνακατεύει μέ τούς πεθα-

μένους. Κι ἂν καμιά φορά, μιά φορά σέ μιά γενιά, ἔρθει ἕνας αὐτοκρατορικός ὑπάλληλος, πού περιοδεύει στήν ἐπαρχία, κατά τύχη στό χωριό μας, θέτει στό ὄνομα τῶν κυβερνώντων ὅποιες ἀπαιτήσεις, ἐλέγχει τούς φορολογικούς καταλόγους, παρακολουθεῖ τή διδασκαλία στό σχολεῖο, ρωτάει τόν ἱερέα γιά τή συμπεριφορά μας, καί στό τέλος, προτοῦ ἀνέβει στό φορεῖο του, συνοψίζει τά πάντα σέ μακρόσυρτες παραινέσεις πρὸς τή συναγμένη κοινότητα, ἕνα χαμόγελο ἀπλώνεται τότε πάνω σ' ὄλων τά πρόσωπα, ὁ ἕνας κοιτάζει κλεφτά τόν ἄλλον καί σκύβει πάνω στά παιδιά, γιά νά μὴν τόν δεῖ ὁ ὑπάλληλος. Γιά κοίτα, σκέφτεται, μιλάει γιά ἕναν πεθαμένο σάν νά εἶναι ζωντανός, μά αὐτός ὁ αὐτοκράτορας ἔχει πεθάνει ἀπό παλιά, ἡ δυναστεία ἔχει διαλυθεῖ, ὁ καλός μας ὑπάλληλος μᾶς κοροϊδεύει, ἀλλά ἔμεις κάνουμε πώς δέν καταλαβαίνουμε, γιά νά μὴν τόν δυσαρεστήσουμε. Ἀληθινὰ ὑπάκουοι θά εἴμαστε ὅμως μόνο ἀπέναντι στόν τωρινό μας κύριο, γιατί καθετί ἄλλο θά ἦταν ἁμαρτία. Καί πίσω ἀπό τό ἀπομακρυνόμενο φορεῖο τοῦ ὑπαλλήλου κάποιος σηκώνεται αὐθαίρετα ἀπό σπασμένη τεφροδόχο καί πατάει βαριά σάν κύριος τοῦ χωριοῦ.

Ὅπως εἶναι φυσικό, οἱ ἄνθρωποι στόν τόπο μας πλήττονται ἀπό κρατικές ἀναταραχές, ἀπό σύγχρονους πολέμους κατά κανόνα λίγο. Θυμᾶμαι ἐδῶ ἕνα περιστατικό ἀπό τά νιάτα μου. Σέ μιά γειτονική, ἀλλά ἔτσι κι ἄλλιῶς πολύ μακρινή ἐπαρχία εἶχε ξεσπάσει μιά ἐξέγερση. Τίς αἰτίες δέν τίς θυμᾶμαι πιά, δέν ἔχουν καί σημασία ἐδῶ, αἰτίες γιά ἐξεγέρσεις προκύπτουν ἐκεῖ μέ κάθε ἀνατολή τοῦ ἡλίου, εἶναι ἕνας ἀνήσυχος λαός. Ἐνας ζητιάνος, πού εἶχε διασχίσει ἐκεῖνη τήν ἐπαρχία, ἔφερε μιά φορά στό σπίτι τοῦ πατέρα μου μιά προκήρυξη τῶν ἐξεγερμένων. Ἐκεῖνη τήν ἡμέρα εἶ-

χαμε γιορτή, τὰ δωμάτιά μας ἦταν γεμάτα κόσμο, στή μέση στεκόταν ὁ ἱερέας καί μελετοῦσε τήν προκήρυξη. Ξαφνικά ὄλοι ἄρχισαν νά γελᾶνε, ἡ προκήρυξη ξεσκί-στηκε μέσα στόν συνωστισμό, ὁ ζητιάνος, πού κατά τά ἄλλα εἶχε ἀμειφθεῖ πλουσιοπάροχα, διώχτηκε μέ σπρω-ξιές ἀπό τό δωμάτιο, ὄλοι διαλύθηκαν καί τρέχαν ἔξω στήν ὠραία μέρα. Γιατί; Ἡ διάλεκτος τῆς γειτονικῆς ἐπαρχίας εἶναι ἀρκετά διαφορετική ἀπό τή δική μας, καί τοῦτο ἐκφράζεται καί σέ ὀρισμένους τύπους τῆς γραπτῆς γλώσσας, πού ἔχουν γιά μᾶς παλαιῶκό χαρα-κτήρα. Εἶχε καί δέν εἶχε λοιπόν ὁ ἱερέας διαβάσει δύο τέτοιες σελίδες καί τό συμπέρασμα ἦταν κιόλας βγαλ-μένο. Γνωστά πράγματα, χιλιακουσμένα, ξεπερασμένα. Καί ὅσο κι ἂν – ἔτσι μοῦχει μείνει στή μνήμη – μέσα ἀπό τόν ζητιάνο μιλοῦσε ἀκαταμάχητα ἡ φριχτή ζωή, οἱ ἄνθρωποι κουνούσαν γελαστοί τό κεφάλι τους καί δέν ἤθελαν ν' ἀκούσουν τίποτα ἄλλο. Τόσο ἔτοιμοι εἴ-μαστε νά σβήσουμε τό παρόν.

Ἄν κανεῖς ἤθελε ἀπό τέτοια φαινόμενα νά συμπερά-νει, πώς ἐμεῖς δέν ἔχουμε κἄν αὐτοκράτορα, δέν θά ἀπείχε πολύ ἀπό τήν ἀλήθεια. Ὅλοένα εἶμαι ὑποχρεω-μένος νά λέω: Δέν ὑπάρχει ἴσως ἔξω ἀπό μᾶς λαός πίο πιστός στόν αὐτοκράτορα στόν νότο, ἀλλά ἀπό τήν πί-στη δέν βγαίνει τίποτε γιά τόν αὐτοκράτορα. Πάνω στήν μικρή κολόνα στήν εἴσοδο τοῦ χωριοῦ στέκει βέ-βαια ὁ ἱερός δράκος καί στέλνει εὐλαδικά ἀπό τότε πού ὑπάρχουν ἄνθρωποι τήν πυρωμένη πνοή του μέ κατεύθυνση ἀκριβῶς στό Πεκίνο – ἀλλά κι αὐτό τό Πεκίνο εἶναι στούς ἀνθρώπους τοῦ χωριοῦ πίο ξένο κι ἀπό τήν ἄλλη ζωή ἀκόμα. Εἶναι δυνατό νά ὑπάρχει ἕνα χωριό, ὅπου τά σπίτια στέκουν κολλητά τό ἕνα δί-πλα στό ἄλλο, πιάνοντας ἕναν τόπο, πού ἡ ματιά ἀπό τήν κορυφή τοῦ λόφου μας νά μὴν τόν πιάνει, κι ἀνά-

μεσα σ' αὐτά τά σπίτια νά ζοῦν οἱ ἄνθρωποι μέρα-νύχτα κεφάλι μέ κεφάλι; Εὐκολότερο ἀπό νά φανταζόμαστε μιά τέτοια πόλη, εἶναι νά πιστεύουμε, πώς Πεκίνο καί αὐτοκράτορας εἶναι ἓνα, κάτι σάν ἓνα σύννεφο, πού ταξιδεύει ἡσυχα κάτω ἀπό τόν ἥλιο στό ἄπειρο.

Τέτοιου εἴδους ἀπόψεις ἔχουν σάν συνέπεια μιά κάπως ἐλεύθερη, ἀκυριαρχητή ζωή. Κατά κανέναν τρόπο ἀνήθικη, τέτοια ἠθικότητα, ὅπως στήν πατρίδα μου, δέν ἔχω συναντήσει πουθενά ἄλλοῦ στά ταξίδια μου. – Ἀλλά παρόλα αὐτά μιά ζωή, πού δέν ὑπόκειται σέ κανέναν τωρινό νόμο καί ἀκολουθεῖ μόνο τίς ὑποδείξεις καί τίς ἐπιταγές, πού μᾶς ἔρχονται ἀπό παλιά.

Ἀποφεύγω τίς γενικεύσεις καί δέν ἰσχυρίζομαι, πώς ἔτσι ἔχουν τά πράγματα σέ ὅλα τά δέκα χιλιάδες χωριά τῆς ἐπαρχίας μας ἢ καί ἀκόμα στίς πεντακόσιες ἐπαρχίες τῆς Κίνας. Ἴσως ὅμως μοῦ ἐπιτρέπεται λόγω τῶν πολλῶν συγγραμμάτων, πού ἔχω διαβάσει πάνω σ' αὐτό τό θέμα καθώς καί λόγω τῶν προσωπικῶν παρατηρήσεων – ἰδιαίτερα κατά τό χτίσιμο τοῦ τείχους τό ἔμπυχο ὑλικό ἔδινε στόν εὐαίσθητο παρατηρητή τήν εὐκαιρία νά ταξιδεύει μέσα στήν ψυχή ὄλων σχεδόν τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Κίνας – γιά ὅλους λοιπόν αὐτούς τοὺς λόγους μοῦ ἐπιτρέπεται ἴσως νά πῶ, ὅτι ἡ ἄποψη, πού ἐπικρατεῖ σχετικά μέ τόν αὐτοκράτορα, ἔχει κάθε φορά καί παντοῦ ἓνα ὁρισμένο καί κοινό βασικό χαρακτηριστικό μέ τήν ἄποψη πού ἐπικρατεῖ στήν πατρίδα μου. Γιά τήν κατάσταση αὐτή εὐθύνεται κατά κύριο λόγο ἡ κυβέρνηση, πού στήν ἀρχαιότερη αὐτοκρατορία τῆς γῆς δέν κατάφερε, ἢ κοντά σι' ἄλλα ἀμέλησε, μέχρι σήμερα, νά διαπλάσει τόν θεσμό τῆς αὐτοκρατορίας μέ τέτοια καθαρότητα, πού νά δρᾷ ἄμεσα καί ἀδιάλειπτα μέχρι τά πιά μακρινά σύνορα τῆς χώ-

ρας. Ἀπό τό ἄλλο μέρος, ὅμως, ὑπάρχει καί ἐδῶ μιά ἔλλειψη φαντασίας καί πίστης τοῦ λαοῦ, πού δέν καταφέρνει νά ἀποσπάσει τήν αὐτοκρατορία ἀπό τόν λήθαργό της στό Πεκίνο καί νά τή φέρει μέ ὄλη τή ζωντάνια καί ὄλη τήν ἀλήθεια πάνω στό στήθος του τοῦ ὑποτελοῦς λαοῦ, πού τίποτε ἄλλο δέν ποθεῖ περισσότερο, παρά νά νιώσει μιά φορά αὐτή τήν ἐπαφή καί νά χαθεῖ μέσα της.

Ἄρετή δέν εἶναι λοιπόν αὐτή ἡ ἄποψη. Κι αὐτό γίνεται πιό ἐμφανές, ἀφοῦ ἀκριβῶς τούτη ἡ ἀδυναμία φαίνεται πώς εἶναι ἓνα ἀπό τά σπουδαιότερα ἐνωτικά μέσα τοῦ λαοῦ μας, ναί, κι ἂν θέλει κανεῖς νά τό ἐκφράσει τολμηρότερα, τό ἔδαφος, πάνω στό ὁποῖο στηριζόμαστε. Νά διατυπώσουμε ἐδῶ διεξοδικά μιά μομφή, σημαίνει πώς δέν ὑπονομεύουμε τήν συνείδησή μας, ἀλλά, πράγμα πολύ χειρότερο, τά πόδια μας. Καί γι' αὐτό δέν θέλω πρὸς τό παρόν νά πάω παραπέρα μέ τήν ἔρευνα αὐτοῦ τοῦ ζητήματος.

Ἡ στρατολόγησις

Οἱ στρατολογήσεις, πού εἶναι συχνά ἀναγκαῖες, γιατί οἱ συνοριακοὶ πόλεμοι δέν σταματᾶνε ποτέ, γίνονται κατὰ τόν ἑξῆς τρόπο.

Βγαίνει ἡ διαταγή, μιά ὀρισμένη μέρα σέ μιά ὀρισμένη συνοικία νά μείνουν ὅλοι οἱ κάτοικοι, ἄνδρες, γυναῖκες καί παιδιά χωρίς διάκριση στά σπίτια τους. Συνήθως πρὸς τό μεσημέρι ἐμφανίζεται στήν εἴσοδο τῆς συνοικίας, ὅπου ἀπό τά χαράματα κιόλας ἔχει πάρει θέση ἓνα στρατιωτικό ἀπόσπασμα, πεζικάριοι καί ἔφιπποι, ὁ νεαρός εὐγενής, πού διενεργεῖ τή στρατολόγησις. Εἶναι ἓνας νέος ἄνδρας, λεπτοκαμωμένος, ὄχι ψηλός, ἀδύνατος, ἀτημέλητα ντυμένος, μέ κουρασμένα μάτια, ἀνησυχία τόν διαπερνᾶ πάντα, ὅπως ἓναν ἄρρωστο ἢ κρυάδα. Χωρίς νά κοιτάξει κανέναν κάνει μέ ἓνα καμτσίκι, πού ἀποτελεῖ ὀλόκληρο τόν ὄπλισμό του, ἓνα νόημα, μερικοὶ στρατιῶτες τόν ἀκολουθοῦν καί μπαίνει στό πρῶτο σπίτι. Ἐνας στρατιῶτης, πού γνωρίζει προσωπικά ὅλους τούς κατοίκους αὐτῆς τῆς συνοικίας, διαβάζει τόν κατάλογο τῶν ἐνοίκων. Συνήθως εἶναι ὅλοι παρόντες, παραταγμένοι σέ μιά γραμμὴ στήν κάμαρα, κρέμονται μέ τά μάτια ἀπό τόν εὐγενή, σάν νά εἶναι κιόλας στρατιῶτες. Μπορεῖ ὅμως καί νά συμβεῖ καμιά φορά ἓνας, καί πάντα αὐτοὶ εἶναι μόνο ἄνδρες, νά λείπει. Τότε κανένας δέν τολμάει νά προβάλει μιά δικιολογία ἢ ἓνα ψέμα, ὅλοι σωπαίνουν, κατεβάζουν τά μάτια, δέν ἀντέχουν τό βᾶρος τῆς διαταγῆς, στήν ὁποία κάποιος σ' αὐτό τό σπίτι δέν ὑπάκουσε, ἀλλά ἡ βουβή παρουσία τοῦ εὐγενῆ τούς κρατᾶ ὅλους στίς θέσεις τους. Ὁ εὐγενής δίνει ἓνα σύνθημα, δέν εἶναι κᾶν γνέψιμο μέ τό κεφάλι, εἶναι κάτι πού τοῦ τό

διαβάζουν απ' τὰ μάτια καί δυό στρατιῶτες ἀρχίζουν νά ψάχνουν γι' αὐτόν πού λείπει. Δέν χρειάζεται νά κουραστοῦν πολύ. Ὁ ἀπὼν δέν εἶναι ἔξω ἀπό τό σπίτι, ποτέ δέν ἔχει πραγματικά τήν πρόθεση νά ἀποφύγει τήν στρατιωτική ὑπηρεσία, ὁ φόβος μόνο τόν ἔχει ἐμποδίσει νά ῥθει, ἀλλά δέν εἶναι φόβος ἀπό τήν ὑπηρεσία, πού τόν κρατᾶ μακριά, εἶναι ἀπό δειλία νά ἐμφανιστεῖ, ἢ διαταγή εἶναι γι' αὐτόν κυριολεκτικά πολύ μεγάλη, τρομαχτικά μεγάλη, οἱ δυνάμεις του δέν τόν κρατᾶνε νά ῥθει ὁ μόνος του. Ἀλλά καί γι' αὐτό δέν φεύγει μακριά, ἀπλῶς κρύβεται, καί καθὼς ἀκούει πὼς ὁ εὐγενῆς βρίσκεται στό σπίτι, θγαίνει ἀπό τόν κρυψώνα του καί γλιστράει στήν πόρτα τῆς κάμαρας, ὅπου δυό ἔτοιμοι στρατιῶτες τόν ἀρπάζουν ἀμέσως. Τόν φέρνουν μπροστά στόν εὐγενή, πού πιάνει τό καμτσίκι μέ τὰ δυό του χέρια – εἶναι τόσο ἀδύναμος, μ' ἓνα χέρι δέν θά ἔκανε τίποτα – καί δέρνει τόν ἄνδρα. Νά τοῦ προκαλέσει ἰσχυροῦς πόνους δέν εἶναι ἱκανός, καί μετά, καί ἀπό ἐξάντληση καί ἀπό ἀπέχθεια, ἀφήνει τό καμτσίκι νά τοῦ πέσει, ὁ δαρμένος ἔχει τότε νά τό σηκώσει καί νά τοῦ τό δώσει στό χέρι. Μόνο μετά ἀπ' αὐτά τοῦ ἐπιτρέπεται νά μπεῖ στή σειρᾶ μέ τοὺς ἄλλους· ἐξάλλου εἶναι σχεδόν σίγουρο, πὼς δέν θά συμπεριληφθεῖ. Συμβαίνει ὁμως, καί αὐτό πιά συχνά, νά εἶναι παραταγμένοι περισσότεροι ἄνθρωποι ἀπ' ὅσοι εἶναι γραμμένοι στόν κατάλογο. Ἐνα ξένο κορίτσι βρίσκεται λόγου χάρη ἐδῶ καί κοιτάζει ἐπίμονα τόν εὐγενή, εἶναι ἀπό ἄλλου, ἴσως ἀπό τήν ἐπαρχία, εἶναι πολλές γυναῖκες, πού δέν μποροῦν νά ἀντισταθοῦν στόν πειρασμό μιᾶς τέτοιας ξένης στρατολόγησης – ἐκεῖνη τοῦ σπιτιοῦ τους ἔχει ἐντελῶς διαφορετική σημασία. Καί εἶναι παράδοξο, δέν θεωρεῖται προσβλητικό γιά μιᾶ γυναίκα νά ἐνδίδει σέ αὐτόν τόν πειρασμό, ἀντίθε-

ια, είναι κάτι, πού σύμφωνα μέ τή γνώμη μερικῶν οἱ γυναῖκες πρέπει νά τό περάσουν, εἶναι ἕνα χρέος, πού ἐπιπληρώνουν ἀπέναντι στό γένος τους. Ἡ διαδικασία εἶναι πάντα ἴδια. Τό κορίτσι ἤ ἡ γυναίκα ἀκούει πώς κάποιου, ἴσως πολύ μακριά, σέ συγγενεῖς ἤ φίλους, θά γίνει στρατολόγηση, παρακαλεῖ τούς δικούς της νά τῆς επιτρέψουν τό ταξίδι, τήν ἀφήνουν, δέν μποροῦν νά τῆς τό ἀρνηθοῦν, φοράει τά καλύτερα ροῦχα πού ἔχει, εἶναι πιό χαρούμενη ἀπό ἄλλοτε, ἀλλά ἤρεμη καί εὐγενική, ἀδιάφορη ὡς συνήθως, καί πίσω ἀπό ὅλη τήν ἀταραξία καί τήν εὐγένεια ἀπρόσιτη σάν μιά ἐντελῶς ξένη, πού ταξιδεύει στήν πατρίδα της καί δέν ἔχει στό μυαλό της τίποτα ἄλλο. Στήν οἰκογένεια, ὅπου θά γίνει ἡ στρατολόγηση, γίνεται δεκτὴ ἐντελῶς διαφορετικὰ ἀπό ἕναν συνηθισμένο ἐπισκέπτη, ὅλοι ἐδῶ τήν κολακεύουν, ἀπ' ὅλα τά δωμάτια τοῦ σπιτιοῦ πρέπει νά περάσει, ἀπ' ὅλα τά παράθυρα νά σκύψει ἔξω, κι ἂν ἀκουμπήσει τό χέρι της στό κεφάλι κάποιου, εἶναι κάτι παραπάνω ἀπό τήν εὐλογία τοῦ πατέρα. "Ὅταν ἡ οἰκογένεια ἐτοιμάζεται γιά τή στρατολόγηση, παίρνει τήν καλύτερη θέση, αὐτή κοντά στήν πόρτα, ὅπου ὁ εὐγενής θά τήν προσέξει καλύτερα καί αὐτή θά τόν βλέπει καλύτερα. Αὐτές τίς τιμές τίς ἔχει ὁμως μόνο μέχρι νά μπεῖ ὁ εὐγενής, ἀπό κεῖ καί μετά πέφτει κυριολεκτικά σέ ἀφάνεια. Τῆς δίνει τόση λίγη σημασία ὅση καί στους ἄλλους, καί ἀκόμα κι ἂν ρίχνει τή ματιά του σέ κάποιον, αὐτός δέν νιώθει πώς τόν κοιτάζει. Αὐτό δέν τό περίμενε ἡ γυναίκα ἤ μᾶλλον τό περίμενε σίγουρα, γιατί δέν μπορεῖ νά εἶναι ἀλλιῶς, ἀλλά δέν ἦταν καί ἡ προσδοκία τοῦ ἀντίθετου, πού τήν ἔφερε ἐδῶ, ἦταν απλῶς κάτι, πού τώρα ἐξάλλου τελειώνει. Νιώθει τέτοια ντροπή, πού ἔτσι ἴσως δέν τήν νιώθουν ποτέ οἱ γυναῖκες μας, μόλις τώρα καταλαβαίνει, πώς χώθηκε

σέ μιὰ ξένη στρατολόγησι, κι ὅταν ὁ στρατιώτης τελειώσει τό διάβασμα τοῦ καταλόγου καί δέν ἔχει ἀκουστέϊ τό ὄνομά της καί γιά μιὰ στιγμῆ ἐπικρατεῖ ἡσυχία, ξεγλιστρᾷει τρέμοντας καί σκυφτή ἀπό τήν πόρτα ἔξω καί δέχεται κι ἓνα χτύπημα ἀπό τή γροθιά τοῦ στρατιώτη στήν πλάτη.

Ἄν εἶναι ἓνας ἄνδρας, πού εἶναι ὑπεράριθμος, δέν θέλει κι αὐτός τίποτα ἄλλο, ἄν καί δέν ἀνήκει σέ αὐτό τό σπίτι, παρὰ νά στρατολογηθεῖ. Ἄλλά αὐτό εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατο, ποτέ δέν στρατολογήθηκε ἓνας ὑπεράριθμος καί ποτέ δέν θά συμβεῖ κάτι τέτοιο*.

* Αὐτό τό ἀπόσπασμα ἀνήκει στήν ἐνότητα διηγημάτων τοῦ «Σινικοῦ Τείχους».

Τό χτύπημα στήν πύλη

Ήταν τό καλοκαίρι, μιά ζεστή μέρα. Στό δρόμο γιά τό σπίτι περνούσα μαζί μέ τήν ἀδελφή μου μπροστά ἀπό τήν πύλη ἑνός ὑποστατικοῦ. Δέν ξέρω, χτύπησε ἀπό κακοβουλία ἢ ἀπό ἀφηρημάδα τήν πύλη ἢ ἀπείλησε μονάχα μέ τή γροθιά καί δέν τήν ἄγγιξε. Ἐκατό δῆματα παραπέρα, στό δρόμο πού ἔστριβε ἀριστερά, ἦταν τό χωριό. Δέν τό γνωρίζαμε, ἀλλά μόλις μετά τό πρῶτο σπίτι βγήκαν ἄνθρωποι καί μᾶς ἔκαναν νοήματα, φιλικά ἢ προειδοποιητικά, ἔντρομοι αὐτοί, σκυφτοί ἀπό τό φόβο. Ἐδειχναν τό ὑποστατικό, ἀπ' ὅπου περάσαμε, καί μᾶς θύμιζαν τό χτύπημα στήν πόρτα. Οἱ ιδιοκτῆτες τοῦ ὑποστατικοῦ θά μᾶς μηνύσουν, σέ λίγο θά ἀρχίσει ἡ ἀνάκριση. Ἡμουν πολύ ἤρεμος καί καθησύχασα καί τήν ἀδελφή μου. Δέν εἶχε προφανῶς χτυπήσει, ἀλλά κι ἂν εἶχε χτυπήσει, δέν μπορεῖ στόν κόσμο ὄλο νά ὑπάρξει μιά ἀπόδειξη γι' αὐτό. Προσπάθησα νά τό ἐξηγήσω στούς ἀνθρώπους γύρω μας, μέ ἄκουγαν, ἀλλά κρατιόνταν νά ποῦν τή δική τους γνώμη. Ἀργότερα εἶπαν, ὄχι μόνο στήν ἀδελφή μου, ἀλλά καί ἐναντίον μου ὡς ἀδελφοῦ θά ἀπαγγελθεῖ κατηγορία. Ἐγενεφα χαμογελώντας. Ὅλοι κοιτάξαμε πίσω πρὸς τό ὑποστατικό, ὅπως παρατηρεῖ κανεῖς ἕνα μικρό σύννεφο καπνοῦ καί περιμένει νά φανεῖ ἡ φωτιά. Καί πραγματικά, σέ λίγο εἶδαμε καθάλαρηδες νά μπαίνουν στήν διάπλατα ἀνοιχτή πόρτα. Σκόνη σηκώθηκε, σκέπασε τά πάντα, μόνο οἱ αἰχμές τῶν κονταριῶν ἄστραφταν. Δέν εἶχε καλά-καλά τό ἀπόσπασμα χαθεῖ στό ὑποστατικό, γύρισε, φαίνεται, ἀμέσως τά ἄλογα καί ἐρχόταν τώρα καταπάνω μας. Πίεζα τήν ἀδελφή μου νά φύγει, θά τά κανονίσω ὅλα μόνος μου. Ἀρνή-

θηκε νά μέ αφήσει μόνο μου. Τελικά υπάκουσε και πήρε τόν μακρὺ δρόμο γιά τό σπίτι. Οἱ καθαλάρηδες ἔφτασαν κιόλας δίπλα μας, ἀπό τά ἄλογα ἀκόμα πάνω ρωτοῦσαν γιά τὴν ἀδελφή μου. Δέν εἶναι αὐτὴ τὴ στιγμή ἐδῶ, δόθηκε φοβισμένα ἢ ἀπάντηση, θά ῥθει ὁμως ἀργότερα. Ἡ ἀπάντηση ἔγινε δεκτὴ μᾶλλον μέ ἀδιαφορία· σημασία, φαίνεται, εἶχε κυρίως, πού εἶχαν βρεῖ ἐμένα. Οὐσιαστικά ἦταν δύο κύριοι, ὁ δικαστὴς, ἓνας νεαρός, ζωηρός ἄνδρας, καὶ ὁ ἀμίλητος βοηθός του, πού τόν λέγαν Ἄσμαν. Μέ κάλεσαν νά μπῶ στὴν κάμαρα τῶν ἀγροτῶν. Ἄργα, λικνίζοντας τὸ κεφάλι, τά χέρια στίς τιράντες, ἄρχισα νά περπατάω κάτω ἀπὸ τὴν ἀγρυπνη παρακολούθηση τῶν κυρίων. Ἀπὸ τά χέρια αὐτῶν τῶν ἀγροτῶν, πίστευα σχεδόν ἀκόμα, μιὰ λέξη θά ἔναι ἀρκετὴ νά μέ ἀπελευθερώσει, καὶ μάλιστα μέ τιμές, ἐμένα ἀπὸ τὴν πόλη. Καθὼς ὁμως πέρασα τὸ κατώφλι τῆς κάμαρας, εἶπε ὁ δικαστὴς, πού εἶχε πηδήξει μπροστά καὶ μέ περιέμενε κιόλας: «Αὐτὸν τόν ἄνδρα τόν λυπᾶμαι». Ἦταν ὁμως πέρα ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία, πὼς μ' αὐτὸ δέν ἐννοοῦσε τὴν τωρινή μου κατάσταση, ἀλλὰ τί μοῦμελλε νά πάθω. Ἡ κάμαρα ἔμοιαζε περισσότερο μέ κελὶ φυλακῆς παρά μέ σπίτι. Μεγάλες πέτρινες πλάκες, σκοτεινός, θεόγυμνος τοῖχος, κάπου χτισμένη μιὰ σιδερένια θηλιά, στὴ μέση ἓνα πράγμα κάτι μεταξύ ξυλοκρέβατου καὶ χειρουργικοῦ τραπεζιοῦ.

Μποροῦσα ἐγὼ ἀκόμα ν' ἀναπνέω ἄλλον ἀέρα ἐκτός ἀπ' αὐτὸν τῆς φυλακῆς; Τοῦτο εἶναι τὸ μεγάλο ἐρώτημα ἢ, μᾶλλον, θά ἦταν, ἂν εἶχα ἀκόμα ἐλπίδα διαφυγῆς.

Ἡ δοκιμασία

Εἶμαι ὑπηρετής, ἀλλά δουλειά δέν ὑπάρχει γιά μένα ἔδῳ. Εἶμαι φοβισμένος καί δέν κάνω βῆμα πρὸς τὰ μπρὸς, δέν μπαίνω καν στήν ἴδια γραμμή μέ τούς ἄλλους, ἀλλά αὐτό εἶναι μόνο ἡ μία αἰτία τῆς ἀπραξίας μου, καί μπορεῖ κιόλας νά μήν ἔχει νά κάνει τίποτα μέ τήν ἀπραξία μου, ἡ οὐσία πάντως εἶναι, πῶς δέν καλοῦμαι γιά ὑπηρεσία, ἄλλοι ἔχουν κληθεῖ καί δέν τό ἔχουν ἐπιδιώξει περισσότερο ἀπό μένα, ἴσως καί νά μήν εἶχαν οὔτε τήν ἐπιθυμία νά κληθοῦν, ἐνῶ ἐγώ τουλάχιστον τήν αἰσθάνομαι μερικές φορές πολύ ἔντονα.

Ἔτσι λοιπόν κάθομαι ξαπλωμένος στό ξυλοκρέβατό μου στήν κάμαρα τῶν ὑπηρετῶν, κοιτάζω τὰ δοκάρια ψηλά στήν ὀροφή, ἀποκοιμιέμαι, ξυπνάω καί ξανακοιμᾶμαι. Καμιά φορά πηγαίνω ἀπέναντι στό κατηλιό, πού σερβίρουν μιὰ ξυνή μύρα, ἔχει τύχει κιόλας νά χύσω τό ποτήρι μου ἀπό ἀηδία, μετά ὁμως ξαναπίνω. Μοῦ ἀρέσει νά κάθομαι ἐκεῖ, γιατί πίσω ἀπό τό κλειστό παραθυράκι, χωρίς νά γίνομαι ἀντιληπτός ἀπό κανέναν, μπορῶ νά ἀτενίζω τὰ παράθυρα τοῦ οἴκου μας. Δέν μπορεῖς νά δεῖς καί πολλά πράγματα ἐκεῖ πρὸς τήν πλευρά τοῦ δρόμου, θαρρῶ μόνο τὰ παράθυρα τῶν διαδρόμων καί φυσικά ὄχι ἐκείνων τῶν διαδρόμων, πού ὀδηγοῦν στίς κατοικίες τῶν κυριῶν. Ἀλλά εἶναι δυνατό καί νά κάνω λάθος, κάποιος τό εἶχε ἰσχυριστεῖ κάποτε, χωρίς μάλιστα νά τόν ρωτήσω γι' αὐτό, καί ἡ γενική ἐντύπωση, πού δίνει αὐτή ἡ πλευρά τοῦ σπιτιοῦ, τό ἐπιβεβαιώνει. Σπάνια μόνο ἀνοίγονται τὰ παράθυρα, κι ἂν γίνει καμιά φορά αὐτό, τό κάνει κάποιος ὑπηρετής, πού ἀκουμπάει τότε στό παραπέτο καί κοιτάζει γιά λίγο κάτω. Πρόκειται λοιπόν γιά διαδρό-

μους, όπου δέν θά τόν αϊφνιδιάσει κανείς. Ἐξάλλου δέν γνωρίζω αὐτούς τούς ὑπηρετές, οἱ μόνιμα ἐκεῖ πάνω ἀπασχολούμενοι ὑπηρετές κοιμοῦνται ἄλλου, ὄχι στήν κάμαρά μου.

Κάποτε, καθῶς μπήκα στό καπηλειό, εἶδα στή θέση μου στό παρατηρητήριο νά κάθεται κάποιος ἄλλος. Δέν τολμοῦσα νά κοιτάξω καλά καί δοκίμασα ἀπό τήν πόρτα νά στρίψω καί νά φύγω. Ἀλλά ὁ ἐπισκέπτης μέ φώναξε κοντά του καί ἀποδείχτηκε, πῶς κι αὐτός ἦταν ὑπηρετής, πού κάπου τόν εἶχε κάποτε πάρει τό μάτι μου, χωρίς ὅμως νά ἔχω μιλήσει μέχρι τώρα μαζί του.

«Γιατί θέλεις νά φύγεις; Κάθησε κάτω καί πιές! Κερνάω». Κάθησα λοιπόν. Μέ ρώτησε μερικά πράγματα, δέν ἤξερα νά τοῦ ἀπαντήσω, ναί, δέν καταλάβαινα καν τίς ἐρωτήσεις. Γι' αὐτό τοῦ εἶπα: «Ἴσως νά μετανιώνεις τώρα, πού μέ κάλεσες, γι' αὐτό φεύγω», κι ἔκανα νά σηκωθῶ. Ἀπλωσε ὅμως τό χέρι του πάνω ἀπό τό τραπέζι καί μέ τράβηξε κάτω: «Μεῖνε», μοῦ εἶπε, «ἦταν μονάχα μιά δοκιμασία. Ὅποιος δέν ἀπαντᾷ στίς ἐρωτήσεις, ἔχει περάσει τή δοκιμασία».

Ἡ γέφυρα

Ἦμιον τεντωμένος καί παγωμένος, ἦμιον μιά γέφυρα, πάνω σ' ἓναν γκρεμό ἦταν ἡ θέση μου. Στήν ἀπέναντι μεριά τοῦ γκρεμοῦ ἦμιον σφηνωμένος μέ τήν ἄκρη τῶν ποδιῶν, στήν ἀποδῶ μεριά μέ τά χέρια, στή λάσπη, πού τριβόταν, εἶχα μπήξει τά δόντια μου. Οἱ ἄκρες τῆς φορεσιᾶς μου ἀνέμιζαν δίπλα μου. Στό βάθος ἀφριζε τό παγωμένο ρυάκι μέ τίς πέστροφες. Κανένας ταξιδιώτης δέν πλανιόταν σέ τοῦτα τά ἀδιάβατα ὕψη, ἡ γέφυρα δέν ἦταν ἀκόμα σημειωμένη στούς χάρτες.

Ἔτσι καθόμιον καί περίμενα, ἦμιον ταγμένος νά περιμένω. Πρίν γκρεμιστεῖ, καμιά ἄπαξ στημένη γέφυρα δέν σταματᾶ νά εἶναι γέφυρα.

Κάποτε, ἦταν πρὸς τό βράδι – ἦταν τό πρῶτο, ἦταν τό χιλιοστό, δέν ξέρω, – οἱ σκέψεις στριφογύριζαν σέ κύκλους, ριγμένες σέ χάος. Πρὸς τό βράδι τῆ καλοκαίρι, σκοτεινά βούιζε τό ρυάκι, ἄκουσα τά θήματα ἑνός ἄντρα! Κατά μένα, κατά μένα. – Ἀπλώσου, γέφυρα, πάρε θέση, ἀθεμέλιωτο δοκάρι, κράτα τόν ἐμπιστευμένο σέ σένα. Χωρίς νά σέ καταλάβει ἴσιωνέ του τόν τρομουλιαστό θηματισμό, βλέπεις ὅμως νά χάνει τήν ἰσορροπία του, φανερώσου καί σάν θεός τοῦ βουνοῦ ἰκασφεντόνισέ τον ἀντίπερα.

Ἦρθε, μέ τῆ σιδερένια μύτη τοῦ μπαστουνιοῦ του μέ δοκίμασε καί μέ τῆ μύτη πάλι σήκωσε μετά τίς ἄκρες τῆς φορεσιᾶς μου καί τίς ταχτοποίησε πάνω μου. Στά πυκνά μαλλιά μου ἔχωσε τῆ μύτη τοῦ μπαστουνιοῦ του καί, ρίχνοντας προφανῶς ἄγριες ματιές γύρω του, τήν ἄφησε πολλή ὥρα ἐκεῖ. Μετά ὅμως – καθῶς τόν ἀκολουθοῦσα στ' ὄνειρο πέρα ἀπό βουνά καί κοιλάδες – μοῦ πήδηξε καί μέ τά δύο του πόδια καταμεσίς στό

σῶμα μου πάνω. Ἐφριξα ἀπό τόν ἄγριο πόνο, δέν τό
περίμενα καθόλου. Ποιός ἦταν αὐτός; Ἐνα παιδί;
Ἐνα ὄνειρο; Ἐνας ληστής; Ἐνας αὐτόχειρας; Ἐνας
πειρασμός; Ἐνας καταστροφέας; Καί γύρισα νά τόν
δῶ. — Ἡ γέφυρα γυρίζει! Δέν εἶχα γυρίσει ἀκόμα κι
ἄρχισα κιόλας νά γκρεμίζομαι, ἔπεφτα, κι ἀμέσως ξε-
σκίσηκα καί σουβλίστηκα πάνω στίς μυτερές πέτρες,
πού πάντα μέ θωροῦσαν τόσο εἰρηνικά κάτω ἀπό τά
ἀφρισμένα νερά.

Ἡ ἀλήθεια γιά τόν Σάντσο Πάντσα

Ὁ Σάντσο Πάντσα, πού ἐξάλλου δέν καυχήθηκε ποτέ γι' αὐτό, κατάφερε στήν πορεία τῶν χρόνων, δίνοντας ὡς ἡραδινές καί νυχτερινές ὥρες στόν δαίμονά του, πού ἀργότερα τοῦ ἔδωσε τό ὄνομα Δόν Κιχώτης, ἕνα σφοδρό μυθιστορήματα μέ ἱππότες καί ληστές, νά τόν παραπλανήσει κατά τέτοιον τρόπο, πού χωρίς στήριγμα μετά αὐτός ἔκανε τίς πιό τρελές πράξεις, οἱ ὁποῖες ὅμως, ἀπό ἔλλειψη ἑνός προκαθορισμένου ἀντικειμένου, πού ἀκριβῶς ἔπρεπε νά εἶναι ὁ Σάντσο Πάντσα, δέν ἔβλαπταν κανέναν. Ὁ Σάντσο Πάντσα, ἕνας ἐλεύθερος ἄνθρωπος, ἀκολούθησε ἀτάραχος, ἴσως ἀπό κάποιο αἶσθημα εὐθύνης, τόν Δόν Κιχώτη στίς περιπλανήσεις του καί εἶχε ἀπ' αὐτό μιά μεγάλη καί ὠφέλιμη διασκέδαση.

Παραιτήσου!

Ήταν νωρίς τό πρωί, οί δρόμοι καθαροί καί ἄδειοι, πήγαινα στό σταθμό. Καθώς σύγκρινα τήν ὥρα τοῦ ρολογιοῦ μου μέ τήν ὥρα τοῦ ρολογιοῦ ἑνός καμπαναριοῦ, εἶδα πώς ἦταν πολύ πιό ἀργά ἀπ' ὅσο πίστευα, ἔπρεπε νά διαστῶ πολύ, ὁ τρόμος ἀπ' αὐτή τήν ἀνακάλυψη μέ ἔκανε νά μήν εἶμαι σίγουρος γιά τό δρόμο. Δέν γνώριζα ἀκόμα πολύ καλά αὐτή τήν πόλη, εὐτυχῶς πού ἐκεῖ κοντά ἦταν ἕνας πολισμάνος, ἔτρεξα πρὸς τό μέρος του καί τόν ρώτησα χωρίς ἀνάσα γιά τό δρόμο. Χαμογέλασε καί εἶπε: «'Από μένα περιμένεις νά μάθεις τό δρόμο;» «Ναί», τοῦ ἀπάντησα, «ἀφοῦ δέν μπορῶ νά τόν βρῶ μόνος μου». «Παραιτήσου, παραιτήσου», μοῦ εἶπε, καί μ' ἕνα μεγάλο ἄλμα μοῦ γύρισε τήν πλάτη, ὅπως οἱ ἄνθρωποι πού θέλουν νά ναι μόνοι μέ τό γέλιο τους.

Τό χτίσμα

Stung

35

Έχω τακτοποιήσει τό χτίσμα καί φαίνεται πώς εἶναι καλά καμωμένο. Ἀπέξω εἶναι βέβαια ὄρατή μόνο μιά μεγάλη τρύπα, πού στήν πραγματικότητα δέν ὀδηγεῖ πουθενά, μόλις δύο θήματα μετά πέφτει κανείς πάνω σέ στέρεα φυσική πέτρα. Δέν θέλω νά παινευτῶ, πώς κατέφυγα σέ αὐτό τό τέχνασμα ἀπό πρόθεση, ἦταν μᾶλλον τό ἀπομεινάρι μιᾶς ἀπό τίς πολλές μάταιες δοκιμές στό χτίσιμο, τελικά ὅμως μοῦ φάνηκε προτιμότερο νά ἀφήσω ἀνοιχτή αὐτή τήν τρύπα. Φυσικά μερικά τεχνάσματα εἶναι τόσο καλοστημένα, πού γίνονται ἀπό μόνα τους παγίδες, αὐτό τό ξέρω καλύτερα ἀπό κάθε ἄλλον καί εἶναι σίγουρα παράτολμο, νά προκαλῶ μέ αὐτήν ἀκριβῶς τήν τρύπα ὑποψίες, πώς ὑπάρχει ἐδῶ γύρω κάτι γιά ἐξερεύνηση. Ἀλλά δέν μέ ξέρει καλά, ὅποιος νομίζει ὅτι εἶμαι δειλός κι ἀπό δειλία κατασκευάζω τό χτίσμα. Κάπου χίλια θήματα πιο πέρα ἀπό τούτη τήν τρύπα, σκεπασμένη ἀπό ἕνα μετακινούμενο στρώμα μούσκλα, βρίσκεται ἡ κυρία εἴσοδος στό χτίσμα, εἶναι τόσο ἀσφαλής, ὅσο πιο ἀσφαλές μπορεῖ νά εἶναι κάτι στόν κόσμο, φυσικά μπορεῖ κάποιος νά πατήσει πάνω στά μούσκλα ἢ νά μπήξει κάτι μέσα τους καί τότε νά ἀποκαλυφθεῖ τό χτίσμα μου καί ὅποιος ἔχει ὄρεξη – ὅσο κι ἂν γι' αὐτό ἀπαιτοῦνται, ὅπωςδήποτε, ὀρισμένες ὄχι καί τόσο κοινές ἱκανότητες – μπορεῖ νά μπεῖ μέσα καί νά τά καταστρέψει ὅλα γιά πάντα. Αὐτό τό ξέρω πολύ καλά, καί ἡ ζωή μου, ακόμα καί τώρα πού βρίσκεται στό ζενίθ της, δέν ἔχει οὔτε μιά στιγμή ἀπόλυτης ἡσυχίας, ἐκεῖ σ' ἐκεῖνο τό σημείο στά σκοτεινά μούσκλα εἶμαι θνητός καί πολλές φορές στά ὄνειρά μου ρουθουνίζει τριγύρω ἀκατάπαυ-

στα μιά απληστη μουσούδα. Θά έπρεπε, μπορεί νά πει κανείς, νά παραχώσω πραγματικά κι αυτή τήν τρύπα τής εισόδου μέ ένα λεπτό στρώμα χώμα, άποπάνω στερεό κι άποκάτω χαλαρό, πού δέν θά μέ δυσκόλευε πολύ νά βρίσκω κάθε φορά άπό τήν άρχή τό δρόμο πρós τά έξω. Δέν είναι όμως δυνατό, ή πρόνοια άκριβώς άπαιτεί νά έχω πάντα μιά δυνατότητα διαφυγής, άκριβώς ή πρόνοια άπαιτεί, όπως δυστυχώς τόσο συχνά, τόν κίνδυνο τής ζωής. "Όλα αυτά είναι έξαιρετικά κοπιαστικοί ύπολογισμοί, και ή χαρά του ξύπνιου μυαλού είναι καμιά φορά ή μοναδική αίτία, για νά συνεχίζει κανείς τούς ύπολογισμούς. Πρέπει νά έχω άμεση δυνατότητα διαφυγής, γιατί ποιός μου λεί πώς παρά τήν τόση επαγρύπνηση δέν είναι δυνατό νά δεχτώ επίθεση άπό έντελώς άπίθανο σημείο; Ζώ ειρηνικά στό δάθος του σπιτιού μου και στό μεταξύ ό έχθρός τρυπάει άπό κάπου άργά και ήσυχα τόν δρόμο του καταπάνω μου. Δέν θέλω νά πώ, πώς έχει καλύτερη όσφρηση άπό μένα· ίσως νά μήν ξέρει για μένα περισσότερα άπό όσα έγώ γι' αυτόν. Υπάρχουν όμως παθιασμένοι ληστές, πού σκαλίζουν στά τυφλά τή γή, και μέ τήν τεράστια έκταση, πού πιάνει τό χτίσμα μου, έχουν κι αυτοί τήν πιθανότητα νά πέσουν πάνω σ' έναν άπό τούς δρόμους μου. Φυσικά έχω τό πλεονέκτημα νά είμαι στό σπίτι μου και νά γνωρίζω καλά όλους τούς δρόμους και όλα τά σημεία. Ό ληστής μπορεί πολύ εύκολα νά γίνει θύμα μου και μάλιστα νόστιμο. Γερνάω όμως, υπάρχουν πολλοί, που είναι πιο δυνατοί άπό μένα και οί αντίπαλοί μου είναι άμέτρητοι, μπορεί νά συμβεί ακόμα και τούτο, νά γλιτώνω άπό τόν έναν έχθρό και νά πέφτω στά χέρια του άλλου. "Αχ, και τί δέν είναι δυνατό νά συμβεί! Πάντως πρέπει νά έχω τήν βεβαιότητα, πώς ίσως κάπου ύπαρ-

χει μιά άνετα προσιτή, έντελῶς άνοιχτή διέξοδος, όπου
έγώ, για νά θγῶ έξω, νά μή χρειάζεται πιά νά κοπιά-
σω, οὔτε καί, ένῶ θά σκάλιζα εκεί άπελπισμένα, έστω
καί σέ χαλαρό χῶμα, νά νιώσω ξαφνικά – θεέ μου φύ-
λαξε! – τά δόντια τοῦ διώκτη μου στά σκέλια μου. Καί
δέν εἶναι μόνο οί έξωτερικοί έχθροί, πού μέ άπειλοῦν.
Υπάρχουν τέτοιοι καί στό έσωτερικό τῆς γῆς. Δέν
τούς έχω δεῖ ακόμα, αλλά οί θρύλοι μιλάνε γι' αὐτούς
κι έγώ πιστεύω άκράδαντα στήν ύπαρξή τους. Εἶναι
όντα τοῦ έσωτερικοῦ τῆς γῆς· οὔτε κι ὁ θρύλος μπορεῖ
νά τά περιγράψει. Ἀκόμα κι ὅποιος έχει γίνει θύμα
τους, δέν τά έχει δεῖ· πλησιάζουν, άκούει κανείς τό
ξύσιμο τῶν νυχτιῶν τους άποκάτω του στή γῆ, πού εἶ-
ναι τό στοιχείο τους, κι εἶναι πιά χαμένος. Ἐδῶ δέν
έχει σημασία, πού εἶναι κανείς στό σπίτι του, μάλλον
στό σπίτι τους εἶναι. Ἀπ' αὐτά δέν μέ σώζει οὔτε κι
εκεῖνη ἡ διέξοδος, πού ἔτσι κι άλλιῶς δέ μέ σώζει από
τίποτε, παρά μέ χαλάει, αλλά μιά έλπίδα εἶναι κι αὐτή
καί δέν μπορῶ νά ζήσω χωρίς. Ἐκτός άπ' αὐτόν τόν
μεγάλο δρόμο μέ συνδέουν μέ τόν έξωτερικό κόσμο καί
έντελῶς στενοί, άρκετά άκίνδυνοι δρόμοι, πού μοῦ
φέρνουν άέρα για άναπνοή. Αὐτούς τούς δρόμους τούς
έχουν άνοίξει τά ποντίκια τοῦ δάσους. Μέ κατάλληλο
τρόπο κατόρθωσα νά τούς έντάξω σωστά στό χτίσμα
μου. Μέ βοηθάνε ακόμα νά καταλαβαίνω από μακριά
τόν καιρό καί νά προστατεύομαι. Μέσα από τούς δρό-
μους αὐτούς έρχονται επίσης σέ μένα κάθε εἶδους μι-
κρά ζωάκια, πού τά καταβροχθίζω, κι ἔτσι τά στοι-
χειῶδῶς άπαραίτητα για τή συντήρησή μου τά έχω από
αὐτό τό μικρό κυνήγι, χωρίς νά θγαίνω καθόλου από
ιό σπίτι μου· αὐτό εἶναι φυσικά μεγάλο πλεονέκτημα.

Τό ὠραιότερο στό χτίσμα μου εἶναι ὅμως ἡ ἡσυχία
του. Εἶναι, βέβαια, άπατηλή. Σέ μιά στιγμή μπορεῖ ξα-

φνικά νά διακοπεῖ καί ὄλα νά τελειώσουν. Πρὸς τό παρόν ὅμως ἡ ἡσυχία εἶναι ἀκόμα ἐδῶ. Γιά ὧρες πολλές μπορῶ νά γλιστράω μέσα στοὺς διαδρόμους μου καί δέν ἀκούω τίποτε ἐκτός ἀπὸ καμιά φορά τό πέρασμα κάποιου μικροῦ ζώου, πού χωρὶς χρονοτριβή τό φέρνω ἀνάμεσα στά δόντια μου νά ἡσυχάσει γιά πάντα, ἢ τό ψιχάλισμα τοῦ χώματος, πού μοῦ θυμίζει τὴν ἀνάγκη νά κάνω πάλι κάποιο μερεμετί· ἀλλιῶς ὄλα εἶναι ἡσυχά. Ὁ ἀέρας τοῦ δάσους φυσάει μέσα κι εἶναι μαζί ζεστός καί δροσερός. Καμιά φορά ξαπλώνω καί κυλιέμαι στό διάδρομο πέρα-δῶθε ἀπὸ ἀγαλλίαση. Ὁραῖα εἶναι, νᾶχεις γιά τὰ γερατειά, πού πλησιάζουν, ἓνα τέτοιο χτίσμα, νᾶχεις τό κεφάλι σου κάτω ἀπὸ μιά στέγη, σάν ἔρχεται τό φθινόπωρο. Κάθε ἑκατό μέτρα ἔχω διαπλατύνει τοὺς διαδρόμους κι ἔχω φτιάξει μικρές στρογγυλές πλατεῖες, ἐκεῖ μπορῶ νά γίνομαι ἀνετα ἓνα κουβαράκι, νά χουχουλιάζω καί νά ἡρεμῶ. Ἐκεῖ κοιμᾶμαι τόν γλυκό ὕπνο τοῦ δικαίου, τοῦ κατασιγασμένου πόθου, τοῦ φτασμένου σκοποῦ τῆς κατοχῆς ἑνός σπιτικοῦ. Δέν ξέρω, ἂν εἶναι ἡ συνήθεια ἀπὸ τὰ παλιά ἢ ἂν οἱ κίνδυνοι κι αὐτοῦ ἀκόμα τοῦ σπιτιοῦ εἶναι ἀρκετοί, γιά νά μέ ξυπνᾶνε: σέ κανονικά διαστήματα ἀπὸ καιρό σέ καιρό πετάγομαι ἀπὸ τόν βαθύ ὕπνο καί ἀφουγκράζομαι, ἀφουγκράζομαι μέσα στήν ἡσυχία, πού ἐπικρατεῖ ἐδῶ ἀπαράλλαχτη μέρα καί νύχτα, χαμογελάω καθησυχασμένος καί ξαναπέφτω μέ χαλαρωμένα μέλη σέ πιό βαθύ ὕπνο. Φτωχέ ὁδοιπόρε χωρὶς σπίτι, σέ ἀγροτικούς δρόμους, σέ δάση, τό πολύ-πολύ χωμένη κάτω ἀπὸ ἓναν σωρό φύλλα ἢ ἀνάμεσα σέ μιά ἀγέλη τῶν συντρόφων, παραδομένη σέ ὄλα τὰ κακά τ' οὐρανοῦ καί τῆς γῆς! Εἶμαι ἐδῶ ξαπλωμένος σέ μιά ἀπ' ὄλες τίς πάντες προφυλαγμένη πλατεία – περισσότερες ἀπὸ πενήντα τέτοιες πλατεῖες ὑπάρχουν

στό χτίσμα μου – κι ανάμεσα στο λαγοκοίμισμα και στον βαθύ ύπνο περνάνε οί ώρες μου, πού τίς ὀρίζω ἔτσι καθώς μου ἄρέσει.

Ὅχι ἔντελῶς στή μέση τοῦ χτίσματος, καλομελετημένη γιά τήν περίπτωση ἀκρότατου κινδύνου, ὄχι ὅπωςδῆποτε μιᾶς καταδίωξης, ἀλλά τῆς πολιορκίας, ὀρίζεται ἡ κεντρική πλατεία. Ἐνῶ ὅλα τ' ἄλλα εἶναι περισσότερο κοπιαστική δουλειά τοῦ μυαλοῦ παρά τοῦ σώματος, αὐτή ἡ κεντρική πλατεία εἶναι τό ἀποτέλεσμα ἀσφύτατης δουλειᾶς ὄλων τῶν μελῶν τοῦ σώματός μου. Μερικές φορές στήν ἀπελπισία τῆς σωματικῆς κόπωσης μουρχόταν νά τά παρατήσω ὅλα, κυλιόμυνα κάτω μέ τή ράχη κι ἀναθεμάτιζα τό χτίσμα, σερόνομον ἔξω κι ἄφηνα τό χτίσμα πίσω μου ἀφύλαχτο. Μποροῦσα νά τό κάνω, ἀφοῦ δέν ἤθελα νά ξαναγυρίσω, ὥσπου μετά ἀπό ὄρες καί ἡμέρες ξαναγυροῦσα μετανιωμένος, λέγοντας σχεδόν κι ἕνα τραγούδι γιά τό ἀκατάλυτο τοῦ χτίσματος καί πιάνοντας πάλι ἀπό τήν ἀρχή τῆ δουλειά μέ περισσή χαρά. Ἡ δουλειά στήν κεντρική πλατεία δυσκολευόταν χωρίς λόγο (κι αὐτό δηλώνει, πώς τό χτίσμα δέν ὠφελιόταν πραγματικά ἀπό τῆ δουλειά πού ἔπεφτε στό κενό), γιατί ἀκριβῶς στό σημείο, ὅπου ὁ τόπος ὀφείλε νά εἶναι ἐπίπεδος, τό χῶμα ἦταν ἐκεῖ χαλαρό καί ἀμμουδερό κι ἔπρεπε κυριολεκτικά νά σφυρηλατηθεῖ γερά, γιά νά δώσει τήν μεγάλη, ὠραία θολωτή καί στρογγυλή πλατεία. Γιά μιᾶ τέτοια δουλειά ὄμως ἔχω μόνο τό κούτελο. Μέ τό κούτελο λοιπόν κοπάνησα μέ φόρα καί δύναμη χιλιάδες καί χιλιάδες φορές μέρες καί νύχτες ὀλόκληρες τό χῶμα, ἤμουν εὐτυχισμένος κάθε φορά πού μάτωνε, γιατί αὐτό ἦταν ἀπόδειξη τῆς ἀρχόμενης σταθερότητας τοῦ τοίχου, καί μέ αὐτόν τόν τρόπο, ὅπως θά πρέπει νά μου τό ἀναγνωρίσει κανεῖς, κέρδισα ἄξια τήν κεντρική πλατεία μου.

Σέ αὐτή τήν κεντρική πλατεία συγκεντρώνω τά ἀποθέματά μου, ὅλα ὅσα ἀποκομίζω πέρα ἀπό τίς τρέχουσες ἀνάγκες μου ἀπό τό κυνήγι μέσα στό χτίσμα, καί ὅλα ὅσα φέρνω ἀπό τό κυνήγι ἔξω ἀπό τό χτίσμα τά σωρώνω ἐδῶ. Ἡ πλατεία εἶναι τόσο μεγάλη, πού ἀποθέματα γιά μισό χρόνο δέν εἶναι ἱκανά νά τή γεμίσουν. Γι' αὐτό μπορῶ νά τά ἀπλώνω, νά σεργιανίζω ἀνάμεσά τους, νά παίζω μαζί τους, νά χαίρομαι τήν ποσότητα καί τίς διάφορες μυρωδιές τους καί νά ἔχω πάντα μιᾶ πλήρη εἰκόνα γιά ὅσα κατέχω. Μπορῶ πάντα νά προβαίνω σέ ἀναδιατάξεις καί ἀνάλογα μέ τήν ἐποχή νά κάνω τούς ἀναγκαίους ὑπολογισμούς καί τά ἀναγκαῖα κυνηγετικά σχέδια. Ἔρχονται ἐποχές, πού εἶμαι τόσο καλά ἐφοδιασμένος, καί τότε ἀπό ἀδιαφορία ἀπέναντι στό φαῖ δέν ἀγγίζω καθόλου τά μικροζωάκια, πού κυκλοφοροῦν γύρω μου, πράγμα πού γιά ἄλλους λόγους εἶναι ἴσως ἀπερισκεψία. Ἡ διαρκῆς ἐνασχόληση μέ ἀμυντικές προετοιμασίες ἔχει σάν συνέπεια νά ἀλλάζουν ἢ νά ἐξελίσσονται οἱ ἀπόψεις μου σχετικά μέ τήν ἐκμετάλλευση τοῦ χτίσματος, σέ μικρό βαθμό βέβαια. Μοῦ φαίνεται τότε καμιά φορά ἐπικίνδυνο νά στηρίζω τήν ἄμυνα ἀποκλειστικά στήν κεντρική πλατεία, ἢ ποικιλία τοῦ χτίσματος μοῦ προσφέρει διάφορες δυνατότητες καί μοῦ φαίνεται πῶς λογικό, νά μοιράζω κάπως τά ἀποθέματά μου καί νά τά ἀποθέτω καί σέ μερικές μικρές πλατεῖες, ὁπότε ὀρίζω λόγου χάρις κάθε τρίτη πλατεία σάν ἐφεδρική πλατεία ἀποθεμάτων ἢ κάθε τέταρτη σάν κύρια πλατεία καί κάθε δεύτερη σάν δευτερεύουσα πλατεία ἀποθεμάτων καί οὕτω καθεξῆς. Ἡ ὀρισμένους δρόμους τούς καταργῶ γιά λόγους παραπλάνησης ἀπό τόπους σώρευσης ἀποθεμάτων ἢ ἐπιλέγω ἐντελῶς ξαφνικά, ἀνάλογα μέ τήν θέση πρὸς τήν κυρία ἔξοδο, μόνο λίγα σημεῖα. Κάθε νέο τέτοιο σχέδιο

άπαιτεί ξεάλλου βαριά χαμαλοδουλειά, γιατί μέ τόν νέο υπολογισμό, πού κάνω πρώτα, πρέπει νά κουβαλήσω τά φορτία από τό ένα μέρος στό άλλο. Φυσικά αυτό μπορώ νά τό κάνω μέ τό ραχάτι μου καί δέν μου πέφτει βαρύ νά κρατάω στό στόμα μου τά ώραία πράγματα, νά ξεκουράζομαι όπου θέλω καί νά μασουλάω ό,τι μου άρέσει. "Άσχημα είναι, όταν καμιά φορά, συνήθως καθώς πετάγομαι άπότομα από τόν ύπνο, μου φαίνεται ότι ό τωρινός καταμερισμός είναι πέρα γιά πέρα λανθασμένος, ότι έγκυμονεί μεγάλους κινδύνους καί άμέσως, χωρίς νά λογαριάζω ύπνο καί κούραση, πρέπει νά διορθωθεί· δέν κρατιέμαι πιά, κάνω φτερά, δέν έχω πιά καιρό γιά υπολογισμούς· άρπάζω στήν τύχη ό,τι πέφτει στά δόντια μου, τραβάω, σέρνω, άγκομαχάω, σκοντάφτω καί είμαι ίκανοποιημένος μέ όποιαδήποτε αυθαίρετη άλλαγή τής τωρινής κατάστασης, πού μου φαίνεται τόσο επικίνδυνη. "Ωσπου σιγά - σιγά, καθώς ό ύπνος φεύγει τελείως από τά μάτια μου καί τό κεφάλι μου καθαρίζει, δέν καταλαβαίνω τήν τόση διασύνη πού μ' έπιασε, αναπνέω βαθιά τήν ειρήνη του σπιτιού μου, πού τήν διαταραξα ό ίδιος, ξαναγυρνάω στό κρεβάτι μου, πέφτω άμέσως στόν ύπνο από τήν καινούργια κούραση καί, όταν ξαναξυπνάω, σάν αναντίρρητη άπόδειξη τής νυχτερινής δουλειάς, πού μου φαίνεται σάν όνειρο, κρέμεται ακόμα από τά δόντια μου ένας άρουραϊός. "Υπάρχουν πάλι στιγμές, πού ή συγκέντρωση όλων των άποθεμάτων σέ ένα σημείο μου φαίνεται σάν ή ορθότερη λύση. Πί μέ ώφελούν τά άποθέματα στίς μικρές πλατείες καί πόσα μπορώ νά άποθέσω εκεί, αλλά όσα κι αν αφήσω εκεί, μου κλείνουν τόν δρόμο καί κάποτε ίσως μ' έμποδίσουν στήν άμυνα νά τρέξω έλεύθερα. "Ξεάλλου είναι κουτό, αλλά άλήθεια, ότι ή αυτοπεποίθηση μειώνει

ται, όταν δέν βλέπει κανείς όλα τά ἀποθέματα σέ ἓνα μέρος κι ἔτσι μέ μιά μόνο ματιά νά ξέρει τί κατέχει. Καί μήπως μ' ὄλα αὐτά τά μοιράσματα δέν πᾶνε ἓνα σωρό χαμένα; Δέν μπορῶ στή συνέχεια νά τρέχω σ' ὄλα τά σταυροδρόμια καί σ' ὄλα τά μέρη, γιά νά δεβαιωθῶ, ἄν ὄλα εἶναι στή θέση τους. Ἡ βασική σκέψη γιά τό μοίρασμα τῶν ἀποθεμάτων εἶναι σωστή, ἀλλά στήν πραγματικότητα μόνο τότε, όταν ἔχει κανείς στή διάθεσή του περισσότερες πλατεῖες τοῦ εἶδους τῆς κεντρικῆς μου πλατείας. Πολλές τέτοιες πλατεῖες! Βέβαια! Ἀλλά ποιός μπορεῖ νά τίς ἔχει; Καί οὔτε μπορῶ τώρα ἐκ τῶν ὑστέρων νά τίς προσθέσω στό γενικό σχέδιο τοῦ χτίσματος μου. Παραδέχομαι, ὅμως, ὅτι στό σημεῖο αὐτό ἐγκτεται ἓνα λάθος τοῦ χτίσματος, ὅπως γενικά ὑπάρχει πάντα ἓνα λάθος ἐκεῖ, ὅπου κάποιος κατέχει ἀπό ὀποιοδήποτε πράγμα μόνο ἓνα κομμάτι. Παραδέχομαι ἐπίσης, πῶς σ' ὄλη τή διάρκεια τοῦ χτισίματος ἀναδευόταν μέσα στή συνείδησή μου σκοτεινά, ἀλλά ἀρκετά καθαρά, ἄν εἶχα τήν καλή θέληση νά τήν προσέξω, ἡ ἀπαίτηση γιά περισσότερες μεγάλες πλατεῖες, καί στήν ἀπαίτηση αὐτή δέν ἐνέδωσα, γιατί αἰσθανόμουν πολύ ἀδύνατος νά ἀναλάβω τό τεράστιο ἔργο· ναι, αἰσθανόμουν πολύ ἀδύνατος, νά συνειδητοποιήσω τήν ἀναγκαιότητα τῆς δουλειᾶς, κατὰ κάποιον τρόπο παρηγοριόμουν μέ αἰσθήματα ὄχι λιγότερης ἀσάφειας, σύμφωνα μέ τά ὀποια αὐτό, πού σέ ἄλλες περιπτώσεις δέν εἶναι ἀρκετό, στή δική μου περίπτωση κατ' ἐξαίρεση, χαριστικά, πιθανόν, ἐπειδή ἡ θεία πρόνοια ἐνδιαφέρεται ἰδιαίτερα γιά τήν διατήρηση τοῦ κούτελού μου, αὐτοῦ τοῦ ὀδοστρωτήρα, θά εἶναι ἀρκετό. Κι ἔτσι ἔχω μόνο μιά κεντρική πλατεία, ἀλλά τά σκοτεινά συναισθήματα, πῶς ἡ μιά αὐτή τή φορά δέν εἶναι ἀρκετή, ἔχουν διαλυθεῖ. Ὅπως καί νά γίνει, εἶμαι

ὕποχρεωμένος νά ἀρκεστῶ στή μία, οἱ μικρές πλατεῖες εἶναι ἀδύνατο νά τήν ἀντικαταστήσουν κι ἔτσι ξαναρχίζω, καθὼς ἡ ἀποψη αὐτή ἔχει ὠριμάσει μέσα μου, νά μεταφέρω τά πάντα ἀπό τίς μικρές πλατεῖες πάλι στήν κεντρική. Γιά κάμποσον καιρό εἶναι γιά μένα τότε μιὰ κάποια παρηγοριά νά ἔχω ἐλεύθερες ὅλες τίς πλατεῖες καί ὅλους τούς διαδρόμους, νά βλέπω πῶς συσσωρεύονται στήν κεντρική πλατεία οἱ ποσότητες τοῦ κρέατος καί νά στέλνουν μέχρι τούς πιό ἀπόμακρους διαδρόμους τό ἀνακάτωμα ἀπό τίς πολλές μυρωδιές, πού ἡ κάθε μιὰ στό εἶδος της μέ τρελαίνει καί εἶμαι σέ θέση νά τήν ξεχωρίζω ἀπό μακριά μέ ἀκρίβεια. Κάποτε ἔρχονται ἰδιαίτερα εἰρηνικές ἐποχές καί τότε ἀλλάζω βαθμηδόν τούς τόπους πού κοιμᾶμαι καί ἔρχομαι σιγά-σιγά ἀπό τούς ἔξω κύκλους πρὸς τά μέσα, θυθίζομαι ὅλο καί πιό πολύ στίς μυρωδιές, μέχρι πού δέν τίς ἀντέχω ἄλλο, καί κάποια νύχτα ὀρμάω στήν κεντρική πλατεία, ψάχνω μέ βουλμῖα ἀνάμεσα στά ἀποθέματα καί χορταίνω μέχρι πλήρους ἀναισθησίας μέ ὅ,τι καλύτερο μου ἀρέσει. Εὐτυχισμένες, ἀλλά δύσκολες ἐποχές· ἂν κάποιος εἶχε τό μυαλό νά τίς ἐκμεταλλευτεῖ, θά μπορούσε εὐκόλα, χωρίς νά μπεῖ σέ κίνδυνο, νά μέ ἀφανίσει. Καί ἐδῶ πάλι φαίνεται πόσο ἐπιζήμια εἶναι ἡ ἔλλειψη μιᾶς δεύτερης ἢ τρίτης μεγάλης πλατείας, ἡ μεγάλη, μοναδική γενική συσσώρευση εἶναι αὐτή πού μέ παραπλανᾷ. Προσπαθῶ μέ διάφορους τρόπους νά προφυλαχτῶ, τό μοῖρασμα στίς μικρές πλατεῖες εἶναι κι αὐτό ἓνα ἀπό τά μέτρα πού παίρνω, δυστυχῶς ὅμως ὀδηγεῖ ὅπως καί ἄλλα παρόμοια μέτρα λόγω τῆς ἀποκοπῆς σέ μεγαλύτερη λαιμαργία, πού παρασύρει τότε τό λογικό καί ἀλλάζει αὐθαίρετα τά ἀμυντικά σχέδια.

Μετά ἀπό τέτοιες ἐποχές συνηθίζω, γιά νά συγκεν-

τρωθῶ, νά ἐπιθεωρῶ τό χτίσμα καί, ἀφοῦ γίνουν οἱ ἀπαραίτητες βελτιώσεις, συχνά τό ἐγκαταλείπω, ἄν καί κάθε φορά γιά λίγο χρόνο. Ἡ τιμωρία νά τό στεροῦμαι γιά μεγάλο διάστημα, φαίνεται τότε καί σέ μένα πολύ σκληρή, ἀλλά κατανοῶ τήν ἀναγκαιότητα νά κάνω κάπου – κάπου ἐκδρομές. Ὑπάρχει πάντα μιά κάποια ἐπισημότητα, κάθε φορά πού πλησιάζω στήν ἔξοδο. Στίς ἐποχές τῆς σπιτικῆς ζωῆς κρατιέμαι μακριά ἀπό τήν ἔξοδο, ἀποφεύγω μάλιστα νά περπατάω καί στά τελευταῖα παρακλάδια ἐκείνου τοῦ διαδρόμου, πού ὀδηγεῖ σ' αὐτήν· ἐξάλλου δέν εἶναι εὐκόλο νά σουλατσάρω τριγύρω, γιατί ἐκεῖ ἔχω φτιάξει ἕνα ὀλόκληρο μικρό σύστημα ἀπό διαδρόμους ζίκ-ζακ· ἐκεῖ ἦταν ἡ ἀρχή τοῦ χτίσματος μου, δέν τολμοῦσα τότε νά ἐλπίζω, πώς θά τό τελείωνα ποτέ ἔτσι, ὅπως ἦταν στό σχέδιο, ἄρχισα σάν νάταν παιχνιδάκι σέ αὐτή τή γωνίτσα κι ἀπό δῶ φούντωσε ἡ πρώτη ὄρεξη γιά δουλειά σέ ἕναν λαβύρινθο, πού μου φαινόταν τότε ἡ κορωνίδα ὅλων τῶν χτισμάτων· σήμερα ὅμως τήν κρίνω ἴσως πιά σωστά σάν ἐξαιρετικά ἀσήμαντη, τοῦ ὅλου χτίσματος ὄχι ἄξια ἐρασιτεχνική δουλειά, πού θεωρητικά εἶναι ἴσως λαμπρή – ἐδῶ εἶναι ἡ εἴσοδος τοῦ σπιτιοῦ μου, ἔλεγα τότε εἰρωνικά στούς ἀόρατους ἐχθρούς καί τούς ἔβλεπα κιόλας νά χάνονται στόν λαβύρινθο τῆς εἰσόδου –, στήν πραγματικότητα ὅμως εἶναι ἕνα παιχνιδάκι μέ λεπτούς τοίχους, πού δέν θ' ἀντέξει καθόλου σέ μιά σοβαρή ἐπίθεση ἢ σέ ἕναν ἐχθρό πού ἀγωνίζεται ἀπελπισμένα γιά τή ζωή του. Νά μετατρέψω τώρα τοῦτο τό κομμάτι γι' αὐτόν τό λόγο; Ἀναβάλλω τήν ἀπόφαση καί θά μείνει μᾶλλον ὅπως ἔχει. Ἐκτός ἀπό τήν μεγάλη δουλειά, πού θάπαιρνα πάνω μου, θά ἦταν καί ἡ πιά ἐπικίνδυνη, πού μπορεῖ νά διανοηθεῖ κανείς. Τότε πού ἄρχιζα τό χτίσμα, μποροῦσα νά ἐργάζομαι

ἐκεῖ σχετικά ἤσυχα, ὁ κίνδυνος δὲν ἦταν μεγαλύτερος ἀπὸ ὅπουδῆποτε ἄλλου, σήμερα ὁμως θά σήμαινε πῶς θέλω σχεδόν κακόβουλα νά τραθῆξω τὴν προσοχή τοῦ κόσμου σέ ὄλο τό χτίσμα, σήμερα δὲν εἶναι πιά δυνατό. Χαίρομαι βέβαια λιγάκι, μιά κάποια εὐαισθησία γι' αὐτό τό πρῶτο ἔργο τὴν ἔχω. Κι ἂν δεχόμεν μιά μεγάλη ἐπίθεση, ποιό σχεδιάγραμμα τῆς εἰσόδου θά μπορούσε νά μέ σώσει; Ἡ εἴσοδος μπορεῖ νά παραπλανήσῃ, νά ἀποτρέψῃ, νά βασανίσῃ τὸν ἐπιτιθέμενο, ὅλα αὐτά τά κάνει στὴν ἀνάγκη ἢ εἴσοδος. Ἀλλά μιά πραγματικά μεγάλη ἐπίθεση θά κληθῶ νά τὴν ἀντιμετωπίσω ἐγὼ ἀμέσως μέ ὅλα τά μέσα τοῦ ὄλου χτίσματος καί μέ ὅλες τίς δυνάμεις τοῦ σώματος καί τῆς ψυχῆς – αὐτό εἶναι αὐτονόητο. Κι ἔτσι αὐτὴ ἢ εἴσοδος μπορεῖ νά μείνῃ ὅπως εἶναι. Τό χτίσμα ἔχει τόσες πολλές, ἀπὸ τὴ φύση ἐπιβεβλημένες, ἑλλείψεις, πού μπορεῖ νά σηκώσει κι αὐτό τό, ἂν καί ἐκ τῶν ὑπέρων, ἀπὸ τά χέρια μου δημιουργημένο, ἀλλά μολοντοῦτο ἀπόλυτα ἀναγνωρισμένο ἐλάττωμα. Μέ ὅλα αὐτά δὲν θέλω νά πῶ, πῶς αὐτό τό σφάλμα δὲν μέ ἐμβάλλει ἀπὸ καιρὸ σέ καιρὸ ἢ ἴσως διαρκῶς σέ ἀνησυχίαι. Ἄν στοὺς τακτικούς περιπάτους μου ἀποφεύγω αὐτό τό τμῆμα τοῦ χτίσματος, τό κάνω κυρίως, ἐπειδὴ ἡ θέα του μοῦ εἶναι δυσάρεστη, ἐπειδὴ δὲν θέλω νά βλέπω ἓνα ἐλάττωμα τοῦ χτίσματος, πού τό ἔχω μεγάλο βάρος στὴ συνείδησή μου. Μπορεῖ τό σφάλμα ἐκεῖ πάνω στὴν εἴσοδο νά παραμένῃ ἀδιόρθωτο, ἐγὼ ὁμως καταφέρνω, ὅσο εἶναι δυνατό, νά γλιτώνω ἀπὸ τὴ θέα του. Ἀπλῶς καί μόνο πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἐξόδου νά πηγαίνω, κι ἂς μέ χωρίζουν ἀπ' αὐτὴ διάδρομοι καί πλατεῖες, νιώθω κιόλας νά μπαίνω στὴν ἀτμόσφαιρα ἑνὸς μεγάλου κινδύνου, καμιά φορὰ μοῦ εἶναι σάν νά λεπταινῇ τό πετσί μου, σάν νά στεκόμουν μετὰ ἀπὸ λίγο μέ γυ-

μνό, ξεπετσιασμένο κρέας και νά μέ ὑποδεχόταν αὐτή τή στιγμή τό οὐρλιαχτό τῶν ἐχθρῶν μου. Σίγουρα, τέτοια συναισθήματα τά δημιουργεῖ ἡ ἔξοδος ἀπό μόνη της, ἡ παύση τῆς σπιτικῆς προστασίας, ἀλλά καί σάν χτίσμα ἡ ἔξοδος μέ βασανίζει ἰδιαίτερα. Καμιά φορά ὄνειρεύομαι νά τήν εἶχα χτίσει ἀλλιῶς, νά τήν ἄλλαζα συθέμελα, στά γρήγορα, μέ ὅλες μου τίς δυνάμεις σέ μιὰ νύχτα, χωρίς νά μέ πάρει χαμπάρι κανένας, καί τότε πιά νά ἦταν ἀτρωτή· ὁ ὕπνος, σάν κάνω τέτοια ὄνειρα, εἶναι ὁ πιό γλυκός, δάκρια τῆς χαρᾶς καί τῆς λύτρωσης λαμπυρίζουν ἀκόμα πάνω στά γένηια μου, ὅταν ξυπνάω.

Τόν πόνο αὐτοῦ τοῦ λαβύρινθου πρέπει λοιπόν νά τόν ἀντέχω καί σωματικά, κάθε φορά πού βγαίνω γιά περίπατο, καί εἶναι γιά μένα δυσάρεστο καί συγκινητικό μαζί, ὅταν καμιά φορά χάνω γιά μιὰ στιγμή τό δρόμο μου μέσα στό ἴδιο μου τό κατασκεύασμα καί τό ἔργο φαίνεται πώς κάνει πάντα προσπάθειες νά ἀποδείξει σέ μένα, πού ἡ κρίση μου εἶναι γι' αὐτό ἀπό καιρό διαμορφωμένη, τό δικαίωμα τῆς ὑπαρξῆς του. Εἶμαι κάτω ἀπό τό σκέπασμα τῶν μούσκλων, πού μερικῆς φορές – καθῶς περνάει πολὺς καιρός νά τό κουνήσω ἀπό τό σπίτι – πιάνει ρίζες στό χῶμα τοῦ δάσους, καί τότε χρειάζεται μόνο ἓνα τίναγμα τοῦ κεφαλιοῦ καί βρίσκομαι ἔξω. Αὐτή τήν μικρὴ κίνηση δέν τολμάω νά τήν κάνω γιά πολὺν καιρό, κι ἂν δέν εἶχα νά ὑπερνικήσω πάλι τόν λαβύρινθο τῆς εισόδου, σίγουρα θά τό παράθλεπα καί θά ξαναγύριζα. Πῶς; Τό σπίτι σου εἶναι προφυλαγμένο, τελειωμένο. Ζεῖς σέ εἰρήνη, ζεστά, τρέφεσαι καλά, κύριε, μοναδικέ ἄρχοντα πλήθους διαδρόμων καί πλατειῶν, καί ὅλα αὐτά δέν θέλεις προφανῶς νά τά θυσιάσεις, ἀλλά κατά κάποιον τρόπο νά τά ἐγκαταλείψεις, ἔχεις φυσικά τήν βεβαιό-

τητα νά τά ξανακερδίσεις, δέχεσαι όμως νά παίξεις ένα μεγάλο, πολύ μεγάλο παιχνίδι; "Όχι, για κάτι τέτοιο δέν μποροῦν νά ὑπάρχουν λογικές αἰτίες. Καί ὅμως, σηκώνω τότε προσεχτικά τήν καταπακτή καί ὀγαίνω ἔξω, τήν ἀφήνω πάλι προσεχτικά νά σφαλῖσει καί τρέχω, ὅσο πιό γρήγορα μπορῶ, μακριά ἀπό τόν προδοτικό τόπο.

Στήν πραγματικότητα ὅμως δέν εἶμαι στό ὑπαιθρο, δέν πιέζομαι βέβαια ἀνάμεσα στούς διαδρόμους, ἀλλά κυνηγῶ στό ἀνοιχτό δάσος, νιώθω στό σῶμα μου νέες δυνάμεις, γιά τίς ὁποῖες στό χτίσμα δέν ὑπάρχει κατά κάποιον τρόπο χώρος, οὔτε ἀκόμα καί στήν κεντρική πλατεία, κι ἄς ἦταν δέκα φορές μεγαλύτερη. Καί ἡ τροφή ἐδῶ ἔξω εἶναι καλύτερη, τό κυνήγι βέβαια δυσκολότερο, ἡ ἐπιτυχία σπανιότερη, ἀλλά τό ἀποτέλεσμα ἀξιολογότερο, γιατί δέν κυνηγῶ σάν ἕνας πλάνης ἀπό ἐλαφρομυαλία ἢ ἀπελπισία, ἀλλά μέ κάποιον στόχο καί ἤρεμα. Δέν εἶμαι προορισμένος γιά ἐλεύθερη ζωή κι οὔτε παραδομένος σ' αὐτή, γιατί ξέρω, ὅτι ὁ καιρός μου εἶναι μετρημένος, ὅτι δέν πρόκειται νά κυνηγῶ ἐδῶ ἐπάπειρον, ἀλλά κατά κάποιον τρόπο, ἂν θέλω κι ἂν ἡ ζωή ἐδῶ μ' ἔχει κουράσει, κάποιος, τήν πρόσκληση τοῦ ὁποίου δέν θά μπορῶ νά ἀρνηθῶ, θά μέ καλέσει κοντά του. Κι ἔτσι μπορῶ ἐδῶ νά ἀπολαμβάνω πλήρως καί νά περνῶ χωρίς ἔγνοιες τόν καιρό μου, ἢ μᾶλλον θά μποροῦσα κι ὅμως δέν μπορῶ. Τόσο πολύ μέ ἀπασχολεῖ τό χτίσμα. Γρήγορα ἔφυγα μακριά ἀπό τήν εἴσοδο, σέ λίγο ὅμως ξαναγυρίζω. Πιάνω ἕναν καλό κρουφῶνα κι ἀπό κεῖ παρακολουθῶ τήν εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ μου – ἀπέξω τώρα – μέρες καί νύχτες. Ὅσο κι ἂν τό χαρακτηρίσει κανεῖς παράλογο, ἔμένα αὐτό μοῦ δίνει ἀνείπωτη χαρά καί μέ καθησυχάζει. Μοῦ φαίνεται τότε, σάν νά μή στέκομαι μπροστά στό

σπίτι μου, αλλά μπροστά στον ίδιο τον έαυτό μου, καθώς κοιμάμαι, κι έχω την ευτυχία να κοιμάμαι βαθιά κι αποπάνω να είμαι άγρυπνος φρουρός του έαυτού μου. Είμαι κατά κάποιον τρόπο προικισμένος να βλέπω τά φαντάσματα της νύχτας όχι μόνο στην άνημπόρια και στή γλυκιά παράδοση του ύπνου, αλλά ταυτόχρονα να τά αντιμετωπίζω στήν πραγματικότητα μέ όλη τή δύναμη τής άγρύπνιας και μέ άτάραχη κριτική διάθεση. Βρίσκω, πώς κατά παράδοξο τρόπο τά πράγματα δέν είναι τόσο άσχημα για μένα, όπως πιστεύω πολλές φορές και όπως πιθανόν θά πιστέψω πάλι, όταν ξανακατέβω στό σπίτι μου. 'Απ' αυτή τήν άποψη, αλλά και από άλλες άπόψεις, ιδιαίτερα όμως άπ' αυτή, τούτες οί έκδρομές είναι πραγματικά απαραίτητες. Σίγουρα, όσο προσεχτικά κι αν έχω επιλέξει τή θέση τής εισόδου - ή κυκλοφορία, πού υπάρχει εκεί, είναι μολοντούτο, αν ανακεφαλαιώσει κανείς τίσ παρακολουθήσεις μίας έβδομάδας, πολύ μεγάλη, αλλά έτσι συμβαίνει ίσως σέ όλες τίσ κατοικημένες περιοχές και είναι πιθανόν καλύτερα να εκτίθεται σέ μιά μεγάλη κυκλοφορία, παρά να είσαι σέ απόλυτη μοναξιά παραδομένος στόν πρώτο τυχόντα εισβολέα, πού ψάχνει μέ τήν ήσυχία του τριγύρω. 'Εδώ υπάρχουν πολλοί έχθροί και πίο πολλοί συνεργοί τών έχθρων, αλλά έχουν και πόλεμο αναμεταξύ τους και μ' αυτή τους τήν άπασχόληση προσπερνάνε τό χτίσμα. Ποτέ μου δέν έχω δει κανέναν να ψάχνει ακριβώς μπροστά στήν είσοδο, για δικό μου και δικό του καλό, γιατί παράφρονες από φροντίδα για τό χτίσμα θά του ριχνόμουν σίγουρα στό λαρύγγι. Φυσικά έρχονταν κι άλλοι, πού πλησίον τους δέν τολμούσα να παραμείνω και τ'όθαζα στά πόδια μόνο πού τούς φανταζόμουν· για τήν συμπεριφορά τους άπέναντι στό χτίσμα δέν μπορούσα να έκφραστώ

μέ σιγουριά, αρκεί όμως για καθυσύχαση νά πῶ, πώς σέ λίγο ξαναγύριζα, δέν ἔβρισκα πιά κανέναν ἀπ' αὐτούς καί ἡ εἴσοδος ἦταν ἀπείραχτη. Ὑπῆρχαν εὐτυχησμένες ἐποχές, πού πίστευα καί ἔλεγα στόν ἑαυτό μου, ὅτι ἡ ἔχθρα τοῦ κόσμου ἐναντίον μου ἔχει ἴσως σταματήσει ἢ ἀτονήσει, ἢ ἡ δύναμη τοῦ χτίσματος μέ ἀπαλλάσσει ἀπό τόν μέχρι τώρα καταστροφικό ἀγώνα. Τό χτίσμα προστατεύει ἴσως πιά πολύ ἀπ' ὅσο μπορούσα νά φανταστῶ ποτέ ἢ τολμοῦσα νά σκεφτῶ ὅσο ἤμουν μέσα στό χτίσμα. Κι αὐτό τραβοῦσε τόσο μακριά, πού καμιά φορά μ' ἔπιανε ἡ παιδική ἐπιθυμία νά μήν ξαναγυρίσω πιά στό χτίσμα, ἀλλά νά ταχτοποιηθῶ ἐδῶ κοντά στήν εἴσοδο, νά περνάω τή ζωή μου μέ παρακολούθηση τῆς εἰσόδου καί νά βρίσκω τήν εὐτυχία μου, ἔχοντας πάντα στό μυαλό μου, πόσο σίγουρα θά ἦταν ἰκανό τό χτίσμα νά μέ διασφαλίζει, ἂν ἤμουν μέσα. Τά παιδικά ὄνειρα τελειώνουν, ὁμως, ἀπότομα. Τί διασφάλιση εἶναι τελικά αὐτή, πού παρατηρῶ ἐδῶ; Μπορῶ τάχα τόν κίνδυνο, πού διατρέχω, ὅταν εἶμαι μέσα στό χτίσμα, νά τόν κρίνω γενικά μέ τίς ἐμπειρίες, πού ἔχω ἐδῶ ἔξω; Ἔχουν δηλαδή οἱ ἔχθροί μου τή σωστή μυρωδιά ἀπό μένα, ὅταν δέν εἶμαι μέσα στό χτίσμα; Μυρωδιά ἀπό μένα ἔχουν αὐτοί σίγουρα, ἀλλά ὄχι τήν πλήρη. Καί δέν εἶναι ἡ ὑπαρξη τῆς πλήρους μυρωδιάς συχνά ἡ προϋπόθεση τοῦ κανονικοῦ κινδύνου; Ὅλα αὐτά, λοιπόν, πού κάνω ἐδῶ, δέν εἶναι παρά ἡμίμετρα, κατάλληλα νά μέ καθησυχάσουν καί μέ ἀπατηλή καθυσύχαση νά μέ βάζουν σέ ὑπέριστατο κίνδυνο. Ὅχι, δέν παρατηρῶ, ὅπως πίστευα, τόν ὕπνο μου, ἀλλά μᾶλλον ἐγώ εἶμαι ἐκεῖνος, πού κοιμᾶται, ἐνῶ ὁ καταστροφέας ἀγρυπνᾷ. Ἴσως νά εἶναι ἕνας ἀπ' αὐτούς, πού περνᾶνε ἀμέριμνα μπροστά ἀπό τήν εἴσοδο, πού βεβαιώνονται μόνο, ὄχι διαφορετικά ἀπό μένα, ὅτι

ή πόρτα είναι ακόμα άθικτη και περιμένει την επίθεσή τους, και άπλως προσπερνάνε, άφου γνωρίζουν, ότι ό κύριος του σπιτιου δέν είναι μέσα, ή κι ακόμα γνωρίζουν, ότι παραφυλάει άθωά έδω δίπλα στους θάμνους. Παρατάω τότε τό παρατηρητήριό μου, βαριεστημένος από τή ζωή στό ύπαιθρο, μου είναι σαν νά μήν μπορώ νά μάθω τίποτα πιά έδω έξω, ούτε τώρα ούτε άργότερα. Καί έχω τήν επιθυμία νά τά άποχαιρετήσω όλα έδω, νά κατέδω στό χτίσμα και νά μήν ξανανεθώ ποτέ, νά αφήσω τά πράγματα νά πάρουν τό δρόμο τους και νά μήν τά σταματάω μέ άνώφελες παρατηρήσεις. Άλλά καλομαθημένος όπως είμαι, πού τόσον καιρό τά έθλεπα όλα όσα γίνονταν γύρω από τήν είσοδο, μου είναι τώρα βασανιστικό νά προδω στήν όπωσδήποτε θεαματική διαδικασία τής κατάβασης και νά μήν ξέρω, τί γίνεται σέ όλόκληρο τόν περίγυρο πίσω από τήν πλάτη μου και μετά τί θά συμβαίνει πίσω από τήν ξανασφαλισμένη καταπακτή. Δοκιμάζω πρώτα σέ όργιώδεις νύχτες νά ρίχνω γρήγορα κάτω στήν καταπακτή τή λεία, αυτό φαίνεται νά πετυχαίνει, αλλά άν πετυχαίνει πραγματικά, θά φανεί μόνο, όταν κατέδω έγώ ό ίδιος, αλλά όχι πιά σέ μένα, ή και σέ μένα, αλλά πολύ άργά. Τ' αφήνω λοιπόν και δέν κατεβαίνω. Σκάβω, φυσικά σέ άρκετή άπόσταση από τήν πραγματική είσοδο, μιά δοκιμαστική τάφρο, ίσα πού νά χωράω μέσα και πού είναι κι αυτή σκεπασμένη μέ μούσκλα. Έρχω στήν τάφρο, τήν σκεπάζω από πίσω μου, περιμένω μέ προσοχή, ύπολογίζω βραχύτερους και μακρύτερους χρόνους σέ διάφορες ώρες τής ήμέρας, άνασηκώνω τότε τά μούσκλα, βγαίνω έξω και καταγράφω τίς παρατηρήσεις μου. Άποχτώ τίς πιό διαφορετικές έμπειρίες καλού και κακού είδους, αλλά έναν γενικό νόμο ή μιά άλλάνθαστη μέθοδο τής κατάβασης δέν βρι-

οκω. Γι' αυτό και δέν έχω κατέβει ακόμα στην πραγματική εἴσοδο και εἶμαι ἀπελπισμένος, πού σέ λίγο θά ὑποχρεωθῶ νά τό κάνω. Δέν ἀπέχω πολύ ἀπό τήν ἀπόφαση νά φύγω μακριά, νά ξαναρχίσω τήν παλιά, ἀθλια ζωή, πού δέν εἶχε καμιά σιγουριά, πού ἦταν ὅλη ἓνα ὀλόκληρο ἀδιαχώριστο πλῆθος κινδύνων και κατά συνέπεια δέν μέ ἄφηνε νά βλέπω ἀκριβῶς και νά φοβᾶμαι τόν ξεχωριστό κίνδυνο, ὅπως μέ διδάσκει ἀκατάπανστα ἡ σύγκριση ἀνάμεσα στό σίγουρο χτίσμα μου και στην ἄλλη ζωή. Σίγουρα, μιά τέτοια ἀπόφαση θά ἦταν καθαρῆ τρέλα, τρέλα ἐξαιτίας τῆς μακρότατης παραμονῆς μου στην ἄσκοπη ἐλευθερία· τό χτίσμα μου ἀνήκει ακόμα, δέν έχω παρά νά κάνω ἓνα δῆμα και νά βρεθῶ στην ἀσφάλειά του. Ἀποσεῖω ὅλες τίς ἀμφιβολίες και τρέχω γραμμῆ μέρα μεσημέρι πρὸς τήν πόρτα, ἀποφασισμένος νά τῆ σηκώσω δίχως ἄλλο, και ὁμως δέν μπορῶ, τήν προσπερνᾶω και πέφτω μέ τῆ θέλησή μου σέ κάτι θάμνους ἀπό ἀγκάθια, γιά νά τιμωρηθῶ, νά τιμωρηθῶ γιά ἓνα φταίξιμο, πού δέν τό γνωρίζω. Τελικά ὁμως ἀναγκάζομαι νά παραδεχθῶ, πῶς παρόλα αὐτά έχω δίκιο και πῶς πραγματικά εἶναι ἀδύνατο νά κατεβῶ, χωρίς νά ἐγκαταλείψω, τουλάχιστον γιά λίγο, ὅ,τι ἀκριβότερο έχω, ὅλα γύρω μου, στό ἔδαφος, στά δέντρα, στόν ἀέρα. Καί ὁ κίνδυνος δέν εἶναι φανταστικός, ἀλλά ἐντελῶς χειροπιαστός. Γιατί δέν χρειάζεται νά εἶναι κάποιος πραγματικός ἐχθρός, γιά νά τοῦ ἀνοιξῶ τήν ὄρεξη νά μέ ἀκολουθήσει, μπορεῖ νά εἶναι ἓνα ὀποιοδήποτε ἀθῶο ζωάκι, ὀποιοδήποτε βδελυρό πλάσματάκι, πού ἀπό περιέργεια μέ ἀκολουθεῖ και ἴτσι, χωρίς νά τό ξέρει, νά γίνει ὀδηγός τοῦ κόσμου ἐναντίον μου, ἀλλά μπορεῖ και νά μήν εἶναι ἔτσι, ἢ ἄν ἴσως ἔτσι εἶναι, δέν εἶναι χειρότερο ἀπό τό ἄλλο, πού ἀπό κάποια ἀποψη εἶναι τό χειρότερο – ἄν εἶναι κά-

ποιος από τό είδος μου, ένας γνώστης καί φίλος τῶν χτισμάτων, κάποιος ἀδελφός από τό δάσος, ένας ἐραστής τῆς εἰρήνης, ἀλλά κακός καί ἀχρεῖος, πού θέλει νάχει σπίτι χωρίς νά χτίζει. Ἐάν ὅμως ἐρχόταν τώρα, ἄν μέ τή βρωμερή του ἀπληστία ἀνακάλυπτε τήν εἴσοδο, ἄν ἄρχιζε νά ξεσκεπάσει τά μούσκλα καί κατάφερνε νά εἰσχωρήσει τόσο μέσα, πού μόνο γιά μιά στιγμή νά ἐμφανίζοταν ὁ πισινός του, ἄν γίνονταν ὅλα αὐτά, γιά νά τοῦ χυμήξω μέ μανία ἀπό πίσω, χωρίς νά λογαριάζω τίποτα, νά τόν ἀρπάξω, νά τόν δαγκώσω, νά τόν κατακρεουργήσω, νά τόν ξεσκίσω καί νά τοῦ πιῶ τό αἷμα καί νά ρίξω τό κουφάρι του στό σωρό μέ τήν ἄλλη λεία, αὐτό θά ἦταν γιά μένα, κι αὐτό θά ἦταν τό κυριότερο, πού θά βρισκόμουν πάλι στό χτίσμα μου, μέ εὐχαρίστηση θά θαύμαζα αὐτή τή φορὰ ἀκόμα καί τόν λαδύρινθο, μά πρῶτα-πρῶτα θά τραβοῦσα πάνω ἀπό τό κεφάλι μου τό σκέπασμα μέ τά μούσκλα καί θά ἠσύχαζα, πιστεύω, γιά ὀλόκληρη τήν ὑπόλοιπη ζωή μου. Ἐλλά δέν ἐρχεται κανένας κι ἔτσι μένω μόνος. Ἐπασχολημένος διαρκῶς μέ τή δυσκολία τοῦ πράγματος, ἀποβάλλω ἕνα μεγάλο μέρος ἀπό τό φόβο μου, δέν ἀπομακρύνομαι πιά καί ἐξωτερικά ἀπό τήν εἴσοδο, νά περιφέρομαι γύρω της σέ κύκλους γίνεται ἡ ἀγαπητή μου ἀπασχόληση, εἶναι περίπου σάν νά εἶμαι ἐγώ ὁ ἐχθρός καί περιμένω τήν κατάλληλη ἐνκαιρία, γιά νά τρυπώσω μέσα. Ἐάν εἶχα κάποιον, κάποιον πού νά τόν ἐμπιστευόμουν, πού νά μπορούσα νά τόν ἀφήσω στό παρατηρητήριό μου, θά κατέβαινα κάτω μέ ἠσυχία τήν καρδιά. Μ' αὐτόν, τόν ἐμπιστό μου, θά συμφωνοῦσα νά παρακολουθεῖ τήν κατάσταση κατά τήν κάθοδό μου καί ἀρκετή ὥρα μετά, σέ περίπτωση ὑποπτῶν κινήσεων νά χτυπάει τό σκέπασμα καί τίποτα ἄλλο. Ἐτσι τά πράγματα πίσω μου θά ἦταν ἀπόλυτα

ταχτοποιημένα, δέν θά ὑπολοιπόταν τίποτα, ἐκτός ἀπό τόν ἔμπιστό μου. – Κι ἂν ζητήσει μιὰ ἀνταπόδοση γιά τήν ὑπηρεσία του, δέν θά θελήσει τουλάχιστον νά δεῖ τό χτίσμα; Καί μόνο αὐτό, νά ἀφήσω κάποιον μέ τή θέλησή μου νά μπεῖ στό χτίσμα, θά μοῦ ἦταν ἐξαιρετικά ὀδυνηρό. Τό ἔχω γιά μένα, δέν τό ἔχτισα γιά ἐπισκέπτες, πιστεύω πῶς δέν θά τοῦ ἐπέτρεπα νά μπεῖ· ἀκόμα καί γιά τήν ἐξυπηρέτηση, πού μοῦ δίνει τή δυνατότητα νά κατεβαίνω στό χτίσμα, δέν θά τόν ἄφηνα. Ἀλλά ἔτσι ἢ ἀλλιῶς δέν θά μπορούσα νά τό κάνω, γιατί ἢ θά ἔπρεπε νά τόν ἀφήσω νά κατέβει ἄνευ ἑαυτοῦ, πράγμα πού εἶναι πέρα ἀπό κάθε λογική, ἢ θά ἔπρεπε νά κατεβοῦμε μαζί. Ὄποτε τό ὄφελος, πού θά εἶχα ἀπό τό φύλαγμά του κατά τήν ἀπουσία μου, θά πῆγαινε χαμένο. Καί πῶς ἔχουν τά πράγματα μέ τήν ἐμπιστοσύνη; Μπορῶ, αὐτόν πού ἐμπιστεύομαι ἐνώπιος ἐνωπίω, νά τοῦ ἔχω τήν ἴδια ἐμπιστοσύνη κι ὅταν δέν τόν βλέπω, ὅταν τό σκέπασμα τῶν μούσκλων μᾶς χωρίζει; Εἶναι σχετικά εὐκόλο νά ἐμπιστεύεσαι κάποιον, ἂν ταυτόχρονα τόν ἐπιτηρεῖς ἢ τουλάχιστον μπορεῖς νά ἐπιτηρεῖς, εἶναι ἴσως ἀκόμα δυνατό νά ἐμπιστεύεσαι κάποιον ἀπό μακριά, ἀλλά ἀπό τό ἐσωτερικό τοῦ χτίσματος, ἀπό ἕναν ἄλλον κόσμον δηλαδή, νά ἐμπιστεύεσαι ἀπόλυτα κάποιον ἀπέξω, εἶναι, κατά τή γνώμη μου, ἀδύνατο. Ἀλλά τέτοιες ἀμφιβολίες δέν εἶναι κἀν ἀναγκαῖες, ὅταν ἀρκεῖ μονάχα νά φαντασῶ ὅτι κατά τήν κάθοδό μου ἢ καί μετά ὅλες οἱ ἀμέτρητες συμπτώσεις τῆς ζωῆς μποροῦν νά ἐμποδίσουν τόν ἔμπιστό μου νά ἐκτελέσει τό καθήκον του, καί τί ἀπρόβλεπτες συνέπειες μπορεῖ νά ἔχει γιά μένα ἢ παραμικρή παρεμπόδισή του. Ὅχι, ἂν τά καλοσκεφτῶ ὅλα, δέν πρέπει νά παραπονιέμαι, πού δέν ἔχω κανένα νά ἐμπιστευθῶ. Δέν χάνω σίγουρα κανένα ὄφελος καί γλιτώνω ἴσως

ἀπό ζημιά. Ἐμπιστοσύνη μπορῶ νά ἔχω μόνο στόν ἑαυτό μου καί στό χτίσμα. Αὐτό θά ἔπρεπε νά τό ἔχω ὑπολογίσει ἀπό πρῖν καί νά φροντίσω γιά τήν περίπωση, πού μέ ἀπασχολεῖ τώρα. Στήν ἀρχή τοῦ χτισίματος θά ἦταν τουλάχιστον ἑνμέρει δυνατό. Θά ἔπρεπε νά φτιάξω τόν πρῶτο διάδρομο ἔτσι, ὥστε νά ἔχει, σέ ἀρκετή ἀπόσταση μεταξύ τους, δύο εἰσόδους, κι ἔτσι ἀπό τήν μιά εἴσοδο θά κατέβαινα κάτω, μ' ὅλες θέβαια τίς ἀναπόφευκτες προφυλάξεις, θά διέτρεχα τόν πρῶτο διάδρομο μέχρι τήν δεύτερη εἴσοδο, θά ἀνασήκωνα λίγο τό κατάλληλα γι' αὐτό τό σκοπό διαμορφωμένο σκέπασμα τῶν μούσκλων κι ἀπό κεῖ θά δοκίμαζα νά παρακολουθήσω τήν κατάσταση γιά μερικές μέρες καί νύχτες. Μόνο ἔτσι θά ἦταν σωστό. Φυσικά οἱ δύο εἰσοδοί διπλασιάζουν τούς κινδύνους, ἀλλά αὐτός ὁ ἐνδοιασμός μπορεῖ ἐδῶ νά παραμεριστεῖ, ἀφοῦ ἡ μιά εἴσοδος, πού θά εἶχε προβλεφθεῖ μόνο ὡς παρατηρητήριο, θά μποροῦσε νά εἶναι πολύ στενή. Κι ἔτσι χάνομαι πάλι σέ τεχνικές λεπτομέρειες, ἀρχίζω πάλι νά ὄνειρεύομαι τό ὄνειρο ἑνός ἀπόλυτα ἀψευγάδιαστου χτισίματος, αὐτό μέ ἡρεμεῖ λίγο, γοητευμένος βλέπω μέ κλειστά μάτια καθαρές καί λιγότερο καθαρές δυνατότητες χτισίματος, γιά νά μπορῶ νά γλιστράω μέσα κι ἔξω ἀπαρατήρητος.

Καθώς κάθομαι καί ἀναλογίζομαι, δίνω πολύ μεγάλη σημασία σέ αὐτές τίς δυνατότητες, ἀλλά μόνο σάν τεχνικά ἐπιτεύγματα, ὄχι σάν πραγματικά πλεονεκτήματα, γιατί τί θά πεῖ αὐτό τό ἀνεμπόδιστο γλίστρημα μέσα κι ἔξω; Δηλώνει ἀνήσυχο πνεῦμα, ἔλλειψη αὐτοπεποίθησης, ὑποπτες ὀρέξεις, κακές ιδιότητες, πού γίνονται πολύ χειρότερες ἐξαιτίας τοῦ χτισίματος, πού στέκεται ἐδῶ καί μπορεῖ νά χαρίσει εἰρήνη, ἀρκεῖ νά τοῦ ἀνοίξεις διάπλατα τήν καρδιά σου. Τώρα θρῖσκο-

μαι βέβαια έξω από τό χτίσμα καί ψάχνω γιά μιá δυνατότητα ἐπιστροφῆς· γι' αὐτό τό σκοπό οἱ ἀναγκαῖες τεχνικές κατασκευές θά ἦταν αὐτό πού χρειάζομαι. Ἄλλά ἀπό τήν ἄλλη μεριά ἴσως ὄχι καί τόσο πολύ. Δέν σημαίνει πώς στήν σημερινή παράλογη φοβία μου ὑποτιμῶ κατάφορα τό χτίσμα, ὅταν τό βλέπω μόνο σάν μιá σπηλιά, ὅπου μπορῶ νά λουφάξω μέ τήν μεγαλύτερη δυνατή σιγουριά; Εἶναι βέβαια καί σίγουρη σπηλιά ἢ θάπρεπε νά εἶναι, καί ὅταν φαντάζομαι, πώς θρῖσκομαι σέ μεγάλο κίνδυνο, τότε μέ σφιγμένα δόντια καί μέ ὄλη τή δύναμη τῆς θέλησης ποθῶ νά μὴν εἶναι τό χτίσμα τίποτα ἄλλο παρά ἡ προορισμένη γιά τή σωτηρία τῆς ζωῆς μου τρύπα καί νά ἀνταποκρίνεται μέ ὅσο τό δυνατό ἀνώτερη πληρότητα σέ αὐτό τό σαφῶς ὀρισμένο καθῆκον, καί εἶμαι πιά πρόθυμος νά τήν ἀπαλλάξω ἀπό κάθε ἄλλο καθῆκον. Ἡ κατάσταση ὅμως ἔχει ἔτσι, τό χτίσμα δηλαδή στήν πραγματικότητα – καί αὐτή δέν τήν βλέπει κανεῖς στήν μεγάλη ἀνάγκη καί ἀκόμα καί σέ επικίνδυνες ἐποχές πρέπει νά ἀποκτήσει τήν κατάλληλη ὀπτική γιά νά τήν δεῖ – προσφέρει βέβαια μεγάλη σιγουριά, ἀλλά ὄχι ὅπωςδήποτε ἀρκετή, γιατί σταματᾶνε ποτέ ἐντελῶς οἱ φροντίδες, ὅταν εἶσαι μέσα στό χτίσμα; Εἶναι ἄλλες, πιό ὑπερήφανες, πιό πλούσιες σέ περιεχόμενο, συνήθως πολύ ἀπωθημένες φροντίδες, πού ἡ ὑπόγεια ἐπίδρασή τους εἶναι ἴσως ἴδια μέ ἐκείνη τῶν φροντίδων, πού δημιουργεῖ έξω ἡ ζωή. Ἄν εἶχα φτιαξοῦν τό χτίσμα μόνο γιά διασφάλιση τῆς ζωῆς μου, δέν θά εἶχα βέβαια ἀπατηθεῖ, ἀλλά ἡ σχέση ἀνάμεσα στήν τεράστια ἐργασία καί στήν πραγματική διασφάλιση, τουλάχιστον ὅσο εἶμαι ἰκανός νά τήν αἰσθάνομαι καί ὅσο εἶναι δυνατό νά ὠφελοῦμαι ἀπό αὐτή, δέν θά ἦταν γιά μένα εὐνοϊκή. Εἶναι πολύ ὀδυνηρό νά τό ὁμολογῶ αὐτό, ἀλλά δέν γίνεται ἀλ-

λιῶς, εἰδικά ἔξαιτίας τῆς εἰσόδου ἐκεῖ, πού τώρα στρέφεται ἐναντίον μου, κυριολεκτικά κλείνει ἀπέναντι στόν χτίστη καί ἰδιοκτήτη. Ἄλλά τό χτίσμα δέν εἶναι στήν πραγματικότητα μόνο μιά τρύπα γιά νά κρύβομαι. "Όταν κάθομαι στήν κεντρική πλατεία, περιτριγυρισμένος ἀπό τούς ψηλούς σωρούς μέ τά ἀποθέματα, τό πρόσωπο στραμένο στούς δέκα διαδρόμους, πού ξεκινᾶνε ἀπό δῶ, ὁ καθένας ἀνάλογα πρός τήν κεντρική πλατεία χαμηλωμένος ἢ ὑψωμένος, ἴσιος ἢ κυκλικός, πλατύς ἢ στενός ὅσο προχωράει, καί ὅλοι τό ἴδιο ἤσυχοι καί ἄδειοι, ἔτοιμοι, ὁ καθένας ἀνάλογα μέ τήν ιδιότητά του, νά μέ ὀδηγήσουν στίς πολλές πλατείες, πού κι αὐτές ὅλες εἶναι ἤσυχες καί ἄδειες, τότε δέν μέ ἀπασχολεῖ ἡ σκέψη τῆς ἀσφάλειας, τότε ξέρω καλά, πώς ἐδῶ εἶναι τό φρούριό μου, πού μέ κανέναν τρόπο δέν μπορεῖ νά ἀνήκει σέ κάποιον ἄλλον καί εἶναι τόσο πολύ δικό μου, πού τελικά ἐδῶ μπορῶ νά ἀποδεχθῶ ἀπό τόν ἐχθρό μου ἀκόμα καί τό θανατηφόρο πλήγμα, γιατί τό αἷμα μου καταχωνιάζει ἐδῶ στό δικό μου χῶμα καί δέν πάει χαμένο. Καί τί ἄλλο ἐκτός ἀπ' αὐτό εἶναι τό νόημα τῶν ὁμορφῶν στιγμῶν, πού ἐγώ, μισοκοιμισμένος εἰρηνικά, μισοξύπνιος χαρούμενα, συνηθίζω νά τίς περνᾶω στούς διαδρόμους, σέ αὐτούς τούς διαδρόμους, πού εἶναι κομῆνοι καί ραμῆνοι στά μέτρα μου, γιά ἠδονικό ξάπλωμα, γιά παιδιάστικο κύλισμα, γιά ὄνειρικό ρέμβασμα, γιά μακάριο ἀποκοίμισμα. Καί οἱ μικρές πλατείες, καθεμιά τους γνώριμη σέ μένα, καθεμιά παρὰ τήν ἀπόλυτη ὁμοιότητά τους μέ κλειστά μάτια ἀπό τήν κλίση κιόλας τῶν τοίχων ξεχωριστή γιά μένα, μέ ἀγκαλιάζουν εἰρηνικά καί ζεστά, ὅσο καμιά φωλιά δέν ἀγκαλιάζει πουλί. Καί ὅλα, ὅλα ἤσυχα καί ἄδεια.

Ἄν ὅμως ἔτσι ἔχουν τά πράγματα, γιατί νά διστάζω,

γιατί νά τρέμω τόν εἰσβολέα περισσότερο ἀπό τήν πιθανότητα νά μὴν ξαναδῶ ἴσως ποτέ τό χτίσμα μου. Φυσικά, αὐτό τό τελευταῖο εἶναι κάτι τό ἐντελῶς ἀδύνατο, δέν χρειάζεται καθόλου νά ξεκαθαρίζω μέ σκέψεις, τί σημαίνει γιά μένα τό χτίσμα· ἐγώ καί τό χτίσμα εἴμαστε ἕνα, πού ἤσυχα, ἤσυχα παρόλον τό φόβο μου θά μπορούσα νά σταθῶ ἐδῶ, χωρίς τίς δοκιμές νά ξεπεράσω τόν ἑαυτό μου, νά ἀνοίξω μάλιστα, παρά τούς ἐνδοιασμούς, καί τήν εἴσοδο, θά ἦταν πέρα γιά πέρα ἀρκετό, ἂν περίμενα ἄπρακτος ἐδῶ, γιατί τίποτα δέν μπορεῖ στή διάρκεια νά μᾶς χωρίσει καί κατά κάποιον τρόπο τελικά θά κατέβω σίγουρα κάτω. Ἀλλά, πόσος καιρός μπορεῖ νά περάσει ὡς τότε καί πόσα μπορούν νά συμβοῦν στό μεταξύ, τόσο ἐδῶ πάνω ὅσο κι ἐκεῖ κάτω; Καί φυσικά εἶναι μόνο στό χέρι μου νά μικρύνω αὐτό τό χρονικό διάστημα καί νά πάρω τά ἀναγκαῖα μέτρα ἀμέσως.

Καί τώρα, ἀνίκανος νά σκεφτῶ ἀπό κούραση, μέ κρεμασμένο κεφάλι, μέ τρέκλικα πόδια, μισοκοιμισμένος, μᾶλλον ψηλαφητά παρά περπατητά, πλησιάζω στήν εἴσοδο, ἀνασηκώνω ἀργά τά μούσκλα, κατεβαίνω ἀργά κάτω, ἀφήνω ἀπό ἀφηρημάδα τήν εἴσοδο χωρίς λόγο γιά κάμποση ὦρα ἀσκέπαστη, θυμᾶμαι τότε τήν παράλειψη, ἀνεβαίνω πάλι πάνω γιά νά τή διορθώσω, ἀλλά ποιός ὁ λόγος νά ἀνέβω; Μόνο τό σκέπασμα τῶν μούσκλων πρέπει νά τραθήξω, καλά, κι ἔτσι κατεβαίνω πάλι κάτω καί τελικά τραθάω τό σκέπασμα. Μόνο σέ αὐτή τήν κατάσταση, ἀποκλειστικά σέ αὐτή τήν κατάσταση μπορῶ νά κάνω αὐτή τή δουλειά. — Τώρα πιά βρίσκομαι κάτω ἀπό τά μούσκλα, θρονιασμένος πάνω στήν κουβαλημένη λεία, περιερόμενος ἀπό αἷμα καί χυμούς κρεάτων, καί μπορῶ νά πέσω στόν πολυπόθητο ὕπνο. Τίποτα δέν μέ ἐνοχλεῖ, κανέννας δέν μέ ἔχει ἀκο-

λουθήσει, πάνω από τὰ μούσκλη φαίνεται, τουλάχιστον μέχρι τώρα, πώς είναι ήσυχα, αλλά ακόμα κι αν δεν ήταν ήσυχα, πιστεύω πώς δεν θά μπορούσα νά ασχοληθῶ τώρα μέ παρακολουθήσεις· άλλαξα τόπο, από τόν πάνω κόσμο ἦρθα πάλι στό χτίσμα μου καί νιώθω ἀμέσως τήν ἐπίδρασή του. Είναι ἕνας καινούργιος κόσμος, πού δίνει νέες δυνάμεις, καί αὐτό πού πάνω εἶναι κούραση, ἐδῶ κάτω δέν είναι. Γύρισα ἀπό ἕνα ταξίδι, κατάκοπος ἀπό τίς ταλαιπωρίες, ἀλλά τό ξανανάμωμα μέ τό παλιό σπίτι, οἱ δουλειές πού μέ περιμένουν, ἡ ἀνάγκη νά ρίξω τουλάχιστον στά πεταχτά μιά ματιά σέ ὅλους τούς χώρους, κυρίως ὅμως νά πάω ὅσο τό δυνατό γρηγορότερα στήν κεντρική πλατεία, ὅλα αὐτά μεταβάλλουν τήν κούρασή μου σέ ἀνησυχία καί ζῆλο, εἶναι σάν νά εἶχα κάνει, τή στιγμή πού ἔμπαινα στό χτίσμα, ἕναν μακρῦ καί βαθύ ὕπνο. Ἡ πρώτη δουλειά εἶναι πολύ κουραστική καί ἀπαιτεῖ ὅλες μου τίς δυνάμεις: νά μεταφέρω τή λεία μέσα ἀπό τούς στενοῦς καί λεπτότοιχους διαδρόμους τοῦ λαδύρινθου. Σπρώχνω πρὸς τὰ μπρὸς καί τό βάρος μετακινεῖται, ἀλλά γιά μένα πολύ ἀργά· γιά νά κάνω πιό γρήγορα, κρατάω ἕνα μέρος ἀπό τίς μάζες τῶν κρεάτων πίσω καί πηδάω πάνω στό σωρό, μέσα στό σωρό, καί τώρα ἔχω ἀπλῶς ἕνα μέρος μπροστά μου, εἶναι βέβαια εὐκολότερο νά τό σπρώχνω πρὸς τὰ μπρὸς, ἀλλά εἶμαι τόσο πολύ χωμένος στό βουνό τοῦ κρέατος ἐδῶ μέσα στοῦς στενοῦς διαδρόμους, πού κι ἐγώ, κι ἄς εἶμαι μοναχός μου, δέν θά τὰ καταφέρω νά ξεμπλέξω εὐκολα, κινδυνεύω νά πάω ἀπό ἀσφυξία μέσα στά ἴδια μου τὰ ἀποθέματα, κι ἔρχονται στιγμές πού μόνο μέ φαί καί πισιό μπορῶ νά σωθῶ ἀπό τούς ὄγκους πού μέ πλακώνουν. Τελικά ἡ μεταφορὰ πάει καλά, τήν τελειώνω σέ ὄχι πολύ χρόνο, τόν λαδύρινθο τόν ἔχω ξεπεράσει, παίρ-

νοντας βαθιά αναπνοή στέκω σέ έναν κανονικό διάδρομο, σπρώχνω τή λεία μέσα από έναν συνδετικό διάδρομο σέ έναν ειδικά για τέτοιες περιπτώσεις προορισμένον κυρίως διάδρομο, πού μέ μεγάλη κλίση οδηγεί στην κεντρική πλατεία. Ἐπίτελους θά ξανασάνω. Ἐπίτελους θά ξανασάνω. Ὅλα ἔχουν μείνει ὅπως τ' ἄφησα, κανένα μεγαλύτερο κακό φαίνεται νά μήν ἔχει συμβεῖ, οἱ μικρές ζημιές, πού βλέπω μέ τήν πρώτη ματιά, σέ λίγο θά διορθωθοῦν, μοῦ μένει ἀκόμα ἡ μεγάλη περιήγηση μέσα στους διαδρόμους, ἀλλά αὐτό δέν εἶναι κούραση, εἶναι κουβεντολόι μέ φίλους, ὅπως ἔκανα καί παλιά ἢ – δέν μ' ἔχουν πάρει ἀκόμα καί τόσο πολύ τά χρόνια, ἀλλά γιά πολλά πράγματα ἡ μνήμη μου ἔχει θολώσει ἐντελῶς – ὅπως ἔκανα ἢ ὅπως ἄκουγα, πῶς συνήθως γίνεται. Ἀρχίζω τώρα ἀπό τόν δεύτερο διάδρομο ἐπιτηδῆς ἀργά, ἀφοῦ ἔχω ἐπιθεωρήσει τήν κεντρική πλατεία, χρόνο ἔχω ἄπειρον – πάντα μέσα στό χτίσμα ἔχω ἀτέλειωτον χρόνο στή διάθεσή μου— γιατί ὅλα, ὅσα κάνω ἐδῶ, εἶναι καλά καί σπουδαῖα καί μέ χορταίνουν κατά κάποιον τρόπο. Ἀρχίζω λοιπόν ἀπό τόν δεύτερο διάδρομο, διακόπτω τήν ἐπιθεώρηση στή μέση καί περνῶ στόν τρίτο διάδρομο, ἀπ' ὅπου ξαναγυρίζω στην κεντρική πλατεία καί ἀπό κεῖ πρέπει φυσικά νά ξαναπάρω τόν δεύτερο διάδρομο ἀπό τήν ἀρχή καί κάνω ἔτσι τή δουλειά παιχνίδι καί τήν πολλαπλασιάζω καί γελάω κάτω ἀπό τά μουστάκια μου καί χαίρομαι καί τά χάνω ἀπό τήν πολλή δουλειά, ἀλλά δέν τήν παρατάω. Γιά χάρη σας διάδρομοι καί πλατεῖες καί κυρίως γιά τά ἐρωτήματά σου, κεντρική πλατεία, ξαναγύρισα, δέν λογάρισα καθόλου τή ζωή μου, ἀφοῦ γιά τόν

καιρό είχα τήν κουταμάρα νά τρέμω γι' αὐτή καί ν' ἀναβάλλω τήν ἐπιστροφή μου σ' ἐσᾶς. Τί μέ νοιάζει ὁ κίνδυνος, τώρα πού εἶμαι κοντά σας. Ἀνήκετε σέ μένα, ἐγώ σ' ἐσᾶς, εἴμαστε ἕνα, τί μπορεῖ νά μᾶς συμβεῖ. Κι ἄς συνωθεῖται ἀποπάνω ὁ λαός κι ἄς εἶναι ἔτοιμη ἡ μουσούδα τοῦ ἐχθροῦ νά μπηχτεῖ στά μούσκλα. Καί μέ τή δουδαμάρα καί τήν κενότητά του τό χτίσμα χαιρετίζει τώρα κι ἐμένα καί δίνει δύναμη σ' αὐτά πού λέω. — Τώρα ὁμως μέ πιάνει μιὰ βαριεστημάρα καί σέ μιὰ πλατεία, πού εἶναι ἀπό τίς πιό ἀγαπητές μου, κουλουριάζομαι γιά λίγο κάτω, ἀλλά θέλω καί νά συνεχίσω τήν ἐπιθεώρηση μέχρι τέλος, δέν θέλω νά κοιμηθῶ ἐδῶ, μόνο στό κάλεσμα ὑπακούω, νά φτιαχτῶ ἔτσι, σάν νά εἶναι νά κοιμηθῶ, νά δοκιμάσω θέλω, ἄν γίνεται ἀκόμα τόσο καλά ὅπως ἄλλοτε. Γίνεται, ἀλλά καί δέν τά καταφέρνω νά ξεκολλήσω ἀπό δῶ, πέφτω σέ βαθύ ὕπνο.

Κοιμήθηκα πολλή ὥρα. Μόλις στόν τελευταῖο ὕπνο, σ' αὐτόν πού σβήνει ὁ μόνος του, ξυπνάω, ὁ ὕπνος πρέπει νά νάιναι τώρα πολύ ἑλαφρός, γιατί ξυπνάω ἀπό ἕνα σύριγμα, πού μόλις ἀκούγεται. Μπαίνω ἀμέσως στό νόημα, τά μικρά ζούφια, ἀπό τή λίγη ἐπιτήρηση καί τήν πολλή ἀνοχή, πού ἔχουν ἀπό μένα, διάνοιξαν κάπου, ὅσο ἔλειπα, κάποιον καινούργιο δρόμο, αὐτός ὁ δρόμος ἔπεσε πάνω σέ κάποιον παλιό, ὁ ἀέρας στροβιλίζεται στό σημεῖο τῆς ἔνωσης κι ἀπό κεῖ προέρχεται αὐτό τό φουρφουρητό. Τί ἀσταμάτητα δραστήριος λαός εἶναι αὐτός καί πόσο ἐνοχλητική εἶναι ἡ ἐργατικότητα του! Θά ἐντοπίσω πρῶτα, ἀκουμπώντας τ' αὐτί μου κολλητά στόν τοῖχο τοῦ διαδρόμου καί κάνοντας δοκιμαστικές διατρήσεις, τό σημεῖο τῆς ζημιᾶς, καί μετά θά μπορέσω νά παραμερίσω τόν θόρυβο. Ἐξάλλου ἡ νέα διάτρησι, ἄν κατά κάποιον τρόπο ἀνταπο-

κρίνεται στίς απαιτήσεις τοῦ χτίσματος, θά μοῦ εἶναι εὐπρόσδεκτη σάν νέος ἀεραγωγός. Ἄλλά τά μικρά ζωύφια θά τά ἐπιτηρῶ στό ἐξῆς πολύ πιό αὐστηρά καί δέν θά χαρίζομαι σέ κανένα.

Μιάς κι ἔχω μεγάλη πείρα σέ τέτοιου εἶδους ἔρευνες, δέν θά μοῦ πάρει πολύ χρόνο καί μπορῶ ν' ἀρχίσω ἀμέσως μ' αὐτή τή δουλειά, ὅσο κι ἂν μέ περιμένουν ἕνα σωρό ἄλλες δουλειές, ἀλλά αὐτή εἶναι ἡ πιό ἐπίγουσα, στούς διαδρόμους μου θέλω νά ἐπικρατεῖ ἡσυχία. Αὐτός ὁ θόρυβος εἶναι ἐξάλλου σχετικά ἀθῶος· οὔτε πού τόν ἀκουσα καθῶς ἦρθα, ἂν καί σίγουρα ὑπῆρχε ἀπό πρῖν· ἔπρεπε πρῶτα νά νιώσω γιά καλά στό σπίτι μου καί νά τόν ἀκούσω, ἀντιληπτός γίνεται κατά κάποιον τρόπο μόνο ἀπό τό αὐτί τοῦ ἰδιοκτήτη. Καί δέν εἶναι οὔτε διαρκής, ὅπως συμβαίνει συνήθως μέ τέτοιους θορύβους, παρεμβάλλοντα μεγάλα διαλείματα, πού ὀφείλονται προφανῶς σέ μπλοκαρίσματα τοῦ ρεύματος τοῦ ἀέρα. Ἀρχίζω τήν ἔρευνα, ἀλλά δέν καταφέρνω νά βρῶ τό σημεῖο εἰσβολῆς, κάνω μερικές διατροπές, ἀλλά ἐντελῶς στά τυφλά· φυσικά ἀπ' αὐτό δέν βγαίνει τίποτα καί τό πολύ σκάψιμο καί ἡ ἀκόμα περισσότερη δουλειά τῆς ἐπιχωμάτωσης καί τῆς ἰσοπέδωσης γίνονται μάταια. Δέν ἔρχομαι οὔτε πιθαμή πλησιέστερα στόν τόπο τοῦ θορύβου, συνεχῶς ἀπαράλλαχτα ἀκούγεται σέ ἄτακτα διαλείματα, μιά σάν σύριγμα, μιά σάν σφύριγμα. Φυσικά θά μποροῦσα πρὸς τό παρόν νά τ' ἀφήσω ἔτσι, ὅσο ἐνοχλητικό κι ἂν εἶναι, ἀλλά γιά τήν ὑπόθεση, πού ἔχω κάνει γιά τήν πρόελευση τοῦ θορύβου, δέν χωράει καμιά ἀμφιβολία, ὁ θόρυβος δέν μεγαλώνει, ἀπεναντίας, τέτοιοι θόρυβοι—μέχρι τώρα ἐξάλλου ποτέ δέν τούς εἶχα ὑπομείνει περισσότερο — μποροῦν στή διάρκεια μέ τή συνεχιζόμενη δραστηριότητα τῶν μικρῶν σκαπανέων νά ἐξαφα-

νιστουῖν ἀπό μόνοι τους καί, ἐκτός ἀπ' αὐτό, πολλές φορές ἀπό σύμπτωση ὀδηγοῦμαι στά ἴχνη τῆς ζημιᾶς, ἐνῶ ἀπό τό συστηματικό ψάξιμο νά μὴν ἔχω γιὰ πολὺν καιρὸ κανένα ἀποτέλεσμα. Ἔτσι λοιπὸν παρηγοριέμαι καί προτιμῶ νά περιφέρομαι μέσα στοὺς διαδρόμους καί νά ἐπισκέπτομαι τίς πλατεῖες, πού σέ πολλές ἀπ' αὐτές δέν ἔχω πάει μετὰ τό γυρισμό μου καί στά ἐνδιάμεσα νά σουλατσάρω στὴν κεντρικὴ πλατεία, ἡσυχία ὅμως δέν βρῶ, κάτι μὲ σπρώχνει νά συνεχίσω τό ψάξιμο. Πολύ χρόνο, πάρα πολὺ χρόνο, πού θά μπορούσα νά τόν ἀξιοποιήσω καλύτερα, χάνω μὲ τὸν μικρὸ λαό. Σέ τέτοιες περιπτώσεις εἶναι συνήθως τό τεχνικὸ πρόβλημα, πού μὲ ἐλκύει, ἀναπαριστάνω λόγου χάρι νοερά ἀνάλογα μὲ τὸν θόρυβο, πού τό αὐτί μου ἔχει τὴν ἰκανότητα νά τὸν διακρίνει στίς λεπτότατες ἀποχρώσεις του, τὴν αἰτία πού τὸν ἔχει προκαλέσει, καί αὐτό μὲ ὠθεῖ στὴ συνέχεια νά ἀνιχνεύσω, ἂν ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα. Καί μὲ τό δίκιο μου, γιατί ὅσο ἐδῶ δέν ἔχει ἐπιτευχθεῖ μιὰ καθαρὴ διαπίστωση, δέν μπορῶ νά αἰσθάνομαι σίγουρος, ἀκόμα κι ἂν εἶχα νά μάθω μόνο, πού θά κυλήσει ἓνας κόκκος ἄμμου, πού ξεκολλάει ἀπὸ τὸν τοῖχο. Πόσο μᾶλλον ὅταν πρόκειται γιὰ ἓναν τέτοιο θόρυβο, πού ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη δέν εἶναι καμιὰ ἀσήμαντη ὑπόθεση. Ἀλλὰ εἶναι ἢ δέν εἶναι σημαντικὴ, ὅσο κι ἂν ψάχνω, δέν βρῶ τίποτα, ἢ μᾶλλον βρῶ πάρα πολλά. Ἀκριβῶς πάνω στὴν ἀγαπημένη μου πλατεία ἔμελλε νά συμβεῖ αὐτό, ἔτσι νομίζω, ἀπομακρύνομαι ἀρκετὰ ἀπὸ κεῖ, σχεδὸν μέχρι τὴ μέση τοῦ δρόμου ὡς τὴν ἐπόμενη πλατεία, ὅλο αὐτό εἶναι, ἀλήθεια, ἓνα ἀστεῖο, ἔτσι σὰν νά ἤθελα νά ἀποδείξω, πὼς ὄχι τάχα ἢ ἀγαπημένη μου πλατεία μόνο μου ἐπιφύλαξε αὐτὴ τὴ ζημιὰ, ἀλλὰ ζημιές ὑπάρχουν κι ἄλλοῦ, καί στέκομαι χαμογελαστός

νά ἀφουγκρασῶ, ἀλλά σέ λίγο μοῦ κόβεται τό χαμόγελο, γιατί πραγματικά ὁ ἴδιος θόρυβος ἀκούγεται κι ἐδῶ. Εἶναι ἓνα τίποτα, καμιά φορά ἔχω τήν ἐντύπωση, πώς κανένας ἐκτός ἀπό μένα δέν θά τόν ἀκουγε, ἐγώ τόν ἀκούω φυσικά τώρα μέ τό ὄλο καί πιά πολύ ἐξασκημένο αὐτί καθαρότερα, ἄν καί στήν πραγματικότητα εἶναι παντοῦ ὁ ἴδιος ἀκριβῶς θόρυβος, ὅπως μπορῶ νά τό ἐπιβεβαιῶνω μέ συγκρίσεις. Καί δέν γίνεται δυνατότερος, διαπιστώνω, καθώς ἀφουγκράζομαι μέσα στή μέση τοῦ διαδρόμου, χωρίς νά ἀκουμπῶ ὀπωσδήποτε τό αὐτί μου στόν τοῖχο. Μέ μεγάλη προσπάθεια, μέ ὑπέρτατη αὐτοσυγκέντρωση μαντεύω τότε παρά ἀκούω τήν πνοή ἑνός ἤχου. Ἀλλά ἀκριβῶς αὐτή ἡ ὁμοιότητα σέ ὅλα τά μέρη εἶναι πού μέ ἀνησυχεῖ περισσότερο, γιατί δέν συμφωνεῖ μέ τήν ἀρχική μου ὑπόθεση. Ἄν εἶχα μαντέψει σωστά τήν αἰτία, ὁ θόρυβος θά ἐκπεμπόταν ἀπό ἕναν ὀρισμένο τόπο, πού αὐτόν ἀκριβῶς θά ἔπρεπε νά ἀνακαλύψω, μέ μιά ἰσχύ, πού ἀπό πολύ μεγάλη γίνεται διαρκῶς μικρότερη. Ἄν ὅμως ἡ ἐξήγησή μου δέν ἀληθεύει, τότε τί εἶναι αὐτό; Εἶναι βέβαια πιθανό νά ὑπάρχουν δύο κέντρα θορύβου, νά ἔχω στήσει μέχρι τώρα αὐτί μακριά ἀπό αὐτά τά κέντρα καί, καθώς πλησίαζα τό ἕνα κέντρο, νά δυνάμωνε ὁ θόρυβος, ἀλλά ἐξαιτίας τῆς μείωσης τῆς ἔντασης ἀπό τό ἄλλο κέντρο νά παρέμενε τό γενικό ἀποτέλεσμα γιά τό αὐτί ἕνα σχεδόν ἴδιο. Παραλίγο νά πίστευα, καθώς πιεζόμουν νά ἀκούσω καλά, πώς διέκρινα διαφορές στόν ἤχο, ἄν καί πολύ ἀσαφεῖς, πού ἀνταποκρίνονταν στή νέα μου ὑπόθεση. Πάντως ἀναγκάστηκα νά ἐπεκτείνω τό πεδίο ἐρευνῶν πολύ περισσότερο ἀπ' ὅσο ἦταν μέχρι τώρα. Κατεβαίνω λοιπόν τόν διάδρομο μέχρι τήν κεντρική πλατεία καί ἀρχίζω ἐκεῖ τίς ἀκροάσεις. — Παράξενο, ὁ ἴδιος θόρυβος κι

ἐδῶ. Εἶναι ἓνας θόρυβος, προερχόμενος ἀπό τίς δια-
τρήσεις κάποιων κανονικῶν ζώων, πού ἐκμεταλλεύτη-
καν μέ ἄτιμο τρόπο τόν χρόνο τῆς ἀπουσίας μου, ἀπέ-
χουν πάντως ἀπό μιᾶ ἐναντίον μου στραμένη πρόθεση,
εἶναι ἀπασχολημένα μόνο μέ τήν ἐργασία τους καί, ὅσο
δέν συναντᾶνε ἐμπόδιο στό δρόμο τους, κρατᾶνε τήν
κατεύθυνση πού ἔχουν χαράξει, ὅλα αὐτά τά ξέρω καί
μολοντοῦτο μοῦ εἶναι ἀκατανόητο καί μέ ἐρεθίζει καί
μοῦ θολώνει τό πολύ ἀπαραίτητο γιά τή δουλειά μου
μυαλό, πού τόλμησαν νά φτάσουν μέχρι τήν κεντρική
πλατεία. Στό σημεῖο αὐτό δέν θέλω νά ξεχωρίσω τά
πράγματα: ἦταν τό ὅπωςδήποτε μεγάλο δάθος, ὅπου
βρίσκεται ἡ κεντρική πλατεία, ἦταν ἡ μεγάλη τῆς ἔκ-
ταση καί ἡ ἀνάλογη μ' αὐτή ἰσχυρή κίνηση τοῦ ἀέρα,
πού τρόμαξε τούς σκαφτιάδες, ἡ ἦταν ἀπλῶς τό γεγο-
νός ὅτι αὐτή ἦταν ἡ κεντρική πλατεία, πού ἡ ὑπαρξή
τῆς ἐγινε γνωστή μέ ὅποιες εἰδήσεις ἔφτασαν μέχρι τό
ἄτονο λογικό τους; Σκαψίματα δέν εἶχα παρατηρήσει
πάντως μέχρι τώρα στούς τοίχους τῆς κεντρικῆς πλα-
τείας. Ζῶα ἔρχονταν βέβαια κατά κοπάδια, τραθη-
γμένα ἀπό τίς ἔντονες ἀναθυμιάσεις, ἐδῶ εἶχα τήν χον-
τρή λεία μου, ἀλλά εἶχαν διανοίξει δρόμο κάπου ψηλά
στούς διαδρόμους μου καί μετά κατέβαιναν, δειλιά βέ-
βαια, ἀλλά καί χωρίς ἀντίσταση στήν ἰσχυρή ἔλξη,
τρέχοντας στούς διαδρόμους πρός τά κάτω. Τώρα
ὅμως ἀνοιγαν τρύπες καί μέσα στούς διαδρόμους. Ἄς
εἶχα τουλάχιστον ἐκτελέσει τά σπουδαιότερα σχέδια
τῆς νεανικῆς μου καί τῆς πρώτης ὄριμης ἡλικίας μου
ἤ, μᾶλλον, ἄς εἶχα τή δύναμη νά τά ἐκτελέσω, ἀφοῦ ἡ
θέληση δέν μοῦ ἔλειπε ποτέ. Ἐνα ἀπό αὐτά τά ἀγα-
πητά μου σχέδια ἦταν νά ἀποκολλήσω τήν κεντρική
πλατεία ἀπό τό χῶμα πού τήν περιέβαλε, δηλαδή, νά
ἀφήσω στούς τοίχους τῆς μόνο τό πάχος, πού ἀντι-

στοιχεί περίπου στο ύψος μου, γύρω-γύρω όμως, εκτός από ένα μικρό, δυστυχώς μη δυνατό να αποκολληθεί από τη γη θεμέλιο, να δημιουργήσω έναν κενό χώρο στην περίμετρο του κυκλικού τοίχου. Αυτόν τον κενό χώρο τον φανταζόμουν πάντα, και δεν είχα καθόλου άδικο, σαν τον ωραιότερο τόπο, πού θα μπορούσε να γίνει ποτέ για διαμονή μου. Σέ αυτόν τον στρογγυλό κενό χώρο να κρεμιέμαι από ψηλά, να άνεβαίνω, να γλιστρώω πάλι κάτω, να χοροπηδάω και πάλι νάχω στέρεο έδαφος κάτω από τα πόδια μου, και όλα αυτά τα παιχνίδια να τα παίζω κυριολεκτικά πάνω στο κορμί της κεντρικής πλατείας και μολοντούτο όχι στον πραγματικό της χώρο· να μπορώ να αποφεύγω την κεντρική πλατεία, να ήρεμοῦν τά μάτια μου μακριά της, τή χαρά να τή ξαναδῶ να τή αναβάλω για μία άλλη ὥρα και ὅμως να μή μου λείπει, αλλά να τή κρατάω σφιχτά μέσα στά νύχια μου, κάτι πού είναι αδύνατο, όταν έχει κανείς τήν μία και συνηθισμένη ανοιχτή πρόσβαση σ' αυτή· κυρίως ὅμως να μπορώ να τή φυλάω, για τή στέρηση τής θέας της δηλαδή να αποζημιώνομαι μέ τέτοιο τρόπο, πού ἂν είχα να διαλέξω διαμονή ανάμεσα στην κεντρική πλατεία και στον κενό χώρο, θά προτιμοῦσα σίγουρα τόν κενό χώρο για ὀλόκληρη τή ζωή μου, μονάχα ἐκεῖ να μπαινοβγαίνω και να προστατεύω τήν κεντρική πλατεία. Δέν θά βγαίνουν πιά θόρυβοι από τούς τοίχους, δέν θά γίνονταν προκλητικά σκαψίματα στην πλατεία κοντά, ἡ εἰρήνη θά εἶχε αποκατασταθεῖ ἐκεῖ και ἐγώ θά ἦμουν ὁ φύλακας της· δέν θά είχα πιά να ἀφουγκράζομαι τά σκαψίματα του μικροῦ λαοῦ, παρά γοητευμένος θά ἄκουγα μόνο κάτι, πού τώρα μου διαφεύγει ἐντελῶς: τό θρόισμα τής ἡσυχίας στην κεντρική πλατεία.

*Όλα αυτά τά ὠραία δέν είναι ὅμως ἀλήθεια και

πρέπει τώρα νά ανασκουμπωθῶ γιά τή δουλειά μου, κι ἄς ἔχω χάρη πού αὐτή τή στιγμή ἢ δουλειά εἶναι γιά τήν κεντρική πλατεία, γιατί αὐτό μου δίνει φτερά. Χρειάζομαι φυσικά, ὅπως ἀποδείχεται ὀλοένα καί πιο πολύ, ὅλες μου τίς δυνάμεις γι' αὐτή τή δουλειά, πού στήν ἀρχή φαινόταν ἐντελῶς ἀσήμαντη. Κολλάω τώρα τό αὐτί μου στούς τοίχους τῆς κεντρικῆς πλατείας καί ὅπου κι ἂν τ' ἀκουμπήσω, ψηλά ἢ χαμηλά, στούς τοίχους ἢ στό ἔδαφος κάτω, στίς εἰσόδους ἢ στό ἐσωτερικό, παντοῦ, παντοῦ ἀκούω τόν ἴδιο θόρυβο. Καί πόσον χρόνο, τί τέντωμα τῶν νεύρων ἀπαιτεῖ τό ἀτέλειωτο ἄκουσμα αὐτοῦ τοῦ θορύβου, πού διακόπτεται καί ξαναρχίζει. Μιά μικρή παρηγοριά, γιά νά ξεγελάω τόν ἑαυτό μου, βρίσκω, ἂν θέλω, καθῶς ἐδῶ στήν κεντρική πλατεία, ὅταν ἀπομακρύνω τό αὐτί μου ἀπό τό ἔδαφος, ἐξαιτίας τοῦ μεγέθους τῆς πλατείας σέ ἀντίθεση μέ τούς διαδρόμους δέν ἀκούω ἀπολύτως τίποτα. Μόνο γιά νά ἠρεμῶ, γιά νά αὐτοσυγκεντρώνομαι κάνω συχνά αὐτές τίς δοκιμές, ἐντείνω τήν προσοχή μου καί εἶμαι εὐτυχισμένος πού δέν ἀκούω τίποτα. Ἄλλά ἂν τό καλοσκεπτῶ, τί ἔχει, ἀλήθεια, συμβεῖ; Μπροστά σέ αὐτό τό φαινόμενο οἱ πρῶτες μου ἐξηγήσεις πέφτουν ὀλότελα στό κενό. Ἄλλά καί ἄλλες ἐξηγήσεις, πού μου προσφέρονται, ἀναγκάζομαι νά τίς ἀρνηθῶ. Θά μπορούσε νά πεῖ κανεῖς, πῶς αὐτό πού ἀκούω, εἶναι πράγματι τά μικρά ζώφια, πού κάνουν τή δουλειά τους. Κάτι τέτοιο, ὅμως, θά ἐρχόταν σέ ἀντίθεση μέ ὅλες μου τίς ἐμπειρίες· κάτι πού δέν ἔχω ἀκούσει ποτέ, δέν μπορῶ ν' ἀρχίσω ξαφνικά νά τ' ἀκούω. Ἡ εὐαισθησία μου ἀπέναντι σέ ἐνοχλήσεις ἔχει ἴσως μεγαλώσει μέ τά χρόνια μέσα στό χτίσμα, ἀλλά ἢ ἀκοή μου δέν ἔχει μέ κανέναν τρόπο γίνει ὀξύτερη. Εἶναι ἀκριβῶς στή φύση τῶν μικρῶν ζώφίων νά μήν τά ἀκούει κανεῖς. Γιατί

ἄλλιῶς θά τά εἶχα ἀνεχθεῖ ποτέ; Καί μέ τόν κίνδυνο ἀκόμα νά πεθάνω τῆς πείνας, θά τά εἶχα ἐξολοθρεύσει. Ἴσως ὅμως, φτάνω στό σημεῖο νά φανταστώ καί κάτι τέτοιο, πρόκειται ἐδῶ γιά ἓνα ζῶο, πού δέν τό γνωρίζω ἀκόμα. Ἀπίθανο δέν εἶναι. Παρατηρῶ δέδαια τῆ ζωῆ ἐδῶ κάτω ἀπό παλιά καί ἀρκετά προσεχτικά, ἀλλά ἡ ζωῆ ἔχει πολλές ὄψεις καί οἱ δυσάρεστες ἐκπλήξεις δέν λείπουν ποτέ. Καί δέν θά εἶναι ἴσως ἓνα μονάχα ζῶο, θά εἶναι μᾶλλον ὀλόκληρο κοπάδι, πού ξαφνικά εἰσβάλλει στήν ἐπικράτειά μου, ἓνα μεγάλο κοπάδι μικρῶν ζώων, πού φυσικά, ἀφοῦ γίνονται ἀκουστά, στέκουν πάνω ἀπό τά μικρά ζυῦφια, ὑπερέχουν ὅμως ἀπέναντί τους ἐλάχιστα, γιατί ὁ θόρυβος ἀπό τῆ δουλειά τους εἶναι κι αὐτός ἐλάχιστος. Μπορεῖ λοιπόν νά εἶναι ἄγνωστα ζῶα, ἓνα κοπάδι σέ μετακίνηση, πού περνᾶνε ἀπλῶς ἀπό δῶ, πού μέ ἐνοχλοῦν, ἀλλά σέ λίγο ἡ πομπή τους θά τελειώσει. Γι' αὐτό λοιπόν μπορῶ νά κάνω ὑπομονή καί δέν χρειάζεται νά ἐπιδοθῶ σέ περιττές ἐργασίες. Μά ἂν εἶναι ξένα ζῶα, γιατί δέν τά βλέπω ποτέ μέ τά μάτια μου; Ἔχω, φυσικά, κάνει πολλές διατηρήσεις, γιά νά δᾶλω στό χέρι ἓνα ἀπ' αὐτά, ἀλλά δέν πετυχαίνω κανένα. Μοῦ περνάει ἀπό τό μυαλό, πῶς εἶναι ἴσως πολύ μικρά ζῶα, πολύ μικρότερα ἀπ' αὐτά πού γνωρίζω, καί μόνο ὁ θόρυβος πού κάνουν, εἶναι μεγαλύτερος. Ἐξετάζω λοιπόν τό σκαμένο χῶμα, ρίχνω τά σβόλια ψηλά, γιά νά σκορπιστοῦν σέ μικρότατα κομματάκια, οἱ θορυβοποιοί ὅμως δέν εἶναι κρυμένοι οὔτε καί μέσα σ' αὐτά τά κομματάκια. Μέ τόν καιρό διαπιστώνω, πῶς μέ τέτοια δοκιμαστικά μικροσκαψίματα δέν θά καταφέρω τίποτα, μ' αὐτά ἀνασκαλεύω ἀπλῶς καί μόνο τούς τοίχους τοῦ χτίσματός μου, ξύνω ἐδῶ κι ἐκεῖ βιαστικά τό χῶμα, δέν μοῦ μένει χρόνος νά κλείσω τίς τρύπες, σέ πολλά

σημεῖα ἔχουν σωρωθεῖ κιόλας μπάζα, πού φράζουν τό δρόμο καί τή θέα. Φυσικά δέν παρασκοτίζομαι μ' αὐτά τά πράγματα, δέν ἔχω πιά χρόνο γιά περίπατο, γιά χά- ζεμα, γιά ἀνάπαυση, πολλές φορές πάνω στή δουλειά μέ παίρνει ὁ ὕπνος σέ μιά τρύπα, τό ἓνα πόδι σφηνω- μένο βαθιά μέσα στό χῶμα, ἀπ' ὅπου προσπαθοῦσα στό τελευταῖο μισοῦπνι νά ξεκολλήσω ἓνα κομμάτι. Ἀπό δῶ καί πέρα θά ἀλλάξω τή μέθοδό μου. Πρὸς τήν κατεύθυνση τοῦ θορύβου θά σκάψω μιά κανονική μεγάλη στοά καί δέν θά σταματήσω νά σκάβω, ἂν πρῶτα δέν βρῶ, ἀνεξάρτητα ἀπό κάθε θεωρία, τήν πραγματική αἰτία τοῦ θορύβου. Τότε πιά θά κλείσω τόν θόρυβο, ἂν ἔχω τή δύναμη νά τό κάνω, κι ἂν δέν μπορέσω, θά ἔχω τουλάχιστον τή βεβαιότητα. Αὐτή ἡ βεβαιότητα θά μοῦ φέρει τήν ἡρεμία ἢ τήν ἀπελπισία, ἀλλά ἔτσι ἢ ἀλλιῶς τό ἓνα ἢ τό ἄλλο θά εἶναι ὁμως ἀναμφισβήτητο καί δικιολογημένο. Αὐτή ἡ ἀπόφαση μοῦ κάνει καλό. Ὅλα ὅσα ἔχω κάνει μέχρι τώρα, μοῦ φαίνεται πῶς τά ἔχω κάνει πολύ βιαστικά· μέ τή συγ- κίνηση τῆς ἐπιστροφῆς, χωρίς νά ἔχω ἀκόμα ἀποτινά- ξει τίς ἔγνοιες τοῦ πάνω κόσμου, χωρίς νά μέ ἔχει ἀκόμα ἀγκαλιάσει ἢ εἰρήνη τοῦ χτίσματός μου, κατε- χόμενος ἀπό ὑπερευαισθησία, πού ἀναγκάστηκα νά τό στερηθῶ τόσο πολύ, ἀφέθηκα νά μέ φέρει ἄνω κάτω ἓνα, ὁμολογουμένως, παράδοξο φαινόμενο. Καί τί εἶ- ναι τελικά αὐτό, ἓνα ἐλαφρό σύριγμα, πού ἀκούγεται σέ ἀργά διαλείματα, ἓνα τίποτα, τό ὁποῖο, δέν μπορῶ νά πῶ, τό συνηθίζει κανείς· ὄχι, νά τό συνηθίσει δέν μπορεῖ κανείς, ἀλλά, χωρίς πρὸς τό παρόν νά ἐπιχειρεῖ ὅπωςδήποτε κάτι ἐναντίον του, μπορεῖ νά τό παρακο- λουθήσει γιά ἓνα διάστημα, δηλαδή κάθε μιά - δύο ὥρες νά ἀφουγκράζεται εὐκαιριακά καί νά καταγράφει ὑπομονετικά τό ἀποτέλεσμα, ὄχι σάν ἐμένα, πού τρίβω

τό αὐτί μου τοῖχο - τοῖχο καί στό παραμικρό ἄκουσμα τοῦ θορύβου ἀρχίζω τά σκαψίματα, ὄχι τάχα γιά νά βρῶ κάτι, ἀλλά γιά νά κάνω κάτι ἀνάλογο πρὸς τὴν ἐσωτερική μου ἀνησυχία. Ὅλα αὐτά, ἐλπίζω, θά ἀλλάξουν τώρα. Ἀλλά καί πάλι δέν τό ἐλπίζω – καθὼς μέ κλειστά μάτια, μένεα πνέων ἐναντίον μου, ὁμολογῶ στὸν ἑαυτό μου – γιατί ἡ ἀνησυχία θράζει μέσα μου ἀκριβῶς ὅπως καί πρὶν ἀπὸ ὧρες, καί ἂν τό λογικό μου δέν μ' ἐμπόδιζε, τό καλύτερο πού θά εἶχα ἴσως νά κάνω, σέ ὁποιοδήποτε σημεῖο, ἀδιάφορο ἂν ἐκεῖ ἀκουγόταν κάτι ἢ ὄχι, θά ἀρχίζα νά σκάβω ἀσυναίσθητα, πεισματάρικα, τό σκάψιμο γιά τό σκάψιμο, ὅμοια σχεδόν μέ τά μικρά ζωύφια, πού σκάβουν εἴτε γιατί δέν ξέρουν τί κάνουν, εἴτε γιατί τά καταβροχθίζει ἡ γῆ. Τό καινούργιο λογικό σχέδιο μέ τραβάει, ἀλλά καί μέ ἀπωθεῖ. Δέν ὑπάρχει τίποτα ἐναντίον του, ἐγὼ τουλάχιστον δέν τοῦ ἀντιστέκομαι, θά πρέπει, στό βαθμό πού τό κατανοῶ, νά ὀδηγήσει στό στόχο. Καί ὁμως, κατά βάθος δέν τό ἐμπιστεύομαι, πιστεύω σ' αὐτό τόσο λίγο, πού δέν λογαριάζω καθόλου τίς πιθανές τρομαρές τοῦ ἀποτελέσματός του, κι οὔτε σέ ἓνα τρομερό ἀποτελεσμα πιστεύω· ναί, μοῦ φαίνεται, πῶς ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας στιγμή, πού ἐμφανίστηκε ὁ θόρυβος, θά ἔπρεπε νά καταφύγω σέ ἓνα τέτοιο συνεπές σκάψιμο, καί μόνο ἐπειδὴ δέν πίστευα σέ κάτι τέτοιο, δέν τό ἄρχισα. Παρόλα αὐτά θά ἀρχίσω νά σκάβω τὴ στοά, δέν θά ἀρχίσω ὁμως ἀμέσως, θά ἀναβάλλω γιά λίγο τὴ δουλειά. Ἄν εἶναι ἡ λογική νά λάμψει πάλι, πρέπει νά λάμψει γιά τά καλά, γι' αὐτό δέν θά πέσω κιόλας μέ τά μούτρα σ' αὐτὴ τὴ δουλειά. Τό πολύ - πολύ νά διορθώσω τίς ζημιές, πού ἔχω προξενήσει στό χτίσμα μέ τίς ἀνασκαφές μου· αὐτό θά μοῦ πάρει πολὺ χρόνο, ἀλλά εἶναι ἀπαραίτητο νά γίνει· ἂν ἡ νέα στοά εἶναι

νά ὀδηγήσει πραγματικά σέ ἀποτέλεσμα, θά εἶναι ἴσως μιά μακριά στοά, κι ἂν δέν ὀδηγήσει σέ ἀποτέλεσμα, θά εἶναι ἀτέλειωτη, αὐτή ἢ δουλειά πάντως προϋποθέτει μακρύτερη ἀπομάκρυνση ἀπό τό χτίσμα, ὄχι τόσο δυσάρεστη σάν ἐκείνη στόν ἐπάνω κόσμο, γιατί μπορῶ, ἂν θέλω, νά διακόψω τή δουλειά, νά γυρίσω γιά ἐπίσκεψη στό σπίτι, καί ἀκόμα κι ἂν δέν τό κάνω αὐτό, ὁ ἀέρας τῆς κεντρικῆς πλατείας θά φυσάει πάνω μου καί θά μέ περιβάλλει στή δουλειά μου, δέν παύει ὅμως νά σημαίνει αὐτό ἀπομάκρυνση ἀπό τό χτίσμα καί ἐγκατάλειψή του σέ μιά ἀβέβαιη τύχη, γι' αὐτό θέλω νά ἀφήσω πίσω μου τό χτίσμα σέ καλή κατάσταση, δέν θέλω νά θεωρηθεῖ, πώς ἐγώ, πού ἀγωνίστηκα γιά τήν ἡσυχία του, τοῦ τήν διασάλευσα ὁ ἴδιος καί δέν τήν ἀποκατάστησα ἀμέσως. Ἀρχίζω λοιπόν νά ξαναρίχνω χῶμα στίς τρύπες, μιά δουλειά, πού τή γνωρίζω ἄριστα, πού τήν ἔχω κάνει χιλιάδες φορές χωρίς τήν παραμικρή αἴσθηση πώς κάνω δουλειά καί πού, ἰδιαίτερα ὅσον ἀφορᾷ τό τελευταῖο πάτημα καί ἴσιωμα – εἰλικρινά, δέν περιαιτολογῶ, εἶναι ἀπλῶς ἡ ἀλήθεια – εἶμαι σέ θέση νά ἐκτελῶ μέ ἀπαράμιλλο τρόπο. Αὐτή τή φορά ὅμως δυσκολεύομαι, δέν ἔχω τό μυαλό μου στή δουλειά, κάθε λίγο τήν παρατάω καί ἀκουμπᾶω τό ἀπέναντί μου στόν τοῖχο καί ἀφουγκράζομαι καί ἀφήνω ἀδιάφορος τό μόλις ἀναδεμένο χῶμα ἀποκάτω μου νά ξανακυλάει στό σωρό. Τίς τελευταῖες καλλωπιστικές ἐργασίες, πού ἀπαιτοῦν μεγαλύτερη προσοχή, δέν μπορῶ νά τίς κάνω καθόλου. Κακόγουστα ἀνασηκώματα, ἐνοχλητικές ρωγμές μένουν, γιά νά μή μιλήσω γιά τήν παλιά ρωμαλεότητα, πού σέ ἕναν ἔτσι μπαλωμένο τοῖχο δέν ξαναγυρίζει. Προσπαθῶ νά παρηγορηθῶ, πώς εἶναι τάχα προσωρινή δουλειά. Ὅταν ξαναγυρίσω, ὅταν ἡ εἰρήνη θά ἔχει διασφαλιστεῖ, θά τά διορθώσω

ὄλα ὀριστικά, θά γίνουν ὄλα στή στιγμή. Ναί, στά παραμύθια γίνονται ὄλα στή στιγμή καί στά παραμύθια ἀνήκει κι αὐτή ἡ παρηγοριά. Πιό σωστό καί πιό ὠφέλιμο θά ἦταν, νά κάνω ἀμέσως τώρα τέλεια δουλειά παρά νά περιοδεύω στούς διαδρόμους, γιά νά ἀνακαλύψω νέα σημεῖα θορύβου, πράγμα πού εἶναι πολύ εὐκόλο, γιατί δέν χρειάζεται νά κάνω τίποτα ἄλλο παρά νά στέκομαι σέ ἓνα ὀποιοδήποτε σημεῖο καί νά στήνω αὐτί. Ἀνώφελες ἀνακαλύψεις κάνω ἀκόμα πολλές. Μερικές φορές μου φαίνεται, πώς ὁ θόρυβος ἔχει σταματήσει, ἀλλά εἶναι πού ἔχει μεγάλα διαλείματα, καμιά φορά παρακοῦς ἓνα τέτοιο σύριγμα, μέ ἰσχυρή ἔνταση τό ἴδιο σου τό αἷμα χτυπάει στό αὐτί σου, τά δύο διαλείματα συγχωνεύονται τότε σέ ἓνα καί γιά μιά στιγμή νομίζεις πώς τό σύριγμα ἔχει γιά πάντα πάρει τέλος. Δέν στήνεσαι ἄλλο πιά ν' ἀκοῦς, πηδᾶς πάνω, ὀλόκληρη ἡ ζωή σου παίρνει ἄλλη στροφή, εἶναι σάν νά ἀνοίγει ἡ πηγή, ἀπ' ὀπου ἐκπορεύεται ἡ γαλήνη τοῦ χτίσματος. Δέν κοιτᾶς νά ἐλέγξεις ἀμέσως τήν ἀνακάλυψη, ψάχνεις νά βρεῖς κάποιον, πού νά μπορεῖς νά τοῦ τή γνωστοποιήσεις ἀνεπιφύλακτα, καλπάζεις πρὸς τήν κεντρική πλατεία, θυμᾶσαι, πώς μέ ὄλο σου τό εἶναι γεννιέσαι τώρα σέ μιά νέα ζωή, πώς ἀπό καιρό δέν ἔχεις φάει τίποτα, τραβᾶς κάτι ἀπό τά μισοπλακωμένα κάτω στό χῶμα ἀποθέματα καί ἀναχαράζοντας ἀκόμα, ξανατρέχεις στόν τόπο τῆς ἀπίστευτης ἀνακάλυψης, στά πεταχτά θέλεις πρῶτα, μασώντας καί τό φαῖ σου, νά βεβαιωθεῖς ἀκόμα μιά φορά γιά τήν ὑπόθεση, στήνεις αὐτί, κι ἡ πρόχειρη ἐξέταση βγάζει ἀμέσως, πώς ἀπατήθηκες οἰκτρά, ὁ ἴδιος θόρυβος ἐκεῖ πέρα σφυρίζει ἀνενόχλητος μακριά. Καί ξερνᾶς τό φαῖ καί σοῦρχεται νά τό ποδοπατήσεις στό χῶμα καί ξαναγυρίζεις στή δουλειά σου καί δέν ξέρεις ἀπό πού

ν' αρχίσεις· από κάπου, πού φαίνεται νά είναι ανάγκη, καί τέτοιοι τόποι υπάρχουν πολλοί, αρχίζεις νά κάνεις κάτι, έτσι σάν νά έχεις στό κεφάλι σου επιστάτη καί θέλεις νά τοῦ προσποιηθεῖς πώς δουλεύεις. Καί πρὶν δουλέψεις λίγο μ' αὐτόν τόν τρόπο, μπορεῖ νάρθουν τά πράγματα έτσι καί νά κάνεις νέα ανακάλυψη. Ὁ θόρυβος φαίνεται πώς ἔχει γίνει ἰσχυρότερος, φυσικά ὄχι πολύ ἰσχυρός, ἐδῶ πρόκειται πάντα μόνο γιά λεπτότατες διακυμάνσεις, ἀλλά κι ὅμως ἓνα τί ἰσχυρότερος, ἴσα πού τ' αὐτί νά πιάνει τή διαφορά. Καί αὐτή ἢ μεγαλύτερη ἔνταση τοῦ θορύβου μοιάζει μέ πλησίασμα, πού τό ἀκοῦς πολύ πιό καθαρά κοντά σου, νιώθεις κυριολεκτικά τά βήματα, μέ τά ὁποῖα σέ πλησιάζει. Τινάζεσαι μακριά ἀπό τόν τοῖχο, ψάχνεις μέ μία ματιά νά συλλάβεις ὅλες τίς δυνατότητες, πού θά ἔχει σάν συνέπειες αὐτή ἢ ανακάλυψη. Νιώθεις σάν νά μήν εἶχες ποτέ πραγματικά προορίσει τό χτίσμα γιά ἄμυνα ἀπέναντι σέ μία ἐπίθεση, τήν πρόθεση τήν εἶχες, ἀλλά κόντρα σέ ὅλες τίς ἐμπειρίες τῆς ζωῆς ὁ κίνδυνος μιᾶς ἐπίθεσης καί κατά συνέπεια οἱ ἐγκαταστάσεις γιά τήν ἄμυνα σου φαίνονταν μακρινά πράγματα – ἢ ὄχι μακρινά (πῶς νά ἦταν δυνατό κάτι τέτοιο!) ἀλλά στό βαθμό προτεραιότητας πολύ πιό πίσω ἀπό τίς ἐγκαταστάσεις γιά τήν εἰρηνική ζωή, πού παντοῦ στό χτίσμα εἶχαν τό προβάδισμα. Πολλά θά μποροῦσαν νά γίνουν πρὸς ἐκείνη τήν κατεύθυνση χωρὶς νά ἐπηρεάσουν τό βασικό σχέδιο, κατά ἀκατανόητο ὅμως τρόπο τά παραμέλησα. Ὅλα αὐτά τά χρόνια εἶχα τύχη βουνό, ἢ τύχη ἦταν μέ τό μέρος μου, ἤμουν ἀνήσυχος, ἀλλά ἢ ἀνησυχία μέσα στήν τύχη δέν ὀδηγεῖ πουθενά.

Τό πρῶτο μου μέλημα θά πρέπει νά εἶναι τώρα, νά μελετήσω τό χτίσμα ἀκριβῶς ἀπό ἀμυντική ἄποψη καί ἀπό τήν ἄποψη ὄλων τῶν πιθανῶν γιά τόν σκοπό αὐτό

προσφερομένων δυνατοτήτων νά ἐπεξεργαστῶ ἓνα ἀμυντικό σχέδιο καί ἓνα σχέδιο ἐκτέλεσης τῶν σχετικῶν ἐργασιῶν καί στή συνέχεια, φρέσκος σάν παιδί, νά πιάσω ἀμέσως τή δουλειά. Αὐτή θά ἦταν ἡ ἀναγκαία ἐργασία, γιά τήν ὁποία, μεταξύ μας, εἶναι φυσικά πολύ ἄργα, ἀλλά δέν παύει νά εἶναι ἡ ἀναγκαία ἐργασία καί ὄχι τό σκάψιμο κάποιας μεγάλης δοκιμαστικῆς στοᾶς, πού στήν πραγματικότητα ἔχει μόνο τόν σκοπό νά μέ μεταθέτει ἀκάλυπτον μέ ὄλες μου τίς δυνάμεις στήν ἀναζήτηση τοῦ κινδύνου μέ τήν τρελή προσμονή, πῶς δέν θά ἀργήσει νά ἔρθει. Ξαφνικά δέν καταλαβαίνω τό προηγούμενο σχέδιό μου. Δέν βρίσκω τό παραμικρό νόημα στό παλιό λογικό σχέδιο, παρατάω πάλι τή δουλειά καί παρατάω καί τά ἀκούσματα, δέν μ' ἐνδιαφέρει πιά νά ἀνακαλύψω κι ἄλλες ἐντάσεις τοῦ θορύβου, θαρῆθηκα τίς ἀνακαλύψεις, τά παρατάω ὅλα, θά μοῦ ἀρκοῦσε μόνο νά καθησυχάσω τίς ἐσωτερικές μου συγκρούσεις. Ἀφήνομαι πάλι νά μέ παρασύρουν οἱ διαδρόμοι μου, φτάνω σέ ὄλο καί πιο μακρινούς, μετά τήν ἐπιστροφή μου μή ξαναἰδωμένους διαδρόμους, ἀπάτητους ἀκόμα ἀπό τά πόδια μου, πού ἡ ἠρεμία τους ξυπνά μέ τόν ἐρχομό μου καί κατακάθεται πάλι γύρω μου. Δέν ὄνειροπολῶ, τρέχω θιαστικός, δέν ξέρω τί ψάχνω νά βρῶ, ἴσως μονάχα ἀναβολή. Περιπλανιέμαι τόσο μακριά, πού φτάνω μέχρι τόν λαβύρινθο, νιώθω τήν ἐπιθυμία νά βάλω τό αὐτί μου στό σκέπασμα τῶν μούσκλων, τόσο ξένα πράγματα γιά τή στιγμή τόσο ξένα πράγματα, τραβᾶνε τό ἐνδιαφέρον μου. Ἀνεβαίνω μέχρι πάνω καί ἀφουγκράζομαι. Βαθιά ἡσυχία· πόσο ὠραία εἶναι ἐδῶ, κανένας δέν ἀσχολεῖται μέ τό χτίσμα μου, πού ὄρες ὀλόκληρες ἀφουγκράζομαι μάταια. — Μιά τέλεια ἀντιστροφή τῶν συνθηκῶν στό χτίσμα, ὁ μέχρι τώρα τόπος τοῦ κινδύνου ἔχει γίνει τόπος

ειρήνης, ή κεντρική πλατεία όμως έχει εμπλακεί στον θόρυβο του κόσμου και στους κινδύνους του. Ἀκόμα χειρότερα, και εδώ στην πραγματικότητα δέν επικρατεί ειρήνη, τίποτα δέν έχει αλλάξει, μέ ήσυχία ή μέ φασαρία ο κίνδυνος παραμονεύει ὅπως πριν πάνω από τά μούσκλα, αλλά για τόν κίνδυνο αυτόν δέν δίνω δεκάρα, πολύ, πάρα πολύ μέ έχει απασχολήσει τόν τελευταίο καιρό ο θόρυβος στους τοίχους μου. Μέ έχει απασχολήσει; Γίνεται ισχυρότερος, ἔρχεται κοντύτερα, ἐγώ όμως ἐλίσσομαι μέσα στον λαβύρινθο και κάθομαι ἐδώ πάνω κάτω από τά μούσκλα, εἶναι σαν να παραδίνω τό σπίτι μου στον θορυβοποιό, ευχαριστημένος μόνο, ἄν ἐδώ πάνω βρίσκω λίγη ήσυχία. Στόν θορυβοποιό; Ἔχω τάχα μία νέα ὀρισμένη γνώμη για τήν αἰτία του θορύβου; Προέρχεται δηλαδή ο θόρυβος από τά αὐλάκια, πού σκάδουν τά μικρά ζούφια; Δέν εἶναι αυτό μία ὀρισμένη γνώμη μου; Ἀπ' αὐτή φαίνεται πώς δέν ἔχω ἀκόμα ἀπομακρυνθεῖ. Και ἄν δέν προέρχεται ἄμεσα από τά αὐλάκια, προέρχεται κατά κάποιον τρόπο ἔμμεσα. Κι ἄν δέν έχει καμιά ἀπολύτως σχέση μέ αὐτά, δέν μπορῶ να ἀποδεχτῶ τίποτα προκαταβολικά και πρέπει να περιμένω, μέχρι να βρῶ τήν αἰτία ή να δειχτεῖ ἴσως από μόνη της. Μέ ὑποθέσεις θά μπορούσα βέβαια να παίξω και τώρα, θά ἦταν δηλαδή πιθανό, πώς κάπου μακριά ἔχουν σπάσει νερά και αυτό, πού ἀκούγεται σαν σφύριγμα ή σύριγμα, εἶναι στην πραγματικότητα βούισμα νεροῦ. Πέρα όμως από τό γεγονός, ὅτι στον τομέα αυτό στεροῦμαι ἐμπειριῶν – τά ὑπόγεια νερά, πού βρήκα στην ἀρχή, τά διοχέτευσα ἀμέσως και δέν ξαναβγήκαν σέ αυτό τό ἀμμῶδες ἔδαφος –, πέρα ἀπ' αυτό εἶναι σύριγμα. ναί, και δέν παραλλάζεται μέ βούισμα νεροῦ. Ἀλλά πώς να βοηθήσουν ὅλες οἱ προτροπές για ἡρεμία, ή φαντασία δέν

δαμάζεται και τείνω πραγματικά νά πιστέψω – εἶναι ἄσκοπο νά τό ἀρνούμαι ἀπέναντι στόν ἑαυτό μου–, πώς τό σύριγμα προέρχεται ἀπό ἕνα ζῶο, και μάλιστα ὄχι ἀπό πολλά και μικρά, παρά ἀπό ἕνα μόνο και μεγάλο. Μέ αὐτή τήν ἄποψη δέν συμφωνοῦν ὀρισμένα πράγματα. Λόγου χάρη, ὅτι ὁ θόρυβος ἀκούγεται παντοῦ και πάντα μέ τήν ἴδια ἔνταση, και ἔκτός ἀπ' αὐτό κανονικά μέρα και νύχτα. Τό φυσιολογικό θά ἦταν, βέβαια, νά τείνω πρῶτα στήν ὑπόθεση, πώς ὑπάρχουν πολλά μικρά ζῶα, ἀλλά ἀφοῦ μέ τόσα σκαψίματα ἔπρεπε νά τά βρῶ και δέν τά συνάντησα πουθενά, μοῦ ἀπομένει μόνο ἡ ὑπόθεση τῆς ὑπαρξῆς τοῦ μεγάλου ζῶου, και περισσότερο γιατί αὐτά, πού φαίνεται νά ἀντιφάσκουν στήν ὑπόθεση, εἶναι ἀπλῶς πράγματα, πού τεκμηριώνουν ὄχι τήν ἀνυπαρξία τοῦ ζῶου, ἀλλά τήν ἀπερίγραπτη ἐπικινδυνότητά του. Ἀπελευθερώνομαι ἀπ' αὐτή τήν ψευδαἰσθηση. Ἀπό καιρό στριφογυρίζω μέ τή σκέψη, πώς γι' αὐτό ἀκούγεται ἀκόμα κι ἀπό μεγάλη ἀπόσταση, γιατί δουλεύει σά λυσσασμένο, σκάβει τόσο γρήγορα μέσα στή γῆ, ὅπως ἕνας περιπατητής βαδίζει στήν ἔξοχή, ἡ γῆ τρέμει στό σκάψιμό του ἀκόμα και στό κομμάτι πού ἔχει ἀφήσει πολύ πίσω του, αὐτή ἡ μεταδόνηση και ἡ φασαρία τῆς δουλειᾶς ἐνώνονται στή μεγάλη ἀπόσταση και ἐγώ, πού ἀκούω μόνο τό τελευταῖο σήσιμο τοῦ θορύβου, τό ἀκούω παντοῦ ἴδιο. Σέ αὐτό συμβάλλει και τό γεγονός, ὅτι τό ζῶο δέν ἔρχεται καταπάνω μου, γι' αὐτό δέν μεταβάλλεται ὁ θόρυβος, ἀλλά ὑπάρχει μᾶλλον ἕνα σχέδιο, τό νόημα τοῦ ὁποίου δέν μοῦ ἀποκαλύπτεται, ὑποθέτω μόνο, πώς τό ζῶο, και δέν θέλω νά ἰσχυριστώ, πώς γνωρίζει γιά τήν ὑπαρξή μου, μέ περικυκλώνει, μερικούς κύκλους ἔχει κάνει κιόλας γύρω ἀπό τό χτίσμα μου, ἀπό τότε πού τό παρακολουθῶ. Σέ πολλές σκέ-

ψεις μέ θάζει τό είδος τοῦ θορύβου, τό σύριγμα ἢ σφύριγμα. "Όταν ἐγώ σκάβω ἢ ξύνω τή γή μέ τόν τρόπο μου, ἀκούγεται ἐντελῶς διαφορετικά. "Έτσι μόνο μπορῶ νά ἐξηγήσω τό σύριγμα, ὅτι τό κύριο ἐργαλεῖο τοῦ ζώου δέν εἶναι τά νύχια του, πού τά χρησιμοποιεῖ ἴσως μόνο βοηθητικά, ἀλλά ἡ μουσούδα του ἢ ἕνα ρύγχος, πού ἐξάλλου, ἐκτός ἀπό τήν τερατώδη δύναμή τους, διαθέτουν καί κάποια ἰδιαίτερη σουβλερότητα. Προφανῶς χώνει μέ ἕνα μόνο δυνατό χτύπημα τή μουσούδα του στό χῶμα καί τραβάει ἕνα μεγάλο κομμάτι ἔξω· στή διάρκεια αὐτή ἐγώ δέν ἀκούω τίποτα, αὐτή εἶναι ἡ παύση, μετά ὁμως παίρνει πάλι ἀέρα γιά νέο χτύπημα. Αὐτό τό ρούφηγμα τοῦ ἀέρα, πού πρέπει νά κάνει διαβολεμένο θόρυβο, γιά νά ταρακουνάει ἔτσι τή γή, ὄχι μόνο ἐξαιτίας τῆς δύναμης τοῦ ζώου, ἀλλά καί ἐξαιτίας τῆς γρηγοράδας του, τοῦ ζήλου του γιά δουλειά, αὐτό λοιπόν τό ρούφηγμα τοῦ ἀέρα φτάνει μετά σέ μένα σάν ἕλαφρό σύριγμα. Ἐντελῶς ἀκατανόητη μοῦ φαίνεται ἐξάλλου ἡ ἱκανότητά του νά δουλεύει ἀσταμάτητα· ἴσως οἱ μικρές παύσεις τοῦ δίνουν τήν εὐκαιρία νά ξεκουράζεται λίγο, ἀλλά γιά πραγματικά μεγάλη ἀνάπαυλα δέν ἔχει μᾶλλον ἀξιωθεῖ μέχρι τώρα, μέρα καί νύχτα σκάβει, ἔχοντας μπροστά του τό ἄκρως ἐπείγουσας ἐκτέλεσης σχέδιό του, γιά τήν πραγματοποίηση τοῦ ὁποίου διαθέτει ὅλες τίς ἱκανότητες. Φυσικά, ἕναν τέτοιο ἀντίπαλο δέν τόν περιμένα ποτέ. Ἄλλά πέρα ἀπό τίς παράξενες ιδιότητές του αὐτό πού συμβαίνει τώρα εἶναι μόνο κάτι, κάτι πού πραγματικά δέν θά ἔπαυε ποτέ νά μέ φοβίζει, κάτι, πού γιά τήν ἀντιμετώπισή του ὄφειλα νά εἶμαι πάντα προετοιμασμένος: κάποιος πλησιάζει! Πῶς γίνεται καί τόσον καιρό ὅλα ἦταν ἡσυχία καί ὠραια; Ποιός ὁδήγησε τά θήματα τῶν ἐχθρῶν νά κάνουν τόν μεγάλο κύκλο γύρω ἀπό τό

κτῆμα μου; Ἦμουν τόσον καιρό προστατευμένος, γιὰ νὰ τρομάξω τώρα περισσότερο; Τί ἦταν ὅλοι οἱ μικροὶ κίνδυνοι, πού μέ λίγη σκέψη περνοῦσα τόν καιρό μου μαζί τους, μπροστά σ' αὐτόν τόν ἕναν! Εἶχα ποτέ ἐγώ σάν ιδιοκτῆτης τοῦ χτίσματος ἐλπίδα νὰ διαθέτω ὑπεροχή ἀπέναντι στόν καθένα πού θά μοῦ ἐρχόταν ἐδῶ; Ἀκριβῶς σάν ιδιοκτῆτης αὐτοῦ τοῦ μεγάλου εὐαίσθητου ἔργου εἶναι αὐτονόητο νὰ εἶμαι ἀνυπεράσπιστος ἀπέναντι σέ κάθε σοβαρότερη ἐπίθεση. Ἡ εὐτυχία νὰ εἶμαι κάτοχός του μέ κακόμαθε, ἢ εὐαισθησία τοῦ χτίσματος μέ ἔκανε εὐαίσθητο, τά πλήγματα, πού δέχεται, μέ πονᾶνε σά νὰ γίνονται πάνω στό σῶμα μου. Ἀκριβῶς αὐτό ἔπρεπε νὰ εἶχα προβλέψει, ὄχι νὰ νοιάζομαι μονάχα γιὰ τήν προσωπική μου ἄμυνα – πού κι αὐτή τήν ἔκανα τόσο πρόχειρα καί ἀτελέσφορα – ἀλλά γιὰ τήν ἄμυνα τοῦ χτίσματος. Θά ἔπρεπε κυρίως νὰ πάρω τέτοια μέτρα, πού ὀρισμένα μέρη τοῦ χτίσματος, καί ὅσο τό δυνατό πιο πολλά τέτοια μέρη, ἄν δέχονταν ἐπίθεση ἀπό κάποιον, νὰ ἀποχωρίζονται ἀπό τά λιγότερο ἀπειλούμενα μέρη μέ μετατοπίσεις χώματος, πού θά γίνονταν μέσα σέ ἐλάχιστο χρόνο, καί μάλιστα μέ μετατοπίσεις τέτοιων μαζῶν χώματος καί μέ τέτοια ριζικότητα, πού ὁ ἐπιτιθέμενος νὰ μή μπορεῖ κἀν νὰ διανοηθεῖ ὅτι τό πραγματικό χτίσμα θρῖσκεται ἀπό πίσω. Καί κάτι ἀκόμα, αὐτές οἱ μετατοπίσεις τοῦ χώματος θά ἔπρεπε νὰ γίνονται ἔτσι, ὥστε ὄχι μόνο νὰ κρύβουν τό χτίσμα, ἀλλά καί νὰ θάβουν τόν ἐπιτιθέμενο. Καμιά τέτοια ἐνέργεια δέν ἔχω βάλει μπροστά, οὔτε τό παραμικρό θῆμα ἔχω κάνει πρὸς αὐτή τήν κατεύθυνση, ἐλαφρόμυαλος σάν παιδί ἤμουν πάντα, τά ὄριμα χρόνια μου τά πέρασα μέ παιχνίδια, ἀκόμα καί ἡ ἀπασχόλησή μου μέ τούς κινδύνους ἕνα παιχνίδι ἦταν, νὰ σκεφτῶ πραγματικά τούς ὑπαρκτοὺς κινδύ-

νους τό παραμέλησα. Καί οί προειδοποιήσεις δέν ἔλειψαν ποτέ.

Κάτι, πού νά πλησίαζε τήν τωρινή κατάσταση, δέν ἔχει γίνει, ἀλλά κατά κάποιον τρόπο κάτι ὅμοιο στά πρῶτα χρόνια τοῦ χτίσματος. Ἡ κύρια διαφορά εἶναι, βέβαια, πώς ἦταν τά πρῶτα χρόνια τοῦ χτίσματος... Δούλευα τότε, κυριολεκτικά σάν μικρός μαθητευόμενος, ἀκόμα στόν πρῶτο διάδρομο, ὁ λαδύρινθος ἦταν μόλις στό γενικό περίγραμμα σχεδιασμένος, μιά μικρή πλατεία τήν εἶχα μόλις ξεσκάψει, ἀλλά στίς διαστάσεις καί στήν ποιότητα τῶν τοίχων εἶχε ὀλότελα ἀποτύχει· μέ λίγα λόγια, ὅλα στήν ἀρχή ἦταν ἔτσι, πού μόνο δοκιμές μπορούσαν νά θεωρηθοῦν, κάτι, πού ἂν καμιά στιγμή χάσει κανεῖς τήν ὑπομονή του, μπορεῖ νά τό παρατήσει ξαφνικά χωρίς πολλή σκέψη. Κάποτε σέ ἓνα διάλειμα τῆς δουλειᾶς – στή ζωή μου ἔκανα πάντα πολλά διαλείματα στή δουλειά – καθώς ἤμουν ξαπλωμένος ἀνάμεσα στούς σωρούς τά χῶματα ἄκουσα ξαφνικά ἓνα θόρυβο ἀπό μακριά. Νέος καθώς ἤμουν, αὐτό μοῦ κίνησε πιά πολύ τήν περιέργεια παρά μέ φόβισε. Ἔστησα ἀντί καί ἄκουγα, εἶχα διαρκῶς τεντωμένο τό αὐτί καί ἄκουγα, ἀλλά δέν ἔτρεξα πάνω στά μούσκλα νά ξαπλώσω καί νά ἀφουγκράζομαι. Πάντως ἄκουγα. Μπόρεσα νά διακρίνω ὀλοκάθαρα ὅτι ἐπρόκειτο γιά σκάψιμο, ὅμοιο μέ τό δικό μου, μόνο κάπως πιά ἀδύνατο, ἀλλά κατά πόσο αὐτό ὀφειλόταν στήν ἀπόσταση, δέν μπορούσα νά τό ὑπολογίσω. Τά νεῦρα μου ἦταν τεντωμένα, ἀλλά κατά τά ἄλλα διατηροῦσα τήν ψυχραιμία καί τήν ἠρεμία μου. Ἴσως νά βρισκομαι σέ κανένα ξένο χτίσμα, μοῦ πέρασε ἀπό τό μυαλό, καί ὁ ἰδιοκτήτης σκάβει τώρα πρός συνάντησή μου. Ἄν ἡ ὑπόθεση αὐτή ἀποδειχνόταν ὀρθή, κι ἀφοῦ δέν μέ διέκρινε ποτέ κατακτητική μανία ἢ ἐπιθετική διάθεση, θά

ἔφευγα καί θά πήγαινα νά χτίσω ἄλλοῦ. Ἐπειδή φυσικά ἤμουν ἀκόμα νέος καί δέν εἶχα τότε χτίσμα, μποροῦσα νά εἶμαι ἀκόμα ψύχραιμος καί ἤρεμος. Καί ἡ παραπέρα πορεία τῆς ὑπόθεσης δέν μοῦ ἔφερε καμιά οὐσιαστική ἀναταραχή, μόνο νά ἐρμηνευτεῖ δέν ἦταν εὐκολο. Ἄν αὐτός, πού ἔσκαβε ἐκεῖ, ἐρχόταν πραγματικά καταπάνω μου, ἐπειδή μέ εἶχε ἀκούσει νά σκάβω, τότε αὐτό, πού συνέβη τώρα πραγματικά καθὼς ἄλλαξε κατεύθυνση, δέν εἶναι εὐκολο νά διαπιστωθεῖ, ἂν τό ἔκανε, ἐπειδή μέ τό διάλειμα στή δουλειά μου τοῦ ἀφαίρεσα κάθε σημάδι γιά τό δρόμο του ἢ, μᾶλλον, ἐπειδή ἀπλῶς ἄλλαξε γνώμη. Ἴσως ὁμως νά ἔκανα γενικά λάθος καί νά μήν εἶχε ποτέ πραγματικά στραφεῖ ἐναντίον μου, πάντως ὁ θόρυβος μεγάλωσε ἀκόμα γιά ἓνα διάστημα, ἔτσι σάν ὁ ἄλλος νά μέ πλησίαζε πιό κοντά, κι ἐγώ σάν νέος δέν θά ἤμουν ἴσως τότε δυσσαρεστημένος, νά δῶ ξαφνικά τόν σκαφτιά νά ξεπροβάλλει ἀπό τό χῶμα, κάτι τέτοιο ὁμως δέν ἐγινε, μετά ἀπό ἓνα ὀρισμένο σημεῖο τό σκάψιμο ἄρχισε νά ἀτονεῖ, γινόταν σιγανό καί σιγανότερο, σάν ὁ σκαφτιάς νά ξεφευγε βαθμιαῖα ἀπό τήν πρώτη του κατεύθυνση καί ἀπότομα σταμάτησε ὁλότελα, σάν νά τοῦ κατέθηκε ξαφνικά νά πάρει μιά ἐντελῶς ἀντίθετη κατεύθυνση καί τραβάει γραμμή μακριά ἀπό μένα. Γιά πολλή ὥρα εἶχα τ' αὐτί μου μέσα στήν ἡσυχία στραμένο κατά τή μεριά του καί μετά ξανάπιασα τή δουλειά. Φυσικά, αὐτή ἡ προειδοποίηση ἦταν ἀρκετά σαφής, ἀλλά σέ λίγο τήν ξέχασα καί στά σχέδιά μου γιά τό χτίσμα δέν εἶχε καμιά ἐπίδραση.

Ἐνῶς ἀνάμεσα στό τότε καί στό σήμερα ὑπάρχει ἡ ὄριμη ἡλικία μου· δέν εἶναι ὁμως σάν νά μήν ὑπάρχει ἀπολύτως τίποτα μέσα στό διάστημα αὐτό; Συνεχίζω νά κάνω ἀκόμα ἓνα μεγάλο διάλειμα στή δουλειά καί νά

βάζω τό αὐτί μου στόν τοῖχο καί ὁ σκαφτιάς ἔχει τώρα τελευταῖα ἀλλάξει σκοπό, ἔχει κάνει στροφή, γυρίζει ἀπό τό ταξίδι του, πιστεύει, πώς στό μεταξύ μου ἔχει ἀφήσει ἀρκετό χρόνο, γιά νά προετοιμασῶ γιά τήν ὑποδοχή του. Ἄλλά ἀπό τή δική μου πλευρά εἶναι ὅλα λιγότερο προετοιμασμένα ἀπ' ὅ,τι ἦταν τότε, τό μεγάλο χτίσμα στέκει ἐδῶ, ἀνυπεράσπιστο, καί ἐγώ δέν εἶμαι πιά ὁ μικρός μαθητευόμενος, ἀλλά ἕνας παλιός μάστορας, καί ὅσες ἀπό τίς δυνάμεις μου ἀπομένουν ἀκόμα, δέν μέ ἀκολουθοῦν, σάν φτάνει ἡ στιγμή τῆς ἀπόφασης, μά ὅσο κι ἂν ἔχω γεράσει, μου φαίνεται, πώς μέ χαρά θά ἤθελα νά ἤμουν πιό γέρος, τόσο γέρος, πού νά μὴν μέ βαστᾶνε πιά τά πόδια μου νά σηκωθῶ ἀπό τό γιατάκι μου κάτω ἀπό τά μούσκλα. Γιατί στήν πραγματικότητα δέν ἀντέχω νά κάθομαι ἐδῶ πάνω, σηκώνομαι καί τρέχω, σάν νά μέ πνίξαν νέες ἔγνοιες ἀντί ἡ ἡσυχία, πάλι κάτω στό σπίτι. – Πῶς εἶχαν τά πράγματα τώρα τελευταῖα; Τό σύριγμα εἶχε γίνει σιγανότερο; Ὅχι, εἶχε γίνει δυνατότερο. Ἄφουγκράζομαι στόν τοῖχο σέ δέκα διαφορετικές μεριές καί καταλαβαίνω τήν πλάνη καθαρά, τό σύριγμα εἶναι τό ἴδιο, δέν ἔχει ἀλλάξει τίποτα. Ἐκεῖ ἀπέναντι δέν γίνονται ἀλλαγές, τό ἄλλο στρατόπεδο εἶναι ἤρεμο καί στέκει πάνω ἀπό τό χρόνο, ἐδῶ ὅμως κάθε στιγμή ταρακουνάει τόν ὠτακουστή. Καί ξαναπαίρνω πάλι τόν μακρῦ δρόμο μέχρι τήν κεντρική πλατεία, ὅλα γύρω μου μου φαίνονται ἀνήσυχτα, φαίνονται νά μέ κοιτάζουν κι ἀμέσως πάλι νά ἀποστρέφουν τό βλέμα τους ἀπό πάνω μου, γιά νά μή μέ ἐνοχλήσουν, ἀλλά καί πάλι βάζουν τά δυνατά τους νά διαβάσουν ἀπό τοῦς μορφασμούς μου τίς σωτήριες ἀποφάσεις. Κουνάω τό κεφάλι μου ἀρνητικά, δέν ἔχω καμιά ἀπόφαση. Οὔτε καί στήν κεντρική πλατεία πηγαίνω, γιά νά ἐκτελέσω ἐκεῖ κάποιο

σχέδιο. Περνάω μπροστά από τόν τόπο, όπου σκόπευα νά φτιάξω τή δοκιμαστική στοά, πρέπει νά ήταν καλός τόπος, ή στοά θά ὀδηγοῦσε στήν κατεύθυνση, ὅπου βρίσκονται οἱ περισσότεροι μικροί ἀεραγωγοί, πού θά μοῦ διευκόλυναν πολύ τή δουλειά, ἴσως νά μή χρειάζοταν νά σκάψω πολύ μακριά, νά μή χρειάζοταν νά προωθηθῶ πολύ κοντά στήν πηγὴ τοῦ θορύβου, ν' ἀκούω μονάχα στοὺς ἀεραγωγούς ἴσως ἦταν ἀρκετό. Ἄλλά καμιά σκέψη δέν εἶναι ἱκανή νά μοῦ ἀναπτέρωσει τόν ζήλο γιὰ τέτοιο σκάψιμο. Θά μοῦ φέρει αὐτὴ ἡ στοά σιγουριά; Ἔχω φτάσει στό σημεῖο νά μή μέ νοιάζει καθόλου ἡ σιγουριά. Στὴν κεντρικὴ πλατεία διαλέγω ἓνα ὠραῖο κομμάτι γδαρμένο κόκκινο κρέας καὶ ἀποτραβιέμαι σέ ἓναν ἀπὸ τοὺς σωρούς τῶν χωμάτων, ἐκεῖ θά ἔχει πάντως ἡσυχία, ὅσο εἶναι ἀκόμα δυνατό νά ὑπάρχει ἐδῶ πραγματικὴ ἡσυχία. Γλύφω καὶ μασουλᾶω τὸ κρέας, σκέφτομαι μιά τὸ ξένο ζῶο, πού ἀνοίγει μακριά τὸ δρόμο του, καὶ μιά τὴ δυνατότητα, ὅσο θά τὴν ἔχω ἀκόμα, νά ἀπολαύσω γιὰ τὰ καλὰ τὰ ἀποθέματά μου. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο εἶναι ἴσως τὸ μόνο ἐκτελέσιμο ἀπὸ τὰ σχέδιά μου. Κατὰ τὰ ἄλλα πασχίζω νά διαλευκάνω τὸ σχέδιο τοῦ ζώου. Βρίσκεται σέ περιοδεία ἢ ἐργάζεται σέ δικό του χτίσμα; Ἄν βρίσκεται σέ περιοδεία, μιά συνεννόηση μαζί του θά ἦταν ἴσως δυνατὴ. Ἄν πραγματικά εἰσχωρήσει στό δικό μου μέρος, νά τοῦ δώσω κάτι ἀπὸ τὰ ἀποθέματά μου καὶ νά ἀποχωρήσει. Ναί, νά φύγει. Πάνω στό σωρὸ τὰ χῶματα ἔχω φυσικὰ τὸ ἐλεύθερο νά ὀνειρεύομαι γιὰ ὅλα, ἀκόμα καὶ μιά συνεννόηση, ἂν καὶ ξέρω καλά, πὼς κάτι τέτοιο δέν μπορεῖ νά γίνει, καὶ πὼς τὴ στιγμή, πού θά ἀντικριστοῦμε πρόσωπο μέ πρόσωπο, ἢ μᾶλλον τὴ στιγμή, πού μόνο θά διαισθανθεῖ ὁ ἓνας τόν ἄλλον κοντά, σάν παλαβοί, κανένας ἀπ' τοὺς δυὸ μας γρηγο-

ρότερα, κανέναν αγρότερα, μέ μιά πρωτόγνωρη πείνα, ακόμα κι αν είμαστε χορτάτοι του σκασμού, θά όρμήξουμε μέ νύχια και δόντια νά αλληλοσπαραχτούμε. Και όπως παντού έτσι κι εδώ μέ απόλυτο δίκιο, γιατί ποιός, ακόμα κι αν έχει βγει για περίπατο, δέν θ' άλλαζε τά ταξιδιωτικά του και τά μελλοντικά του σχέδια, σάν έβλεπε τό χτίσμα; Άλλά τό ζώο ίσως νά σκάβει στό δικό του χτίσμα, όποτε ούτε στό όνειρό μου δέν μπορώ νά διανοηθώ μιά συνεννόηση μαζί του. Άκόμα κι αν πρόκειται για ένα τόσο παράξενο ζώο, πού τό χτίσμα του άνέχεται τή γειτονιά άλλου, τό δικό μου δέν τήν άνέχεται, τουλάχιστον μιά πού ν' ακούγεται δίπλα δέν τήν άνέχεται. Τό ζώο φαίνεται βέβαια πώς θρίσκει μακριά, κι αν απομακρυνόταν μόνο λιγάκι ακόμα, θά εξαφανιζόταν και ό θόρυβος κι ίσως νά ήταν πάλι όλα καλά όπως τόν παλιό καιρό, θά μουμμενε μονάχα μιά κακή, αλλά ευεργετική εμπειρία, θά μέ παρότρυνε νά κάνω τίς πιό διαφορετικές διορθώσεις· αν έχω ήσυχία και ό κίνδυνος δέν στέκει πρό των πυλών, είμαι κι εγώ ικανός για κάθε σοβαρή δουλειά, ίσως τό ζώο νά παραιτηθεί, μπροστά στις τεράστιες δυνατότητες, πού του προσφέρει ή δύναμή του για δουλειά, από τήν επέκταση του χτίσματός του προς τήν κατεύθυνση του δικού μου και αποζημιωθεί γι αυτό σέ άλλη μεριά. Άλλά κι αυτό φυσικά δέν κανονίζεται μέ διαπραγματεύσεις παρά μονάχα μέ τό λογικό του ζώου ή μέ πίεση, πού θά ασκηθεί από τή δική μου πλευρά. Και στις δυό περιπτώσεις αποφασιστική σημασία έχει, τί ξέρει και αν ξέρει τό ζώο για μένα. Όσο κι αν τό αναλογίζομαι, τόσο πιό άπίθανο μου φαίνεται, πώς τό ζώο μέ έχει πάρει χαμπάρι, είναι δυνατό, αν και άδιανόητο σέ μένα, πώς έχει κάποιες πληροφορίες για τό άτομό μου, αλλά νά μέ έχει ακού-

σει, δέν τό πιστεύω. Όσο δέν ἤξερα τίποτα γιά τό ζῶο, δέν θά μέ εἶχε ἀκούσει οὔτε αὐτό, γιατί τότε καθόμουν ἤσυχα, δέν ὑπάρχει πιό ἤσυχο πράγμα ἀπό τό ξαναντάμωμα μέ τό χτίσμα, ἀλλά μετά, ὅταν ἄρχισα τά δοκιμαστικά σκαψίματα, θά μπορούσε κάλλιστα νά μέ ἀκούσει, ἂν καί ὁ τρόπος πού σκάβω κάνει ἐλάχιστο θόρυβο· ἂν ὅμως μέ εἶχε ἀκούσει, μιά κάποια ἐνδειξη θά ἀποκτοῦσα γι' αὐτό ὅπωςδήποτε, γιατί καί τό ζῶο δέν μπορεῖ παρά νά σταματοῦσε συχνά τή δουλειά του καί νά ἀφουγκράζεται. — Όλα ὅμως ἔμειναν ὅπως εἶχαν* . — —

* Γράφτηκε τόν τελευταῖο χρόνο τῆς ζωῆς τοῦ Κάφκα, 1923/24, στό Βερολίνο. Ἀπό τό τότε ὀλοκληρωμένο διήγημα ἔχει ἀπωλεσθεῖ τό τέλος.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΣΗΜΕΡΑ

1. Άφορισμοί Φράντς Κάφκα
2. Η θλάθη Φρήντριχ Ντύρενματ
3. Η απόρριψη Φράντς Κάφκα
4. Ταξική αγάπη Κάριν Στρούκ
5. Η Άμερική δέν υπάρχει Πέτερ Μπίξελ
6. Ο φύλακας στη σίκαλη Τζ. Ντ. Σάλινγκερ
7. Κεφάλι και κοιλιά Γκέρχαρτ Τσβέρεντς
8. Τό Σινικό Τείχος Φράντς Κάφκα

ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Διαλεκτική Μάρκοβιτς - Μαρκούζε - Κόζικ
2. Αναλυτική κοινωνιοψυχολογία Έριχ Φρόμ
3. Ο μετασχηματισμός της δημοκρατίας Άνιόλι
4. Η άριστερά άπαντᾶ στὸν Μαρκούζε Χόλτς-Στάιγκερβαλντ
5. Άλλοτρίωση Πέτροβιτς - Χόφμαν - Άντόρνο
6. Αυτόδιαχείριση Μιχαήλο Μάρκοβιτς
7. Περιβάλλον και ποιότητα της ζωής Έντσενσμπέργκερ
8. Κολλεκτιβισμός και αυτόδιαχείριση στην Ίσπανία 1936-1939 Σούχυ
9. Οί άναρχικοί Τζέημς Τζόλ
10. Είσαγωγή στη μελέτη του Μάρξ, του Ένγκελς και του Λένιν Σλάιφσταίν
11. Η γλώσσα της σύγχρονης μουσικής Ντόναλντ Μίτσελ
12. Μανιφέστα και προγράμματα της άρχιτεκτονικής του 20ού αιώνα Κόνραντς
13. Η σχολή της Φρανκφούρτης και η κριτική θεωρία Ζάν-Μαρί Βενσάν
14. Σεξουαλικότητα και πορνογραφία Άντον-Άντρέας Γκούα
15. Η καταπιεστική οικογένεια Ντήτριχ Χένς
16. Οί μεγάλοι διαλεκτικοί Ρόμπερτ Χάις
17. Για μία θεωρία τῶν μέσων έπικοινωνίας Έντσενσμπέργκερ

ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ ΚΟΣΜΟΣ

1. Τό νόημα της ζωής Άντλερ
2. Η άγωγή του παιδιού Άντλερ
3. Η γνώση της ζωής Άντλερ
4. Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας Φρόντ
5. Ψυχολογία της έρωτικής ζωής Φρόντ
6. Πρακτική ψυχανάλυση Φρόντ
7. Νέα σειρά τῶν παραδόσεων για τήν είσαγωγή στην ψυχανάλυση Φρόντ
8. Ψυχολογία τῶν μαζῶν και άνάλυση του Έγώ Φρόντ
9. Άνθρωπος και ψυχή Γιούνγκ
10. Ο νευρωτικός άνθρωπος της έποχής μας Κάρεν Χόρνεϋ
11. Η κατάκτηση της εϋτυχίας Μπέρτραντ Ράσσελ
12. Ψυχοθεραπεία Τόμας Κίρναν
13. Μελέτες για τήν ψυχανάλυση Φρόντ
14. Τοτέμ και ταμπού Φρόντ
15. Υπαρξιακή ψυχολογία Ρόλο Μαίη

